

श्री रामचंद्रगणी विरचित.

श्री कुमारविहारशतक.

मूल, अवचूरि, जावार्थ अने विशेषार्थ सहित.

श्री रामचंद्रगणी विरचित.

श्री कुमार विहार शतक.

मुनिराजश्री हंसविजयजी महाराजनी प्रेरणाथी

अने.

श्री कच्छ मारुवीना श्री संघनी, तेमज अमदावाद पांजरापोल्लना
उपाश्रयना वहिवटकर्ता हस्तक उपजेन्न ज्ञानखातानी द्रव्य सहायथी,

उपावी प्रसिद्ध करनार.

श्री जैन आत्मानंद सभा.

जावनगर,

वीर संवत् २४३६. आत्म संवत् १४ विक्रम संवत् १९६६.

श्री आनंद प्रिन्टिंग प्रेस—जावनगर.

પ્રસ્તાવના.

આ અનાદિ અનંત વિશ્વક્રમે વિદ્યોક્તાં એમ તો અનુજવ થાય છે કે, આ વિશ્વની અંદર રહેલા આત્માઓની શક્તિઓમાં અનેક ચમત્કારો રહેલા છે. તે સર્વમાં બુદ્ધિના ચમત્કારો વિશેષ બલવાન છે. ક્ષાયોપશમથી સતેજ થયેલી બુદ્ધિઓ કેવા કેવા વાણીના વિદ્યાસો પ્રગટ કરે છે, તે આર્ય જૈન સાહિત્યમાં પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, અને તેથીજ જૈન સાહિત્ય આર્યાવર્તમાં ઉત્કૃષ્ટ પદ યોગ્ય છે.

આ વિશ્વને હસ્તામલકવત્ જોનારા મહાત્માઓ—કેવલીઓ કહે છે કે, આત્માની ગુફા રૂપ અંતઃકરણમાં દિવ્યગાન—તાદ—શબ્દ અતિ સૂક્ષ્મ ઠતાં દિગંતગામી શક્તિવાળા અનુજવાય છે, અને તે કાવ્ય રૂપે બાહ્ય પ્રગટ થઈ બીજાને આનંદ રસના સાગર રૂપ બને છે, જેના શ્રવણ—મનનથી ધર્મ, જ્ઞાતિ, નીતિ અને વ્યવહારની શુદ્ધ જાવનાઓ પ્રગટ થાય છે.

આ ઉપરથી જોવામાં આવે છે કે, એ અંતરનું દિવ્ય ગાન કોઈ અનુપમ અને રસમય તરંગમાં ચાલી રહ્યું છે. તેમાંથી જેની જેવી શક્તિ તેટલું સર્વે ગ્રહણ કરી કહી શકે છે, અને તે માટે અમુક

અંશે કહી બતાવનારને કવિ નામથી ઓલ્લખવામાં આવે છે. તે કવિ રસ અને અલંકારના ચમત્કારથી પોતાની વાકશક્તિને ફોરવે તે કવિતા કહેવાય છે. આવી રીતે કવિ અને કવિતાનો સંબંધ છે, તેને જે યથાર્થ રીતે જાણે છે, તે સહૃદય વાચક (વિદ્વાન્) કહેવાય છે. એ કાવ્ય રસનું દિવ્ય ગાન આસ્વાદિશ્વરમાં નિરંતર ચાલુ છે, અને દરેક ક્ષણે અને સ્થળે તેના અદ્ભુત આનંદનો આસ્વાદ સર્વ અધિકારીને મળ્યા કરે છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં કાવ્યના કેટલાંક નેદો આપેલા છે. તેમાં મહા કાવ્ય અને સ્વંર કાવ્ય એવા બે નેદ પણ દર્શાવ્યા છે, અને તેના જુદા જુદા લક્ષણો આપેલા છે. આ ‘ કુમારવિહાર શતક ’ એ સ્વંર કાવ્યમાં આવી શકે છે. આ કાવ્યના કર્તા મહાનુજાવ શ્રી રામચંદ્રગણીએ પોતાની અસાધારણ નૈસર્ગિક કાવ્ય પ્રતિજ્ઞાથી આ લઘુ કાવ્યને સર્વ રીતે અલંકૃત કર્યું છે. અને અગાધ સાહિત્યથી જોરેલી મહા સંસ્કારી અનુપમ દેવગિરામાં ગ્રથન કરી તેને રસજરિત બનાવેલું છે. દરેક વર્ણનીય વસ્તુને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અવલોકતાં જાણે તેનું રહસ્ય પોતાની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિના તર્કોનું અને સ્વાનુજવના સૂક્ષ્મ તત્ત્વોનું મિશ્રણ કરી ડપજાવી કાઢ્યું હોય એમ લાગે છે. વળી મનુષ્યના સ્વજાવની સૂક્ષ્મ લાગણીઓને, વિદ્વાનોની જિજ્ઞાસાઓને અને જૈન જત્કોની આંતર જાવનાઓને અનાયાસે આ મહા કવિ

પોતાની અકૃત્રિમ વાણીમાં ઉતારતા હોય અથવા તો તેમનું પવિત્ર હૃદય પોતેજ પોતાનું જાવના ચિત્ર આલેખતું હોય એવો જાસ થાય છે.

મહાનુજાવ શ્રી રામચંદ્રગણીની અગાધ કાવ્ય પ્રતિજ્ઞા હોવાથી તે સમયના અનેક વિદ્વાનોએ અને કવિઓએ તેમના કાવ્યની જોરે પ્રશંસા કરેલી છે. સૂક્ષ્મ અવલોકન કરતાં એમ પણ સ્ફુરણ થાય છે કે, સંસ્કૃત લેખનાં કેટલાંક માન્ય શતકોના કર્તાઓ પણ આ કુમારવિહાર શતકની શૈલીથી મોહિત થઈ એવાં શતકો રચવા પ્રયાસી થયા હશે. કેટલાંક તો એ મોહને લઈને આ શતકની અવ-
ચૂરિ, વૃત્તિ વગેરે કરવાને તત્પર પણ બન્યા છે.

વળી આથી સર્વને સવિશેષ સાનંદાશ્ચર્ય થશે કે આ મહાનુજાવ શ્રી રામચંદ્રગણી કવિશ્વરે પોતાના નિર્માણ કૌશલ્યથી જાણગારેલા અને સાક્ષરો અને પ્રાકૃતો સર્વના મનને રંજન કરનારા બીજા એકસો ગ્રંથો રચેલાં છે. તેઓમાં નિર્જય જીમવ્યાયોગ, રઘુવિદ્યાસ નાટક, હવ્યાલંકાર, રાઘવાન્યુદયમહાકાવ્ય, યાદવાન્યુદયમહાકાવ્ય અને નલવિદ્યાસ મહાકાવ્ય આદિ ઘણાં ગ્રંથો પ્રખ્યાત છે.

મહાનુજાવ રામચંદ્રગણીનું જીવનવૃત્ત જાણવા જેવું હશે, પણ તેમની સાંસારિક

स्थितिनो इतिहास यथार्थ रीते जाणवामां आवी शक्यो नथी, मात्र तेमनी चारित्रावस्थानो केटवोएक वृत्तांत आ प्रमाणे उपलब्ध थइ शक्यो ठे. महानुजाव रामचंद्रगणी विक्रमना बारमा सैकाना अंतथी ते तेरमा सैकाना आरंज सुधीमां विद्यमान हता. तेओ कळिकाळ सर्वज्ञ श्री हेमचंद्रसूरिना प्रख्यात शिष्य हता. तेमने ' प्रबंध शतक कचृ ' एवं विरुद मळगुं हतुं. तेमनी व्याख्यान करवानी शक्ति सर्वोत्तम हती अने तेयी तेओ लोकप्रिय थइ पड्या हता.

गुर्जरपति जैन महाराजा श्री कुमारपाद्वे अणहिलपुर पाटणमां पोताना पिताश्री त्रिजुवन-पादना नामयी रचावेला प्रासादनी अंदर श्री हेमचंद्रसूरिण प्रतिष्ठित करेला श्री पार्श्वनाथ प्रज्जुने अष्ट नमस्कारात्मक स्तवन रुप वस्तु स्वरुपने उद्देशीने ते महानुजावे आ अद्भुत काव्य लेखनी योजना करेली ठे. अने तेनी अंदर ते कुमारविहार—चैत्यनी अद्भुत शोजानुं चमत्कारी वर्णन आपेलुं ठे. जो के केटवोके स्थळे अमर्याद अतिशयोक्ति दर्शवेल्ली ठे, तथापि कविताना ओज, प्रास विगरे गुणोने ब्रह्मने अने एक उत्तम कविओना संप्रदायने ब्रह्मने ते अतिशयोक्ति सहृदय विद्वानोना हृदयने आकर्षक अने वस्तु स्वरुपनी पोषक बनेल्ली ठे.

जे कुमारविहार चैत्यनुं आ महानुजावे वर्णन करेलुं ठे, तेने माटे अवचूरिकार पण वीर संवत

૧૮૮૮ માં આ પ્રમાણે લખે છે—“વીર સંવત ૧૬૮૮ ના વર્ષમાં કાર્તિક શુક્લ દ્વિતીયાને દિવસે હસ્ત નક્ષત્રનો સૂર્ય થતાં શ્રી પાટણ નગરમાં જેમને ત્રીશ વર્ષ અને સત્યાવીશ દિવસ રાજ્ય કરતાં થયેલા હે,” એવા કુમારપાલે પોતાના પિતા ત્રિજીવનપાલના નામથી પ્રાસાદ કરાવ્યો હતો. તે પ્રાસાદને બોંતેર દેવ કુલ્લિકા હતી. તેમાં ચોવીશ રત્નની, ચોવીશ પિતલ તથા સુવર્ણની, અને ચોવીશ રૂપાની—અતીત, અનાગત અને વર્તમાન જિનેશ્વરોની પ્રતિમાઓ હતી. મુખ્ય પ્રાસાદની અંદર એકસો પચવીશ અંગુલ પ્રમાણ ચંદ્રકાંતમણિની પ્રતિમા હતી. સર્વત્ર કદશો અને સ્તંભો સુવર્ણના હતા. એકંદર ઠંનું કોટી ડબ્બનો વ્યય કરી ગુર્જરપતિ કુમારપાલે તે પ્રાસાદ કરાવ્યો હતો. તે મહારાજાએ મોટો ઉત્સવ કરી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિની પાસે તે ચૈત્યમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

આ શતકની રચના કેવી રીતે થઈ તેને માટે અવચૂરિકાર આ પ્રમાણે લખે છે—એક વખતે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ પોતાના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી રામચંદ્રગણી અને બીજા મુનિઓના પરિવાર સાથે નાગપુરમાં ચાતુર્માસ્ય રહ્યા હતા. તે ચાતુર્માસ્ય નિર્વિગ્ને પ્રસાર થયા પછી મહારાજા કુમારપાલે તેમને પરિવાર સાથે પાટણમાં આવવાને વિનંતિ કરવાથી તેઓ પાટણમાં પધાર્યા હતા. આ વખતે આંબરુદે, બા-

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૩ ॥

હનુદે, ચાહનુદે અને સોદ્ધ નામના ચાર જાદુઓ, નવાણું લાઘવ ધ્વજના અધિપતિ ઢાળા પ્રમુખ, અઢારસો કોટીશ્વર વેશરીઓ અને બૉતેર સામંતોના પરિવારથી પરિવૃત થઈ સૂરીશ્વરની પાટણમાં આવેલા તે ત્રિજુવનપાલ પ્રાસાદમાં પધરામણી થઈ હતી. આ વચ્ચે કવીશ્વર રામચંદ્રગણી સાથે હતા. તે સૂરિવર જ્યારે તે પ્રાસાદમાં બીરાજેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞને વંદના કરતા હતા, તે અવસરે મહારાજા કુમારપાલની પ્રાર્થનાથી તેમણે અષ્ટ નમસ્કારાત્મક આઠ કાવ્યની યોજના કરી હતી. અને એકસો આઠ શ્લોકોથી તે પ્રાસાદનું વર્ણન કર્યું હતું. ”

આ પ્રમાણે અવચૂરિકાર શ્રી વિબુધોત્તમ સુધાભૂષણગણી અવચૂરિના આરંભમાં ગ્રંથકારનો વૃત્તાંત આપે છે અને આ શતક કાવ્ય ઉપર થયેલી પોતાના હૃદયની પ્રસન્નતા પ્રગટ કરે છે. મહાનુજાવ શ્રી વિબુધોત્તમ સુધાભૂષણગણી શ્રી સોમસુંદરસૂરિના પરિવારમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે અને તેમણે આ કાવ્યપર અવચૂરિ બનાવી અજ્ઞાસીઓની ઉપર મહાન્ ઉપકાર કરેલો છે.

એકંદર મહાનુજાવ રામચંદ્રગણી આ શતકમાં જે કવિતાનું સૌંદર્ય દર્શાવ્યું છે, તે આસ્વાજૈન સાહિત્યનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ છે. પદ અને અર્થનું લાલિત્ય એટલું બધું ઉત્તમ છે કે, તેને સમજનારા સહૃદયને પૂર્ણ રસ ઉપજાવે છે અને રહસ્યમાં ઉતરતાં ચિત્તને લીન કરે છે.

जेनामां पदनी प्रसन्नता होय, अने नवीन नवीन अर्थ उठता होय, एवी कविता के जेमां तादृश चित्र समान चित्र आद्वैख्युं होय, तेवी उत्तम कविता आ शतकमां आद्यंत जोवामां आवे डे. तेने माटे महानुजाव रामचंद्रगणीने पूर्ण धन्यवाद घटे डे.

ठेवटे आ प्रसंगे अमारे जणावुं जोड़ए के, चारतवर्षना महोपकारी स्वर्गस्थ श्री विजयानंद सूरि (आत्मारामजी महाराज)ना प्रशिष्य महामुनिश्री हंसविजयजी महाराज तथा तेमना अनुयायी पंन्यास श्री संपत्विजयजी महाराजनी खास प्रेरणार्थी अने सहायर्थी आ ग्रंथ प्रगट करवाने अमे शक्तिमान् थया डीए. ते महानुजावे केटडीएक शुद्ध प्रतो मेळवी आपी हती, एटवुंज नहीं पण आ ग्रंथनी शुद्धिने माटे पूर्ण काळजी राखी तेना देखने जाते तपासी ग्रंथना गौरवमां सारी वृष्टि थाय तेवी योजना करी आपी हती. निःस्वार्थ उपकार वृत्तिने धारण करनारा अने जैन साहित्यने खीद्वववानी अंतरंग इच्छा राखनारा ए महानुजाव मुनिवरो के जेओ पोताना गुरुना नामथी अंकित एवी अमारी संस्थाने पवित्रकार्यमां सहाय भूत थाय डे. तेनो अमे हृदयथी आज्ञार मानीए डीए.

उक्त मुनि महाराजाओ ज्यारे कच्छ मांरुवीमां चार्तुमाश रहेला ते वखते मांरुवीना श्री संघ

तरफथी ज्ञान खातानी उपजेद्वी रकम, तेमज अमदावादनी पांजरापोळना उपाश्रयना वहीवट कर-
नार शेठ जेसंगजाइ हठीसिंग तरफथी ज्ञान खाते उपजेद्व रकम, महाराज साहेब श्री हंसविजयजी
महाराजना सद उपदेशथी ते बंने तरफथी आ पुस्तकनी प्रसिद्धिनी सहायमां अर्पण करवामां आवेद्वी
जे, तेने मोटे ते बंनेनो आज्ञार मानवामां आवे जे. ते रीतिनुं अनुकरण करी प्राचीन जैन साहि-
त्यना आवा आवा उत्तम ग्रंथो प्रगट करावा मोटे बीजा पण स्वधर्म प्रेमी जैन गृहस्थो जो विशेष
जमंगी यशे तो आ संस्था तेवुं कार्य करवाने सदा वधारे उत्साही रहेशे.

आ ग्रंथनी एकेक प्रत मुनिराजने, साध्वीओने, तथा पुस्तकजंमरामां मुकवा मोटे सजा
तरफथी जेट तरीके अर्पण करवानी जे. आवा संस्कृत अने मागधी जाषाना ग्रंथो मूळ, टीका
(अवचूरि) जावार्थ, विशेषार्थ, साथे अनेक शुद्ध थडने बहार पने एवी अमारी अंतःकरणनी
इच्छा होवाथी, तेना प्रथम प्रयत्नरूपे आ ग्रंथ प्रसिद्ध करवामां आव्यो जे.

आ ग्रंथ खास करीने चक्रचकीत ठंचा आर्टिंपर उपर मोटो खर्चकरी उपाववामां आवेद्व
जे. परंतु आवा उत्तम कार्योमां खर्चनी गणना करवामां आवती नथी.

आ ग्रंथमां संपूर्ण सावधानी राखी मूळ अवचूरि, जावार्थ, अने विशेषार्थ दखवामां आव्या

ढे, ढतां मतिन्नमरी के प्रमादयी जो कांइ स्वन्नना थइ होय तो अमे मिथ्या दुष्कृत पूर्वक कृमा मा-
गीए ढीए. अने ढेवटे इच्छीए ढीए के आ शतकना माधुर्यनुं आस्वादन करनार गुर्जर वाचकोने
अने संस्कृत अज्यासकोने गुर्जरी गिराना जाषांतररुपे आ शतक कंठाजूषणरुप थाओ.

“ श्री आत्मानंद जुवन. ”
वीर संवत १४३६ आत्म संवत १४
विक्रम संवत १९६६ मार्गशीर्ष शुक्ल तृतीया. }

प्रसिद्धकर्ता.
श्री जैन आत्मानंद सभा.
जावनगर

श्री

कुमारविहारशतकम्.

तेजः पुष्पातु पार्श्वो दुरितविजयि वः शाश्वतानन्दबीजं
संक्रांतः सप्तरत्न्यां भुजगपतिफणाचक्रपर्यंकभाजि ।
कर्माण्यष्टौ समंतात्त्रिभुवनभवनोत्संगितानां जनानां
यच्छेतुं तुल्यकालं वहति निजतनुं क्लृप्तसप्तान्यरूपाम् ॥ १ ॥

अवचूर्णिः—स पार्श्वो दुरितविजयि शाश्वतानन्दबीजं तेजो वो युष्माकं पुष्पातु । भुजग-
पतिफणाचक्रपर्यंकभाजि सप्तरत्न्यां संक्रांतो यः त्रिभुवनजनतोत्संगितानां जनानां तुल्यकालं समंतात्
अष्टौ कर्माणि कृत्तुं क्लृप्तसप्तान्यरूपां निजतनुं वहति इत्यन्वयः । सप्तानां रत्नानां समाहारः 'ङ्यां

કુમારવિહાર-
રશતકમ્ ॥
॥ ૨ ॥

અસ્ય હયાંદુગિત્યનેન અદ્વોપે' સપ્તરત્ની તસ્યાં સપ્તરત્ન્યાં કિંવિશિષ્ટાયાં જુજગપતિફણાચક્રમેવ પર્યકઃ
શય્યા તં નજતીતિ । નજો વિણ્ વૃદ્ધો અપયોગીદિતિ વિણ્દ્વોપે નાજ્ એતિ સિદ્ધિઃ । દુરિતં પાપં
વિજયત ઇત્યેવંશીલ્લં । અજાતેઃ શીલ્લે ણિદ્વપ્રત્યયઃ ઇન્ । તેજઃ કેવલજ્ઞાનં પરમબ્રહ્મ વા પુષ્ણાતુ વૃદ્ધિ
નયતુ । ઉત્સંગ ઇવાચરિતા ઉત્સંગિતાઃ । કર્તુઃ કિપ્ અવર્ણેત્યદ્વોપે ક્તે સિદ્ધં । ત્રિજુવનમેવ જવનં ગૃહં
તત્ર ઉત્સંગિતાનાં સ્થિતાનાં જનાનાં તુલ્યકાલ્લં સમકાલ્લં ઝેતું વિદારયિતું તનુઃ શરીરં સ્ત્રીલિંગઃ ।
કૃપ્તાનિ નિષ્પાદિતાનિ સપ્ત અન્યરૂપાણિ યસ્યાં સા તાં તનું વહતિ ય એતિ સંબંધઃ ॥ ૧ ॥

જાવાર્થ—સર્પપતિના ફણાચક્રરૂપ પદ્મંગની અંદર રહેલા સાત રત્નોમાં
પ્રતિબિંબિત થયેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજુ પાપનો વિજય કરનાર અનૈ શાશ્વત—
મોક્ષના આનંદના બીજરૂપ એવા તમારા તેજનું પોષણ કરો. જે પ્રજુ આ ત્રણ
જુવનમાં ચારે તરફ રહેલા લોકોના આઠ કર્મો ઝેદવાને માટે પ્રતિબિંબ રૂપે
બીજા સાત રૂપો કદપી પોતાની મૂર્તિને એકી કાળે વહન કરે ઝે. ૧

વિશેષાર્થ—મંથકાર આ પ્રથમ શ્લોકથી આશીર્વચન રૂપ મંગલાચરણ

કરે છે તેઓ કહે છે કે, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુ તમારા તેજનું પોષણ કરો. જે તેજ પાપનો વિજય કરનાર અને મોક્ષના આનંદનું મૂળ છે. શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રત્યુ સર્પની સાત ફાળાઓના સમૂહની અંદર રહેલા સાત રત્નોની અંદર પ્રતિબિંબિત થાય છે. તે વચ્ચે તેમના સાત પ્રતિબિંબો પડે છે, તેથી પોતાના આઠ સ્વરૂપ થાય છે. તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, આ જગતની અંદર રહેલા લોકોના આઠ કર્મનો હેદ કરવાને પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુ આઠ રૂપ કરેલા છે, કારણ કે આઠ કર્મને હેદવાને માટે આઠ રૂપ થવાં જોઈએ. ૧

તે વસ્તાપં હરંતાં નચમણિમુકુરજ્યોતિરંભશ્છટાભિ—

દિક્ચક્રં પ્રીણયંતઃ કરિમકરભૂતઃ પાર્શ્વનાથસ્ય પાદાઃ ।

પદ્મૈર્નિત્યપ્રબોધૈરધરિતસરસાં મૈત્ર્યમાસાદ્ય યેષાં

चित्रं विच्छिन्नतृष्णाः कति परममृतं प्राणभाजो न भेजुः ॥२॥

अवचूर्णिः—श्री पार्श्वनाथस्य नखमणिमुकुटज्योतिरंजच्छटाजिः दिक्चक्रं प्रीणयंतः करिमकर-
भृतः ते पादाः वो युष्माकं तापं हरंतां नित्यप्रबोधैः पद्मैः अधरितसरसां येषां मैत्र्यं आसाद्य प्राप्य चित्रं
आश्चर्यं यथास्यात्तथा विच्छिन्नतृष्णाः कति प्राणभाजः परं अमृतं न भेजुः । पदानां सरःसादृश्यं करिणो
गजाः मकरा मत्स्यास्तान् विजृम्भीति किप् तद्वोपे ह्रस्वस्यत इति तौते च भृत् चिक्चक्रं दशदिक्स्थान
प्राणिनः तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इतिन्यायात् प्राणिनो व्रज्यंते उत्तमनरपादा अपि गजमकरद्वान्निता जवं-
ति परं नित्यप्रबोधैः सदा विकसितपदकमग्नैः अधरितं अधर इव कृतं अधरितं कर्तुःकिपिति किपि
तद्वोपे क्ते इति अधरितं जितमित्यर्थः । मैत्र्यं संगं तृष्णा तृषा पक्के द्योतः अमृतं मोक्षः पक्के नीरं जजी-
सेवायां परोक्षाजसि अनादेः स्यादेरिति एकारे द्वित्वाभावे भेजुः । आङ्सदण्गत्तौ इति धातुना आ-
साद्यरूपसिद्धिः । अन्ये पुरुषा विच्छिन्नतृष्णास्त्वमृतेच्छां न कुर्वन्ति । पादपक्के विच्छिन्नतृष्णात्वे यथे-
च्छममृतं जजंतीति चित्रं ॥ २ ॥

भावार्थ—दिशात्रोना समूहने प्रसन्न करनारा अने हस्ती तथा म-

ઘરના ચિન્હોને ધારણ કરનારા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના તે ચરણો નલ્લરૂપી મણિમયદર્પણના તેજરૂપ જલ્લના ઢાંટાથી તમારા તાપને હરણ કરો. નિત્ય વિકાશી ંવાં કમલોથી સરોવરનો તિરસ્કાર કરનારા જે પ્રજ્ઞના ચરણોની મૈત્રી પ્રાપ્ત કરી કયા પ્રાણીઓ પોતાની તૃષ્ણાને ઢેદી પરમ અમૃતને નથી પ્રાપ્ત થયા ? ં આશ્ચર્યની વાત ઢે. ૩

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના ચરણનું વર્ણન કરેલું ઢે. ગ્રંથકાર કહે ઢે કે, “ તે પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના ચરણ તમારા તાપને હરો. ” તાપને હરવામાં જલ્લની જરૂર ઢે, તેથી ગ્રંથકાર તે ચરણના નલ્લરૂપી મણિદર્પણના તેજને જલ્લના ઢાંટાનું રૂપક આપે ઢે. સરોવરના કમલો સૂર્યવિકાશી હોવાથી રાત્રેમ્હાનિ પામનારા ઢે, અને આ પ્રજ્ઞના ચરણરૂપ કમલો નિત્ય વિકાશી ઢે ; તેથી તે સરોવરનો તિરસ્કાર કરનારાં ઢે. જે પ્રાણીઓં, પ્રજ્ઞના

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४ ॥

चरणनी मैत्री प्राप्त करेदी छे, ते प्राणीओनी तृष्णा बेदायेदी बे अने तेओ
परम अमृत एटवे मोक्षने प्राप्त थयेदा छे. १

विश्वेभ्यो भूर्भुवः स्वः शतमुखमुकुटश्लिष्टमुक्तामयूख—

स्नाताः पार्श्वस्य पादांबुजनखमणयो मंगलानि क्रियासुः ।

येषामुत्संगवेद्यां शुचिरुचिलहरीतांडवाडंबरायां,

संक्रामन् दुग्धसिंधोः स्मरति मुहुरसौ यामिनीकामिनीशः ॥ ३ ॥

अवचूर्णिः—पार्श्वस्य नूर्भुवः स्वः शतमुखमुकुटश्लिष्टमुक्तामयूखस्नाताः पादांबुजनखमणयो विश्वे-
भ्यो मंगलानि क्रियासुः । येषां शुचिरुचिलहरीतांडवाडंबरायां उत्संगवेद्यां संक्रामन् असौ यामिनीका-
मिनीशो दुग्धसिंधोः मुहुः स्मरति । पृथ्वीपाताव्रस्वर्गाणां इंद्राः नृपजनपतिदेवेंद्राः तेषां मुकुटाः
तेषु श्लिष्टा लग्ना ये मुक्ताः तासां मयूखास्तेषु नखमणिषु । उत्संगवेद्यां मध्ये इत्यर्थः ‘ वेदी वित-
तिरजिरं ’ इति नाममात्रावचनात् वेदीशब्दः शोचार्थो वा उत्संगशब्देन मध्यं ब्रह्मणया यथाग्नि-

माणवकः । बहुर्यः कद्वोद्वास्तेषां तांरुवानि विद्वासाः तेषामाम्बराणि यस्यां तस्यां । क्षीराण्यं चिंतय-
ति, ' स्मृत्यर्थदयेशः षष्ठी ' । यामिनीकामिनीशः चंद्रः प्रासादस्य पूर्वाजिमुखत्वात् श्रीवामेयप्र-
तिमायाश्चंद्रकांतमयत्वात् एवमुक्तिः ॥ ३ ॥

ज्ञावार्थ—इंद्रोना मुगटनी साथे मळेद्या मुक्ताफळोना किरणोमां
स्नान करेद्या श्री पार्श्वनाथप्रभुना चरणकमळना नखमणिओ आ त्रण ज-
गतना समग्रजनोनुं मंगळ करो. जेमनी उज्ज्वल कांतिनी द्दहेरोना तांरुवना
आमंवरवाळी मध्यवेदी उपर प्रतिबिंबित थतो निशारूपी कामिनीनो पति चं-
द्र वारंवार दूधनासमुद्रनुं स्मरण करे ठे. ३

विशेषार्थ—आ श्लोकमां ग्रंथकार श्री पार्श्वनाथप्रभुना चरणकमळना
नखने आशीर्मंगलरूपे स्तत्री वर्णवे ठे. जे श्री पार्श्वनाथ प्रभुना चरणकमळ-
ना नखमणिओ इंद्रोना मुगटपर जमेद्या मुक्ताफळना किरणोमां स्नान करे-
द्या ठे—अर्थात् इंद्रो आवी पोताना मस्तको नमावी तेमना चरणमां नमे

ઝે. તે નલ્લમણિ ઉપર ચંડ્રનું પ્રતિબિંબ પડે છે, તેથી તે ચંડ્રને દુધના સમુદ્ર-
નું સ્મરણ થાય ઝે. આ કહેવાનો જ્ઞાવાર્થ એવો ઝે કે, લૌકિક કથામાં કહેવા-
ય છે કે ચંડ્ર ક્ષીરસાગરમાંથી નીકળેલા ચૌદ રત્નો માંહેલું એક રત્ન ઝે અને
પ્રજુના નલ્લમણિ દૂધના જેવા ઉજ્જવલ ઝે, તેથી તેમાં પ્રતિબિંબ રૂપે પડતા એવા
ચંડ્રને પોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાન રૂપ ક્ષીરસમુદ્રનું સ્મરણ થાય એ સંજ્ઞવિત ઝે.
અને તેનું વર્ણન કરી કવિએ સ્મૃતિ અલંકાર દર્શાવેલો ઝે. આવા દિવ્ય નલ્લ-
મણિઓ સર્વ જગતનું મંગલ કરવાને સમર્થ થાય—એ પણ નિઃસંદેહ
વાર્તા ઝે. ૩

દેવઃ પાર્શ્વઃ શિવં વઃ પ્રથયતુ હરતાં કલ્મષં શર્મ દત્તા
માધત્તાં ધામ કીર્તિં ઘટયતુ દિશતાં ગૌરવં વૈભવં ચ ।
ભૂતસ્તિષ્ઠન્ ભવિષ્યન્ સૃષ્ટિરપૃષ્ટિર્દૂરસંસ્થઃપુરસ્થો

यद्ज्ञानादर्शशय्यां सममधिवसति स्वेच्छया वस्तुसार्थः ॥ ४ ॥

अवचूर्णिः-स पार्श्वो देवोवः युष्माकं शिवं प्रथयतु कट्मपं हरतां शर्म दत्तां धाम आधत्तां कीर्त्तिं घटयतु
गौरवं च पुनर्वैजवं दिशतां । जूतस्तिष्ठन् जविष्यन् सवृतिः अपवृतिः दूरसंस्थः पुरस्थो वस्तुसार्थः
यद्ज्ञानादर्शशय्यां स्वेच्छया समं अधिवसति । सवृतिः पदाद्याच्छादितः अपवृतिः अनाच्छादितः
अतीतानागतवर्त्तमानवर्त्ती पदार्थः क्रिया सुगमा । ‘ अथेशीङःस्थासआधार ’ इति सूत्रेण यद्ज्ञाना-
दर्शशय्यां अत्र द्वितीया ॥ ४ ॥

ज्ञावार्थ—आ जगत्ना जूत जविष्य अने वर्त्तमानकालना बनावो
तथा पदार्थोनो समूह जे आवरणवालो होय, आवरणरहित होय, दूर रहेलो
होय अथवा नजीक रहेलो होय ते सर्व जेना ज्ञानरूपी दर्पणनी शय्यामां स्वेच्छाथी
साथेज वास करीने रहेलो ठे, ते श्री पार्श्वनाथप्रभु तमारुं कट्याण विस्तारो,
पाप हरो, सुख आपो, तेज प्रसारो, कीर्त्ति वधारो अने गौरव तथा वैजव
आपो. ४

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિએ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની જ્ઞાનલક્ષ્મી
વર્ણવી આશીર્વચન રૂપ માંગલ્ય કહેલું છે. શ્રી પાર્શ્વનાથના કેવલ જ્ઞાનને દર્પણની
ઉપમા આપી છે. જેમ દર્પણમાં બધા પદાર્થો દેખાઈ આવે છે, તેમ તેમના
કેવલ જ્ઞાનરૂપી દર્પણમાં બધા પદાર્થો દેખાઈ આવે છે. અર્થાત્ તે કેવલ
જ્ઞાનથી સર્વ જૂત, જવિષ્ય અને વર્તમાનના બનાવો જોઈ શકાય છે. જે વસ્તુ
આવરણવાળી હોય કે આવરણરહિત હોય, દૂર હોય કે નજીક હોય તે બધી
વસ્તુ કેવલજ્ઞાની જોઈ શકે છે અને જાણી શકે છે. આવા ઉત્તમ કેવલજ્ઞાનધારી
જગવંતની જ્ઞાતિથી કલ્યાણ પ્રાપ્ત થાય છે, પાપ દૂર થાય છે, સુખ મળે છે,
તેજ વધે છે, સત્કીર્તિ વધે છે, અને ગૌરવ તથા વૈજવ પ્રાપ્ત થાય છે—તેથી
ગ્રંથકાર એ ઉત્તમ પદાર્થો પ્રાપ્ત થવાની આશીષ આપે છે. અને તે સાથે સૂ-
ચવે છે કે, જેનામાં કેવલજ્ઞાનનું સામર્થ્ય હોય, તે પ્રત્યુ કલ્યાણાદિ વસ્તુઓ

આપવાને સમર્થ થઈ શકે છે. અને એવા સમર્થ શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રત્યુજ છે. ૪

આસ્થાની મંગલાનાં જલધિરનવધિઃ શર્મમધ્યાઃ સુધાયાઃ
પાર્શ્વો દેવાધિદેવઃ પ્રવિતરતુ ચિરં શાશ્વતીં સ શ્રિયં વઃ ।
જિષ્ણુઃ કુંદાવલેપં ફણિપતિરસનાક્રોડમાસાદ્ય સદ્યાઃ
કાંતિર્યદ્ગાત્રયષ્ટેર્જનયતિ જગતઃ ક્ષીરધારાભિશંકામ્ ॥ ૫ ॥

અવચ્છિણિઃ—મંગલાનામાસ્થાની રાજધાની શર્મમધ્યાઃ સુધાયાઃ અનવધિરમર્યાદઃ જલધિઃ દેવાધિદેવઃ
સ પાર્શ્વો વૌ યુષ્માકં ચિરં શાશ્વતીં શ્રિયં પ્રવિતરતુ । સદ્યઃ ફણિપતિરસનાક્રોડમધ્યં આસાદ્ય કુંદા-
વલેપં કુંદસ્ય ધવલપુષ્પસ્યાવલેપં અહંકારં જિષ્ણુઃ જયનશીલા ચદ્ગાત્રયષ્ટેઃ કાંતિઃ જગતઃ ક્ષીરધારા-
ભિશંકાં જનયતિ । જિઅજિજ્ઞેવ 'જેઃસ્તુઃ' એતિ સ્તુપ્રત્યયઃ ॥ ૫ ॥

જ્ઞાવાર્થ—ફોલરના પુષ્પના ગર્વને જીતનારી જેમના ગાત્રની ઉજ્જ્વલ-
કાંતિ સર્પોની રસનાના મધ્ય જાગમાં આવી જગતને ક્ષીરની ધારાની શંકા

ઉત્પન્ન કરે છે, એવા મંગલોના સ્થાનરૂપ અને સુખમય અમૃતના નિરવધિ સ-
મુદ્ર એવા દેવાધિદેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુ તમને ચિરકાલ શાશ્વત લલ્લમી
[મોક્ષલલ્લમી] ને આપો. ૫

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુના શરીરની કાંતિનું વર્ણન
કરી મોક્ષલલ્લમીની પ્રાપ્તિ રૂપ આશીર્વચનનો ઉદ્ગાર કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી
પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુની શ્વેતકાંતિ ઉપર ગ્રંથકાર ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્ર-
ત્નુની કાંતિ મોલ્લરના પુષ્પ જે ઘણાંજ શ્વેત છે, તેના ગર્વને નાશ કરે છે. તેવી
શ્વેત કાંતિ શ્વેતકાંતિવાળા પ્રત્નુની સાથે રહેલા સર્પની રસનાનો યોગ પામેલી
છે, તેથી એ કાંતિની જાંઘ એવી પ્રસરે છે કે, તે જોઈ જગત્ના લોકોને જાણે
પ્રત્નુ ઉપર ફીરની ધારા થતી હોય, એવી શંકા ઉત્પન્ન કરાવે છે. આવા શ્રી
પાર્શ્વનાથ પ્રભુ મોક્ષલલ્લમી આપવાને સમર્થ છે. જે મોહલલ્લમીને આપવાને સ-

મર્થ હોય તે મંગલના સ્થાનરૂપ તથા સુખના સમુદ્ર રૂપ હોવા જોઈએ, તેથી
ગ્રંથકાર તેમને તેવા વિશેષણો આપે છે કે, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ મંગલોના સ્થાન
રૂપ છે અને સુખમય અમૃતના નિરવધિ સાગરરૂપ છે. ૫

નિશ્રેણિર્મુક્તિધામ્નઃ સ્ફુરદુરુદુરિતોદન્વદુત્તારસેતુઃ

કેતુર્વિઘ્નોદયાનાં જડિમદિનપતિર્ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ પ્રદીપઃ ।

કુલ્યા કલ્યાણવહ્યાઃ કલુષસુરસરિત્ પુણ્યપીયૂષવૃષ્ટિ—

દૃષ્ટિઃ પાર્શ્વસ્ય તેજાંસ્યુપનયતુ સતાં સંહરંતી તમાંસિ ॥૬॥

અવચૂર્ણિઃ—મુક્તિધામ્નો નિશ્રેણિઃ સ્ફુરદુરુદુરિતોદન્વદુત્તારસેતુઃ વિઘ્નોદયાનાં કેતુઃ જન્મિનિપતિઃ
નૃર્જુવઃસ્વઃપ્રદીપઃ કલ્યાણવહ્યાઃ કુલ્યા કલુષસુરસરિત્ પુણ્યપીયૂષવૃષ્ટિઃ તમાંસિ સંહરંતી પાર્શ્વસ્ય દૃષ્ટિઃ
સતાં તેજાંસિ ઉપનયતુ વૃષ્ટિં નયતુ । સ્ફુરંતિ ચ હ્રસ્વાણિ ચ સ્ફુરદુરુણિ તાનિ ચ હુરિતાન્યેવ ઉદન્વાન
સમુદ્રઃ તસ્યોચારઃ તત્ર સેતુરિવ સેતુઃ । જન્મિનિ જાડ્યે પક્ષે મૂર્ધ્વત્વે દિનપતિઃ । કુલ્યા નીકા ॥૬॥

ज्ञावार्थ—मोक्ष रूप मेहेद्वनी निसरणी रूप, स्फुरणायमान एवा
मोटा पाप रूप समुद्रने उतरवानी पाज (पुत्र) रूप, विघ्नेना उदयमां ध्वजा
रूप जन्तामां सूर्य रूप, त्रण लोकमां दीपक रूप, कट्याण रूप द्वातामां नी-
करूप अने पाप रूपी महा नदीमां पवित्र अमृतनी वृष्टि रूप एवी श्री पा-
श्वनाथ प्रभुनी दृष्टि सत्पुरुषोने अंधकारनो नाश करी तेज आपो. ६

विशेषार्थ—आ श्लोकमां श्री पार्श्वनाथ प्रभुनी दृष्टिनो प्रज्ञाव दर्शा-
व्यो बे. जे प्राणी उपर श्री पार्श्वनाथ प्रभुनी दृष्टि पमे तेने केटवो अने केवो
द्वान्न थाय ? तेने माटे ते दृष्टिने जुदां जुदां रूपक आपेक्षां बे. ते दृष्टि मु-
क्ति रूपी मेहेद्वनी निसरणी बे एटवो जे प्राणी उपर प्रभुनी दृष्टि पमे, ते
प्राणीने मोक्ष मळे बे. तेनाथी प्राणी पापरूप समुद्रने उतरी जाय बे. तेने

વિઘ્નો થતા નથી, જડતા રહેતી નથી, ત્રણ લોકનો પ્રકાશ થાય છે, કલ્યાણ-
નું પોષણ થાય છે અને પાપ રૂપ સરિતામાં પુણ્ય રૂપ અમૃતની વૃષ્ટિ થાય છે. ૬

યજ્ઞન્મસ્નાત્રપર્વણ્યનવરતચલચ્ચામરાલીમરુદ્ધિ—

વિંક્ષિપ્તૈરંતરીક્ષે વિચકિલધવલૈર્દુગ્ધસિંધોઃ પયોભિઃ ।

આકીર્ણં શીતરશ્મેઃ ક્ષણમધિતવપુર્નિષ્ફલંકામવસ્થાં

ત્રૈલોક્યારબ્ધસેવઃ સ હરતુ દુરિતં પાર્શ્વદેવશ્ચિરં વઃ ॥ ૭ ॥

અવચૂર્ણિઃ—ત્રૈલોક્યારબ્ધસેવઃ સ પાર્શ્વદેવશ્ચિરં વો યુષ્માકં દુરિતં હરતુ । યજ્ઞન્મસ્નાત્રપર્વણિ અનવરત-
ચલ્લચ્ચામરાલીમરુદ્ધિઃ અંતરીક્ષે વિંક્ષિપ્તૈઃ ઉત્સારિતૈઃ વિચકિલ્લા મલ્લિકા તદ્વજ્જવલ્લૈઃ દુગ્ધસિંધોઃ પયોજિ-
રાકીર્ણં વ્યાપ્તં શીતરશ્મેર્વપુઃ ક્ષણં નિષ્કલંકાં અવસ્થાં અધિત ધૃતવત્ ॥ ૭ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જેમના જન્મ સ્નાત્રના પર્વમાં વારંવાર ચલ્લાયમાન થયેલા

ચામરોની પંક્તિના પવનોથી આકાશમાં ઊઠેલા ફીરસાગરના મલ્લિકાના વૃ-
ક્ષના જેવા ધોળા જલ્લથી વ્યાપ્ત થયેલું ચંદ્રનું શરીર ફાણવાર નિષ્કલંક અ-
વસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે અને ત્રણ લોક જેની સેવા કરે છે એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ
પ્રત્નુ ચિરકાલ તમારા પાપને હરો. ૭

વિશેષાર્થ—શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુના જન્મ સ્નાત્રના ઉત્સવનું વર્ણન આપી
ગ્રંથકાર આશીર્મગલ કરે છે. પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુના જન્મ સ્નાત્રનો ઉત્સવ એવો
મોટો થાય છે કે, જેની અંદર હજારો દેવતાઓ ચામર વીંજે છે અને તે ચા-
મરના એવા મોટા પવનો બુટે છે કે, જેથી ફીરસાગરના જલ ઊઠીને આકા-
શમાં રહેલા ચંદ્ર સુધી પોહોંચે છે. ફીરસાગરનું જલ શ્વેત હોવાથી ચંદ્રની
અંદર રહેલ કલંક ઢંકાઈ જાય છે એટલે તેથી ચંદ્રની અવસ્થા નિષ્કલંક થઈ
જાય છે. આવા પ્રજાવિક પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુની સેવા ત્રણ લોક કરે છે, તેથી તે

पापने दूर करवाने समर्थ ठे. ७

स्पष्टं दृष्ट्वापि कष्टं वपुषि विगलितभ्रांतिसृष्ट्या स्वदृष्ट्या
काष्ठक्रोडाद्विकर्षन् कमठमठाशिखिम्लायितांगं भुजंगम् ।
यस्तथ्यां मुक्तिवीथीं कथयति करुणामेव देवाधिनाथ—
श्रेणीसंवाहितांघ्रिर्विधयतु घटामापदां वः स देवः ॥ ८ ॥

अवचूर्णिः—देवाधिनाथा इंद्रास्तेषां श्रेणी तथा संवाहितौ सेवितौ अंध्री यस्य स
देवाधिनाथश्रेणीसंवाहितांघ्रिः स देवो वो युष्माकं आपदां घटां विघटयतु श्लथयतु विगलितभ्रांतिसृष्ट्या
स्वदृष्ट्याऽवधिज्ञानेन वपुषि स्पष्टं कष्टं दृष्ट्वापि काष्ठक्रोडात् काष्ठमध्यात् कमठमखशिखिम्लायितांगं
भुजंगं सर्पं विकर्षन् यः करुणामेव तथ्यां सत्यां मुक्तिवीथीं मुक्तिमार्गं कथयति ॥ ८ ॥

इत्यष्टौ नमस्काराः पार्श्वस्य ।

ज्ञावार्थ—जे प्रचुण्त्रांतिनी उत्पत्ति वगरनी स्वदृष्टि (अवधिज्ञान)

વમે સ્પષ્ટ રીતે પોતાના શરીર ઉપર કષ્ટ જોઈ કાષ્ટની અંદરથી સર્પને સ્વેચ્છી
કાઢ્યો હતો કે જે સર્પનું અંગ કમઝળા ધૂણીના અગ્નિથી કરમાઈ ગયું હતું,
જે દયા નરેદ્રા મુક્તિના સત્ય માર્ગને કહે છે, અને જેમના ચરણ ઇંડ્રોની
પંક્તિ સેવેદ્રા છે એવા તે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞ તમારી આપત્તિઓને નાશ
કરો. ૮

વિશેષાર્થ—આપત્તિને નાશ કરવા માટે પ્રંથકાર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞ-
ને આશીર્વાદ રૂપે સ્તવે છે. જે પુરુષે કોઈવાર બીજા કોઈની આપત્તિનો નાશ
કર્યો હોય, તે પુરુષ આપત્તિનો નાશ કરવાને સમર્થ થાય છે. તેથી આ શ્લો-
કમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞનો કમઝ તાપસની ધૂણીમાં બળતા એવા કાષ્ટમાંથી
સર્પને ઉગારવાનો સંબંધ દર્શાવ્યો છે અને એવા પરદુઃખઝંજન પ્રજ્ઞ બીજાની
આપત્તિને દૂર કરી શકે છે. ૮

आश्चर्यमंदिरमुदारगुणाभिरामं
विश्वंभरापणवधूतिलकायमानम् ।
तेजांसि यच्छतु कुमारविहारनाम
भूमीभुजश्चलुकवंशभवस्य चैत्यम् ॥ ९ ॥

अवचूर्णिः—अथ कुमारविहारस्याष्टोत्तरं शतं काव्यानि । चतुलुकवंशजवस्य चूमिभुजः आश्चर्यमंदिरं
उदारगुणाभिरामं विश्वंभरापणवधूतिलकायमानं कुमारविहारनाम चैत्यं तेजांसि यच्छतु । विश्वंभरा
पृथ्वी सैव पणवधूः वेश्या तस्याः तिलकमिवाचरितं तिलकायमानं ' क्यङ् ' इति यः आनसि अतोय
आने इतिमांते तिलकायमानं कुमारविहार इति नाम यस्य तत् चैत्यं प्रासादः । पृथ्व्याः पणवधूपमानं
' पुहुवी नवीनवेदनी पुरुष पुराणा थाइ ' इति हेतोः संज्ञायते ॥ ए ॥

ज्ञावार्थ—आश्चर्यनुं मंदिर रूप, उदार गुणोथी मनोहर अने पृथ्वी
रूपी वारांगनानुं तिलक रूप एवुं चौलुक्य वंशी महाराजा कुमारपाळनुं कुमा-

રવિહાર નામે ચૈત્ય તેજને આપો. એ

વિશેષાર્થ—અહિંથી આ મહા કાવ્યની વસ્તુનું વર્ણન શરૂ થાય છે. અને તે વસ્તુને આશીર્વાદ રૂપે વર્ણવે છે—મહારાજા કુમારપાળે રચેલું ચૈત્ય કે જે કુમારવિહારના નામથી પ્રખ્યાત છે અને તે ઉપરથીજ આ કાવ્યનું નામ પણ કુમારવિહાર પડેલું છે; તે ચૈત્ય આ કાવ્યના વાચકોને તથા શ્રોતાઓને તેજ આપો. તે ચૈત્યને જોવાથી અનેક આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે આશ્ચર્યનું મંદિર છે. તે ચૈત્યના દર્શનથી અનેક જાતના ગુણો થાય છે, તેથી તે ઉદાર ગુણોથી મનોહર છે. મનોહર અને ઊંચું એવું તે ચૈત્ય આ પૃથ્વી રૂપી સ્ત્રીનું તિલ્લક રૂપ છે. આવા ઉત્તમ વિશેષણોને લઈને તે ચૈત્ય તેજ આપવાને સમર્થ છે. એ

यस्मिन्नास्थानभाजः शशिमणिवपुषः पार्श्वनाथस्य गात्रम्

स्नात्रांभःसेकमात्रप्रणयविघटितास्तोकलोकाधिशोकम् ।

संक्रामद्भिस्तुरंगद्रुमशशिसुरभिश्चीगजैर्भित्तिचित्रैः

सौभाग्यं दुग्धसिंधोरविदितमथनोत्पातबाधस्य धत्ते ॥ १० ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे आस्थानजाजः शशिमणिवपुषः पार्श्वनाथस्य स्नात्रांभःसेक-
मात्रप्रणयविघटितास्तोकलोकाधिशोकं गात्रं भित्तिचित्रैः संक्रामद्भिः तुरंगद्रुमशशिसुरभिश्चीगजैः अवि-
दितमथनोत्पातबाधस्य दुग्धसिंधोः सौभाग्यं धत्ते । अविदितोऽज्ञातो मथनमेव उत्पातबाधो यस्य दुग्ध-
सिंधोः तस्य सेक एव सेकमात्रं तस्य प्रणयः संश्लेषः ॥ १० ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार नामना जिनालयमां स्थान करीने रहेला
अने चंद्रकांतमणिमय शरीरवाला श्री पार्श्वनाथ प्रज्जुनुं गात्र मात्र स्नात्र
जळना सिंचनथी नम्र एवा घणां दोकोना शोकने नाश करनारुं ठे, तेनी अं-
दर अश्व, कल्पवृक्ष, चंद्र, कामधेनु, द्रुमी अने औरावतना भीतपर चित्रेलां

ચિત્રોના પ્રતિબિંબ પમ્વાથી મથન કરવાના ઉત્પાતની પીમ્નાને નહિં જાણનારા
ફીરસાગરના સૌજાગ્યને તે ધારણ કરે છે. ૧૦

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યમાં રહેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની પ્રતિમા
ચંદ્રકાંતમણિમય છે તે પ્રતિમાને જ્યારે સ્નાત્ર કરાવે છે, ત્યારે તેમાંથી ચંદ્ર-
કાંત મણિના ઝરણાઓ ઝરે છે. જે જીવિપ્રાણી ઉપર એ સ્નાત્ર જલનું સિંચન
થાય છે, તે જીવિપ્રાણી શોકથી મુક્ત થઈ જાય છે. તે ચંદ્રકાંતમય પ્રતિમાને
જ્યારે સ્નાત્ર કરાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે સ્નાત્ર જલની અંદર મંદિરની જીં-
તો ઉપર ચિતરેલા અશ્વ, કલ્પવૃક્ષ, ચંદ્ર, કામધેનુ, લક્ષ્મી અને ઐરાવતના
ચિત્રોના પ્રતિબિંબો પડે છે. આ દેખાવ ઉપરથી કવિ કલ્પના કરે છે કે, સમુ-
દ્રના મથનની વાર્તા લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. ને મથન કરેલા સમુદ્રમાંથી ચૌદ
રત્નો નીકળેલાં છે. તે ચૌદ રત્નોમાં અશ્વ, કલ્પવૃક્ષ, ચંદ્ર, કામધેનુ, લક્ષ્મી

अने औरावत ए रत्नो प्रख्यात ठे. प्रचुना स्नात्र जळ रूप समुद्रमां प्रतिबिंबित थयेद्या अश्व, वगेरे रत्नो मथन करवानी पीना वगर प्राप्त थयेद्या देखाय ठे. तेथी आ स्नात्रजळनो क्षीरसागर पेला क्षीरसागरथी विशेष सौजाग्यवान् ठे. अहिं व्यतिरेकाद्वंकार थाय ठे. १०

निर्गच्छत्कांतिवीचीनिचयधवलितान्यर्णसौवर्णभित्ति—

र्यस्यांतश्चंद्रकांतोपलशकलमयी पुत्रिकांभः किरंती ।

वंदारूणां त्रिलोकीप्रसृमरयशसो देवदेवस्य पादान्

शौचाचारे गलंतीललितमविकलं नक्तमाविष्करोति ॥११॥

अवचूर्णिः—यस्य अंतर्निर्गच्छत्कांतिवीचीनिचयधवलितान्यर्णसौवर्णभित्तिः अंजः किरंती चंद्रकांतोपलशकलमयी पुत्रिका त्रिलोकीप्रसृमरयशसो देवदेवस्य पादान् वंदारूणां जनानां शौचाचारे नक्तं रात्रौ गलंतीद्वद्वितं करकद्वद्वितं अविकलं आविष्करोति । आविष्पूर्वः करोतिः । ‘ निर्दु-

કુમારવિહાર-
શતકમ્ ॥
॥ ૧૩ ॥

બૈહિરાવિઃપ્રાપ્તશ્ચતુરાં ' ઇતિ સૂત્રેણ ષત્વં ॥ ૧૧ ॥

જાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર નીકળતી કાંતિના તરંગોના સમૂહથી પાસેની સુવર્ણની ઝીંતોને પ્રકાશ કરતી એવી ચંદ્રકાંત મણિના કટકાની પુતળી કે જેમાંથી જળના ઝરણા નીકળે છે. તે ત્રણ લોકમાં જેનું યજ્ઞ પ્રસરી રહ્યું છે એવા દેવાધિદેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુના ચરણને વંદના કરનારા મનુષ્યોને સારી રીતે તેમના શૌચાચારને માટે પૂર્ણ એવી દ્વજા પ્રગટ કરે છે. ૧૧

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર ચંદ્રકાંત મણિની પુતળીઓ આવેલી છે. તેની કાંતિ પાસેની દીવાલો ઉપર પડે છે, તેથી તે ધોળી થઈ ગયેલી છે અને તેમાંથી પાણીનાં-ઝરણાં ઝર્યા કરે છે. આથી પ્રત્નુના ચરણને વંદના કરવા આવેલા લોકોને પોતાના શૌચાચારને માટે પૂર્ણ એવી દ્વજા પ્રગટ કરે છે. ૧૧

पर्यंतभित्तिषु विचित्रवितानरूप-
बिंबांकितासु शशिरत्नमयीषु यत्र ।
आलेख्यकर्म शबलं लिखतो वृथैव-
संतर्जयन्ति खलु चित्रकरान्नियुक्ताः ॥ १२ ॥

अवचूर्णिः—यत्र विचित्रवितानरूपबिंबांकितासु शशिरत्नमयीषु पर्यंतभित्तिषु वृथैव शबलं आ-
लेख्यकर्म लिखतः चित्रकरान् नियुक्ता अधिकारिणः खलु संतर्जयन्ति । पर्यंतभित्तयो बहिर्भित्तयोः विता-
नं उद्धोचश्चोदय इति यावत् । चित्रकर्म शबलं कर्तुं ॥ १२ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यना पर्यंत ज्ञागमां चंद्रकांतमणिनी
दिवालो आवेन्नी ठे के, जे विचित्र चंदरवाना रूपना प्रतिबिंबथी अंकित ठे.
तेनी अंदर नकामुं काबरचितरुं आलेखनुं काम करनारा चित्रकारोनो त्यां
नीमाएदा रङ्गकपुरूषो तिरस्कार करे ठे. १२

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર આવેલી દિવાલો ચંદ્રકાંત-
મણિની રચેલી છે, તેમાં વિચિત્ર જ્ઞાતના ત્યાં બાંધેલા ચંદરવાના પ્રતિબિંબો
પડે છે, તેથી તેની અંદર સ્વાજ્ઞાત્રિક રીતે ચિત્રકામ યજ્ઞ થાય છે. આ વચ્ચે
જે ચિતારાઓ તેમાં કાબરચીતરા રંગ પૂરી ચિત્રો કરતા હતા, તેમનો તે પ્રયત્ન
વૃથા જાણી ત્યાં રહેલા રક્તકપુરુષો તેઓનો તિરસ્કાર કરે છે. કારણ કે,
જ્યાં વિચિત્ર ચિત્રો પ્રતિબિંબથી થયેલાં છે, તે ઉપર બીજાં ચિત્રો કરવાં તે
વૃથા છે. ૧૪

નાનાહસ્તકશાલિનીઃ ક્વચિદપિ ક્વાપિ ત્રિલોકીજન-
સ્તુત્યાકારવિરાજિનીઃ ક્વચિદથ વ્યાલોલતાડંકિનીઃ ।
દૃષ્ટ્વા યત્ર ભવંતિ રત્નઘટિતાઃ પાંચાલિકાઃ પ્રાણિનઃ ।

केचिन्नाट्यविदः स्मरग्रहभृतः केचित्तपरे शिल्पिनः ॥१३॥

अवचूर्णिः—यत्र कचिदपि नानाहस्तकशास्त्रिणीः कापि कचिदपि त्रिलोकीजनस्तुत्याकार-
विराजिनीः अथ कचिद् व्यालोलतामंकिनीः स्तनघटिताः पांचाक्षिका दृष्ट्वा केचित्प्राणिनः नाट्यविदः केचित्
स्मरग्रहभृतः परे शिल्पिनः जवंति हस्तकाः हस्तचातनानि । व्यालोलताश्च एतास्तामंकाः कर्णचूषणानि
यासां ताः । ‘अतश्नस्त्रियां’ नृतोतिङ्यां तामंकिनी ॥ १३ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर कोइ ठेकाणे नानाप्रकारना
हाथना हावजावथी सुंदर, कोइ ठेकाणे त्रणलोकना मनुष्योमां स्तुति करवा
योग्य आकृतिथी विराजित अने कोइ ठेकाणे कानना चपळ आभूणोवाळी
रत्नोथी घमेल्ली पुतळीओ रहेल्ली तेओने जोइ केटलाएक प्राणीओ नाट्य
शास्त्रने जाणनारा थइ जाय ठे, केटलाएक कामी थइ जाय छे अने केटला-
एक कारीगरो बनी जाय ठे. १३

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર ત્રણ પ્રકારની પુતલીઓ
ગોઠવેલી છે, તેઓને જોડેને માણસો પણ ત્રણ પ્રકારના બની જાય છે. જે પુ-
તલીઓ હાથના હાવજાવ કરનારી છે, તેઓને જોનારા નાટક કલામાં પ્ર-
વીણ થાય છે જે પુતલીઓ સુંદર આકૃતિવાળી છે, તેઓને જોનારા પુરુષો
કામી થઈ જાય છે અને જેઓ કાનના ચપલ આભૂષણોને ધારણ કરનારી છે,
તેઓને જોનારા પુરુષો કારીગર બની જાય છે. ૧૩

ગ્રામ્યા દુग्ધમયાન્ વિલાસિમનસઃ કર્પૂરપૂરાત્મકાન્
વાદધ્રાંતિભૃતો રસસ્થિતિભવાન્ સૌવર્ણિકા રાજતાન્ ।
જ્યોત્સ્નાભિઃ કલધૌતજાં જનયતઃ સ્વર્ણસ્ય કુંભાવલીં
સ્તંભાન્ યત્ર વિકલ્પયંતિ રમસાદાગંતવો જંતવઃ ॥ ૧૪ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર જ્યોત્સ્નાજિઃ કલધૌતજાં સ્વર્ણસ્ય કુંજાવલીં જનયતઃ સ્તંભાન્ રજસાત્

આગંતવઃ ગ્રામ્યા હુગ્ધમયાન્ । વિદ્વાસિમનસઃ કર્પૂરપૂરાત્મકાન્ વાદત્રાંતિશ્રુતો ધાતુવાદિનઃ રસસ્થિતિ-
જવાન્ પારદસ્થાનોત્પન્નાન્ સૌવાર્ણિકા રાજતાન્ વિકલ્પયંતિ । વેગાત્ આગચ્છંતી તિ આગંતવઃ અતુસ્પ્રત્યયે
। ગ્રામે જવાઃ ગ્રામ્યાઃ યજ્ઞપ્રત્યયે કર્પૂરપૂર આત્મા યેષાં તે કર્પૂરપૂરાત્મકાઃ સ્વરૂપેકે ॥ ૧૪ ॥

જાવાર્થ—બાહેરથી વેગવડે આવેલા લોકો જે ચૈત્યની અંદર સુવર્ણની
કુંભાવલીને (કુંભીને) ચંદ્રની કાંતિથી રૂપાની કરતા એવા કદ્દારશોને જો-
ઈ જુદા જુદા તર્ક કરે છે. ગામનીઆ લોકો તેમને હુધના બનેલા ધારે છે. વિ-
લાસીહૃદયવાળા રસિકપુરુષો તેમને કપૂરના પૂરથી બનેલા માને છે. ધાતુ-
વાદની ત્રાંતિને ધારણ કરનારા પુરુષો તેમને પારાના રસને સ્થિર કરી બનાવે-
લા જાણે છે અને સોની લોકો તેમને રૂપાના બનેલા માને છે. ૧૪

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી તે ચૈત્યની અંદર આવેલા કદ્દારશોનું સૌં-
દર્ય વર્ણવેલું છે. સ્વરી રીતે તો તે થાંતલાઓની કુંજીઓ સુવર્ણની છે, પણ

તે ઉપર ચંદ્રની કાંતિ પમવાથી તેઓ ઇટલા બધા ધોળા દેખાય છે કે, જે-
મને જોનારા લોકો વિવિધ જાતની કલ્પનાઓ કરે છે. કલ્પના કરનારા લો-
કોણ જે જે કલ્પના કરી છે, તે તેમની જાતિને અનુસરીને કરેલી છે. ૧૪

यस्मिन्नालोक्य मर्त्यैर्विकटमपि कृतं संकटं रंगमध्यं

પ્રેક્ષોત્કા નાકનાર્યો રુચિરમણિશિલાપુત્રિકાણાં છલેન ।

आरूढाः काश्चिदुच्चैः प्रबलरभसया मंडपं काश्चिदुच्चं

સ્તંભાનાં પ્રાંતમન્યાઃ શિરવરપૃથુતટીમેરવલાં કાશ્ચિદુચ્ચામ્ ॥૧૫॥

અવતૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ વિકટં વિસ્તીર્ણમપિ રંગમધ્યં મર્ત્યૈર્મનુષ્યૈઃ સંકટં સંકીર્ણં કૃતં આ-
લોક્ય રુચિરમણિશિલાપુત્રિકાણાં ઉલ્લેન પ્રેક્ષોત્કાઃ વિલોકનીયોત્કંઠલાઃ કાશ્ચિન્નાકનાર્યઃ પ્રબલરજસયા
ઉચ્ચૈઃ સ્થાનં કાશ્ચિદુચ્ચં મંડપં અન્યાઃ સ્તંભાનાં પ્રાંતં કાશ્ચિત્ ઉચ્ચાં શિરવરપૃથુતટીમેરવલાં આરૂઢાઃ
સંતીતિ ગમ્યં રજસાશદ્ધ આકારાંતોઽપિપુંસ્ત્રીઙ્ગિગત્વાત્ ॥ ૧૫ ॥

જાવાર્થ—જોવાને ઉત્સુક એવી સ્વર્ગની દેવીઓ જેની અંદર આવી તે
ચૈત્યના રંગ મંરૂપનો મધ્ય જાગ વિકટ ઢતાં પણ લોકોથી સાંકળો થયેલો
જોઈ સુંદર મણિશિલાની પુતળીઓના બહાનાથી કોઈ પ્રબલ વેગવમે ઝંચા
મંરૂપ ઉપર આરુઢ થઈ હે. કોઈ સ્તંભોના ઝંચા પ્રાંત જાગ ઉપર આવી ગઈ
હે અને કોઈ શિખરની ઘણી વિશાલ અને ઝંચી મેઘદ્વા ઉપર ચમી
ગઈ હે. ૧૫

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકાર તે ચૈત્યના રંગ મંરૂપની અંદર ગો-
ઠવેલી મણિશિલાની પુતળીઓને ઉત્પ્રેક્ષા અલંકારથી વર્ણવે હે. મંરૂપ, તેના
થાંજદ્વાઓ અને મેઘદ્વા ઉપર રહેલી તે પુતળીઓ નથી પણ તે ચૈત્યને જો-
વાને આવેલી દેવીઓ હે. લોકોની જીમ્મથી સાંકળા થયેલા તે ચૈત્યના રંગ
મંરૂપને જોઈ તેઓ જુદે જુદે સ્થાને ચમી ગઈ હે. તે ઉપરથી તે ચૈત્યની અંદર

ઘણી પુતલીઓ ગોઠવેલી છે, એમ બતાવ્યું છે. ૧૫
સાક્ષેપં પ્રેર્યમાણૈરપિ સરલપથે વૈનતેયાગ્રજેન
ત્રસ્તૈર્ભીષ્માનનેભ્યઃ શિખરગુરુતટીપીઠકંઠારવેભ્યઃ ।
ઉદ્વલ્ગં નીયમાનઃ પ્રસભમિહ હયૈરગ્રતઃ પૃષ્ઠતો વા
યસ્યોત્તુંગસ્ય મૂર્ધ્નિ વ્રજતિ ન તરુણેઽપ્યહ્નિ પૂષ્ણઃ પતાકી ॥૧૬॥

અવચૂર્ણિઃ—ઉત્તુંગસ્ય યસ્ય મૂર્ધ્નિ વૈનતેયાગ્રજેન અરુણેન સરલપથે આકાશે સાક્ષેપં પ્રેર્ય-
માણૈરપિ ત્રીષ્માનનેભ્યઃ શિખરગુરુતટીપીઠકંઠારવેભ્યઃ ત્રસ્તૈર્હયૈરિહ પત્તને તરુણેઽપ્યહ્નિ મધ્યાહ્નેઽપિ
પ્રસન્નં હઠાત્ પૃષ્ઠતો વાગ્રતઃ ઉદ્વલ્ગં નીયમાનઃ પૂષ્ણઃ સૂર્યસ્ય પતાકી રથઃ ન વ્રજતિ ॥ ૧૬ ॥

જાવાર્થ—જેવા એવા જે કુમારવિહાર ચૈત્યના મસ્તક ઉપર મધ્યાન્હ
કાળે પણ સૂર્યનો રથ ચાલી શકતો નથી. કારણકે, અરુણ સારથિએ સરલ
માર્ગે આક્ષેપથી હાંકેલા અશ્વો તે ચૈત્યના શિખરના મોટા તટના પીઠ ઉપર

કોરીને ચિતરેલા જયંકર મુખવાળા સિંહોથી ત્રાસ પામતા હતા. અને તેથી તેઓ લગામને નહિં ગણી તે રથને બળાત્કારે આગળ અથવા પાછળ લઇ જતા હતા. ૧૬

વિશેષાર્થ—આ કાવ્યમાં કર્તાએ કુમારવિહાર ચૈત્યની ઉન્નતિ અને તેની અંદર રહેલી કારીગરી દર્શાવી છે. તે કુમારવિહાર પ્રાસાદ એટલો બધો ઉંચો છે કે, સૂર્યનો રથ તેની નજીક આવે છે. મધ્યાન્હકાળે જ્યારે સૂર્યનો રથ તેના શિખર ઉપર આવે છે, તે વખતે ત્યાં કરેલી સિંહની પ્રતિમાઓ જોઇ સૂર્યના રથના ઘોડા ચમકી જાય છે, તેથી સૂર્યના સારથિ અરૂણને તે ઘોડાને હાંકવામાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. આ વર્ણનમાં કવિએ અતિશયોક્તિ અલંકાર દર્શાવ્યો છે અને તે સાથે પ્રસ્તુત વસ્તુનું મનોરંજન વર્ણન કરી બતાવ્યું છે. ૧૬

त्रिस्थानीसंनिवेशप्रयणसुरभिणो वल्लकीनादभाज-
स्तृष्णावेशादशेषस्वरलयघटनास्फीतगीतामृतस्य ।
उत्कर्णं व्योम्नि तिष्ठन् प्रतिपदरचनां रात्रियात्रास्वतंद्र-
श्रांद्रः कालत्रयेऽपि प्रथयति महतीं यत्रराकां कुरंगः ॥ १७ ॥

अवचूर्णिः—गीतनृत्यवादित्रयमिति त्रिस्थानी अथवा नाजिहृदयकंठत्रयं यत्र । रात्रि-
यात्रासु त्रिस्थानी संनिवेशप्रणयसुरजिणः वल्लकीनादभाजः अशेषस्वरलयघटनास्फीतगीतामृतस्य
तृष्णावेगात् प्रतिपदरचनां उत्कर्णं व्योम्नि तिष्ठन् अतंद्रश्राद्रः कुरंगः कालत्रयेऽपि महतीं राकां प्रथयति
। तृष्णावेशः आटोपः त्रयाणां स्यानानां द्रुतविद्वंबितमध्यरूपाणां तेषांसमाहारः त्रिस्थानी तस्याः संनि-
वेशो रचना तत्र प्रणय आश्लेषः तेन सुरजि मनोज्ञम् ॥ १७ ॥

जावार्थ—जे कुमार चैत्यमां रात्रिनी यात्रामां आलस वगरनो अने
चंद्रनी अंदर रहेलो हरिण त्रणे काल मोटी पूर्णिमाने दर्शावे छे. कारणके,

તે ચૈત્યમાં ત્રણ સ્થાનના સ્નેહથી મનોહર સંગીતના નૃત્ય, ગીત અને વાદિત્ર-
રૂપ વીણાના નાદથી યુક્ત અને સર્વ સ્વરોના લયની ઘટનાથી વ્યાપ્ત એવા
ગાયન રૂપ અમૃતની તૃણાના આવેશથી તે ગાયનના દરેક પદની રચના સાં-
ભળવા ઝંઘા કાન કરીને આકાશમાં ઝળો રહે છે. ૧૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ કુમારવિહાર ચૈત્યની ઝળતિની સાથે
તેમાં થતી સંગીત પૂજાનું વર્ણન કરે છે. તે ચૈત્યમાં નૃત્ય, ગીત અને વાદિત્રથી
મળેલું તથા વીણાના નાદથી યુક્ત એવું સંગીત સદા કાલ થયા કરે છે. તે
સંગીતને સાંજીવવાની ઇચ્છાથી ચંદ્રની અંદર રહેલો મૃગ તે સ્થળે સ્થિર રહે
છે એટલે ત્યાં સદા કાલ પૂર્ણિમાનો દેખાવ થઈ રહે છે. મૃગ જાતિને સંગીત
સાંજીવવાનો ઘણોજ શોખ હોય છે. એ શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિને લઈને શીકા-
રીઓના પાશમાં સપડાય છે અને પોતાના પ્રાણને પણ ગુમાવે છે. અહિં અતિ-

કુમારવિહાર-
ાતકમ્ ॥
૧૭ ॥

શયોક્તિ અલંકાર છે. તે અલંકારથી કુમારવિહાર ચૈત્યની ઉન્નતિ અને તેમાં
થતી સંગીત પૂજાનું વર્ણન કરેલું છે. ૧૭

વિભ્રાણૈરક્ષરાલીં ત્રિભુવનજનતાક્ષેમરક્ષૈકપાલીં
મંત્રૈર્વિદ્યેક્ષુયંત્રૈઃ સ્નપનવિધિભવૈર્નિત્યમાહૂયમાનાઃ ।

યાતાયાતાનિ ભૂયઃ પ્રથાયિતુમનલંભૂષણવો યત્રદેવ્યો
વાહ્યાનાં દેવધામ્નાં વ્યધિષત વસતિં મંડપોર્ધ્વાગણેષુ ॥૧૮॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર ત્રિભુવનજનતાક્ષેમરક્ષૈકપાલીંમદ્ગરાલીં વિભ્રાણૈઃ સ્નપનવિધિજવૈઃ વિદ્યેક્ષુયં-
ત્રૈઃ મંત્રૈઃ આહૂયમાનાઃ જૂયઃ અલંકરંતીતિ અલંકરૂષણવઃ જૂજેસ્તુઃ સ્તુપ્રત્યત્યઃ । યાતાયાતાનિ પ્રથયિતું
અનલંકરૂષણવઃ દેવ્યઃ વાહ્યાનાં દેવધામ્નાં મંડપોર્ધ્વાગણેષુ વસતિં વ્યધિષત ન મધ્યે ન બહિઃ કિંત્વદ્વોષ-
ચારઃ ॥ ૧૮ ॥

જાવાર્થ—ત્રણ જુવનના લોકોના કુશલની રક્ષા કરવામાં મુખ્યપાઠરૂપ

एवी अङ्करोनी श्रेणीने धारण करनारा अने विघ्नोનો नाश करवामां शंद्धमी
पीलवाना यंत्र जेवा स्नात्र विधिना मंत्रोथी हंमेशां बोझाववामां आवेद्वी
देवीओ वारंवार गमनागमन करी शकी नहिं एटवे तेओ ते चैत्यनी बाहेर
आवेद्वी देवालयोना मंरुपना उपरना आंगणांमां स्थान करीने रहेद्वी ठे. १८

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकार कुमारविहार चैत्यनी अंदर अता
नित्य स्नात्रविधिना महिमानुं वर्णन करे ठे. प्रथम ते स्नात्र विधिना मंत्रोने
माटे कहे ठे के, ते मंत्रोमां रहेद्वी अङ्करो त्रण जुवनना दोकोनी रक्षा कर-
वाने समर्थ ठे. तेम वळी ते मंत्रो सर्व प्रकारना अंतरायने दूर करवाने समर्थ
ठे. ए मंत्रोनी अंदर शासनदेवीओने बोझाववामां आवे ठे. ते चैत्यमां स्नात्र-
विधि हंमेशां अवाथी ते देवीओने नित्ये आववुं पडे ठे. हंमेशां जवा आव-
वाथी ते देवीओने श्रम पमे ठे, तेथी तेओ कुमारविहार चैत्यनी बाहेरना

દેવાદ્વયોની અંદર આવી વાસ કરીને રહેલી છે. કહેવાનો આશય એવો છે કે, તે ચૈત્યમા હંમેશાં સ્નાત્રવિધિ થયા કરે છે અને તેના પવિત્રમંત્રોના ઉચ્ચાર ત્યાં થયા કરે છે. ૧૮

પશ્યન્ હાટકકુંભપંક્તિમતુલાં નિર્વર્ણયન્ પીઠિકામ્ ।

નિધ્યાયન્ વિવિધા વિતાનવિતતી વ્યાલોકયન્ પુત્રિકાઃ ।

યસ્મિન્ મધ્યમપૂર્વકૌતુકશતૈઃ ક્ષિપ્તાંતરાત્મા ચિરાદ્

દ્વારસ્થૈરિવ ધારિતઃ પ્રવિશતિ પ્રાયેણ સર્વો જનઃ ॥ ૧૯ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પ્રાસાદે હાટકકુંજપંક્તિં પશ્યન્ અતુલાં પીઠિકાં નિર્વર્ણયન્ વિવિધા વિતાનવિતતીઃ નિધ્યાયન્ પુત્રિકા વ્યાલોકયન્ અપૂર્વકૌતુકશતૈઃ ક્ષિપ્તાંતરાત્મા પ્રેરિતાત્મા દ્વારસ્થૈરિવ ધારિતઃ પ્રાયેણ સર્વો જનઃ ચિરાન્મધ્યં પ્રવિશતિ ॥ ૧૯ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જેના મધ્યજાગમાં સુવર્ણના કુંજોની પંક્તિને જોતા, અનુ-

પમ પીઠિકાને નીરખતા, વિવિધ પ્રકારના ઉદ્ધેચની શ્રેણીઓને અને પુતલી-
ઓને અવલોકતા સર્વ માણસો અપૂર્વ એવા સૈકાનો કૌતુકથી હૃદયમાં વિ-
દ્ધેપ પામી જાય છે, તેથી જાણે દ્વારપાલોએ તેમને અટકાવ્યા હોય, તેમ પ્રા-
યે કરીને તેમાં ઘણી વિદ્વંબે પ્રવેશ કરે છે. ૧૯

વિશેષાર્થ—જેમ કોઈ રાજદ્વાર વગેરેમાં પ્રવેશ કરવો હોય ત્યારે
દ્વારપાલના અટકાવવાથી ઘણી વિદ્વંબે તેમાં પ્રવેશ થાય છે, તેમ કુમારવિ-
હાર ચૈત્યની અંદર પ્રવેશ કરવામાં વિદ્વંબ થાય છે. કારણ કે, તેમાં પ્રવેશ
કરતાં માણસો ચૈત્યની કેટલીએક શોજા જોવામાં રોકાય છે, તેથી તેમને
અંદર પ્રવેશ કરતાં ઘણી વાર ઢાળે છે. તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, ચૈ-
ત્યની અંદર આવેલ સુવર્ણના કલ્લશની પંક્તિ, અનુપમ પીઠિકા, ઉદ્ધેચ, અને
પુતલીઓની શોજા જોવામાં રોકાણનાં માણસો જાણે દ્વારપાલે અટકાવ્યાં

होय, तेम चिरकाळे तेमां प्रवेश करे ठे. ते उपरथी सिद्ध थयुं के, ते चैत्य-
नी अंदर सुवर्ण कळशनी पंक्ति, पीठिका, उल्लेख अने पुतळीओ जोवां
दायक ठे. १ए

सर्वत्र निर्मलतमोपलबिंबितानि
स्वान्येव पुष्पबलिजूंषि वपूंषि वीक्ष्य ।
संघट्टकष्टचकिताः प्रतिपालयंतो
मध्यं चिरेण खलु यस्य विशांति मुग्धाः ॥२०॥

अवचूर्णिः—सर्वत्र निर्मलतमोपलबिंबितानि पुष्पबलिजूंषि स्वान्येव वपूंषि वीक्ष्य
संघट्टकष्टचकिताः प्रतिपालयंतः मुग्धाः खलु यस्य मध्यं चिरेण प्रविशंति पुष्पाणि बल्यश्च पुष्पबल्यः पु-
ष्पबलीन् जुषंतीति पुष्पबलिजूंषि जुष्यातुः किपिजुष् । घंटाद्वोद्धान्यायेन वीक्ष्य प्रतिपालयंतः इति श-
तृत्वाप्रत्यययोः कर्म वपूंष्येव ॥ २० ॥

જાવાર્થ—સર્વ સ્થળે રહેલા અતિ નિર્મલ સ્ફાટિક મણિના પાષા-
ણોની અંદર પુષ્પના બલ્લિ સાથે રહેલા પોતાના જ શરીરને જોડે સંઘટ્ટિત થવાના
(જીરુ થવાના) કષ્ટથી જય પામી રાહ જોડે ઉઝા રહેલા મુગ્ધ લોકો તે ચૈ-
ત્યની મધ્યમાં ચિરકાલે પ્રવેશ કરે છે. ૧૦

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર પુષ્પના બલ્લિને લઈ પૂજા કરવા આવે-
લા મુગ્ધ લોકો, પોતાના શરીરને અતિ નિર્મલ એવા સ્ફાટિક મણિમાં પ્રતિ-
બિંબિત થયેલાં જોડે તેઓ મુગ્ધપણને લઈને એમ સમજે છે કે, અહિં લોકો-
ની જીરુ ઘણી છે, તેથી જયપામી તેઓ જીરુ દૂર થવાની રાહ જોડે ઉઝા
રહે છે અને તે કારણથી તેઓ ઘણીવારે ચૈત્યની અંદર દાખલ થાય છે આ
ઉપરથી એમ દર્શાવ્યું છે કે, તે ચૈત્યમાં નિર્મલ સ્ફાટિકમણિ જડ્યા હતા
અને ત્યાં જિનપૂજા કરવાને ઘણા લોકો આવતા હતા. ૨૦

विश्वं निर्दोषषट्कं किमपि विदधतो देवदेवस्य पादा-
 नाश्लिष्यन् बाह्याभित्तिप्रतिहतिवलनप्राप्तमध्येः कराग्रैः ।
 एणांकस्त्यक्तशंकः पतति मणिभुवि प्रांगणस्य क्षपायाम्
 प्राप्तप्रौढिं कलंकं विघटयितुमना यत्र बिंबच्छलेन ॥ २१ ॥

अवचूर्णिः—यत्र कृपायां निर्दोषषट्कं विश्वं विदधतो देवदेवस्य पादान् बाह्याभित्तिप्रतिह-
 तिवलनप्राप्तमध्येः कराग्रैः आश्लिष्यन् प्राप्तप्रौढिं कलंकं विघटयितुमनाः दूरीकर्तुमनाः त्यक्तशंकः एणांकः
 बिंबच्छलेन प्रांगणस्य मणिभुवि पतति । काम १ क्रोध २ दम ३ मान ४ दंज ५ रति ६ दोषषट्कं
 दोषाणां षट्कं दोषषट्कं निर्गतं दोषषट्कं यस्मात्तत् । विघटयितुं मनो यस्य स विघटयितुमनाः
 तुषश्चमनःकाम इति मकारद्वयोपः ॥ २१ ॥

जावार्थ—जेना आंगणानी मणिमय भूमिमां चंद्र पोतानुं प्रौढ क-
 लंक दूर करवानी इच्छाथी प्रतिबिंबना मिषथी निःशंक थक्षेने पने ठे. जे चं-

ઝ આ જગત્ને કામ ક્રોધાદિ ઝ દોષથી રહિત કરનારા શ્રી દેવાધિદેવના ચરણને બાહેરની દીવાલોને સ્પર્શ કરી અંદર પેઢેલા પોતાના કિરણોના અમ્મ જાગથી આલિંગન કરે છે. ૨૧

વિશેષાર્થ—“ દેવાધિદેવ જગવંતે આ જગત્ને કામક્રોધાદિ ઝ દોષથી રહિત કરેલું છે, તેથી જો તેમના ચરણમાં વંદના કરી હોયતો હું પણ કલ્પકના દોષથી રહિત થઈશ ” આવી ઇચ્છાથી ચંદ્ર તે ચૈત્યની દીવાલોને કિરણો વડે સ્પર્શ કરી જગવંતના ચરણમાં પડે છે. ચૈત્યની આંગણાંની સ્ફાટિકમણિમય ભૂમિમાં ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ પડે છે, તે ઉપરથી કવિએ આ ઉસ્પ્રેક્ષા કરેલી છે. ૨૧

અંતર્લબ્ધપ્રવેશૈઃ કરનિકરભરૈર્ભંશયન્નંધકાર—

પ્રાગ્ભારં દેવમૂર્તિં બહિરપિ નમતાં દર્શયન્ સપ્રકાશમ્ ।

उत्तुंगे संमुखायाः प्रतिनिदधदयं यत्र रत्नाश्मभित्तेः

सौवर्णस्यांशुमाली कलयति करणिं प्रत्यहं दर्पणस्य ॥२२॥

अवचूर्णिः—यत्र उत्तुंगे अंतर्द्वग्धप्रवेशैः करनिकरजरैः अंधकारप्राग्जारं भ्रंशयन् बहिरपि न-
मतां नराणां सप्रकाशं देवमूर्त्तौ दर्शयन् संमुखायाः रत्नाश्मभित्तेरुत्संगे प्रतिनिदधत् अयं अंशुमाली
सूर्यः सौवर्णस्य दर्पणस्य प्रत्यहं करणिं सादृश्यं कलयति । धाग्धातुः शत्रुप्रत्ययः ततः कृतद्वित्वे नो-
तेचअंतोनोलुगि प्रतिनिदधत् रूपम् ॥ २२ ॥

ज्ञावार्थ—सूर्य जे उंचा चैत्यनी अंदर प्रवेश थयेदा पोताना किर-
णोना समूहथी अंधकारना समूहने दूर करे ठे, बाहेर रही नमस्कार करता
एवा पुरुषोने प्रकाश सहित दर्शावे छे. अने चैत्यना आगळ सन्मुख आवेली
रत्नमणिनी दीवादनना मध्यमां पोतानुं प्रतिबिंब पाडे ठे, तेथी ते सूर्य हमेशां
सुवर्णना दर्पणनी तुलनाने प्राप्त करे छे. २२

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં સૂર્યને સુવર્ણના દર્પણની ઉપમા આપેલી છે. જે ચૈત્યની સન્મુખ આવેલી દીવાલની અંદર સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડે છે. તે વચ્ચે તેના કિરણો તેની અંદર પડે છે તેથી પ્રજ્વળી મૂર્તિને બાહેરથી નમન કરતાં એવા લોકોને પ્રકાશ મળે છે. આ ઉપરથી કવિએ ચૈત્યની અંદર રત્ન-મણિમય દીવાલો છે, એમ દર્શાવેલું છે. ૨૨

વૈદૂર્યાશ્મપ્રણાલીમુખમકરતટૈર્ઘ્રાણપાત્રૈકમિત્રમ્
યસ્માન્નિર્ગચ્છદચ્છં સ્નપનવિધિભવં કેતકીપુષ્પપાથઃ ।

દિગ્લોલનીલભાસો બહુલપરિમલાકૃષ્ટભુંગપ્રસંગ—

આંત્યા હસ્તૈઃ કિરંત્યઃ પુરહરિણદૃશો મૌલિભિઃ સંસ્પૃશંતિ ॥૨૩॥

અવચૂર્ણિઃ—દિગ્લોલો દિગ્લોલો નીલજામો નીલકાંતીઃ કર્મતાપન્નાઃ બહુલપરિમલાકૃષ્ટભુંગ

प्रसंगघ्रांत्या हस्तैः किरंत्यः क्षिपंत्यः पुरहरिणदशो नगरस्त्रियो यस्मात्प्रासादाघैर्दूर्याश्मप्रणाद्वीमुखमक-
रतैर्निर्गच्छत् घ्राणपात्रैकमित्रं स्तपनविधिज्वं केतकीपुष्पपाथः पानीयं मौद्विज्जिः संस्पृशंति । नगर-
स्त्रियः किं केतकीपुष्पपाथः कीदक् पुष्पपाथः निर्गच्छत् कस्मात् वैदूर्याश्मनां प्रणाद्वीज्यः तासां मुखानि
तेषु मकरतटाः तैः तटशब्दः शोकार्थः घ्राणपात्रं नासिका कापि वैदूर्याश्मयत्वात्प्रासादस्य दिग्द्वोद्धानी-
द्वजासः प्रासादविशेषणं युक्तं दिह्यु द्वोद्वाश्चपद्वा जासो यस्य सः तस्मात् ॥ २३ ॥

जावार्थ—वैदूर्यमणिनी मघरना आकारवाळी खाळमांथी नीकळतुं
ह्यात्र विधिनुं केतकीना पुष्पवाळुं निर्मलजल के सुगंधथी नासिकारूप पात्र-
नुं मित्ररूप हतुं. तेनी नीलकांतिओ दिशाओमां चपल थइ प्रकाशती हती
तेथी नगरनी स्त्रीओने एवी घ्रांति थती हती के, अहिं घणां सुगंधने लक्ष्णे
जमराओ खेंचाइ आव्या ठे, तेथी तेओ पोताना हाथवमे तेने उगळती उग-
ळती पोताना मस्तक वमे स्पर्श करती हती. २३

विशेषार्थ—ते चैत्यनी अंदर प्रचुने स्नान करावाना जलने नीकळवानी

खाळ वैदूर्य मणिथी रचेद्वी हती अने ते खाळना मुख उपर मघरनी आकृ-
ति करेद्वी हती तेमांथी स्नात्र जड ज्यारे बाहेर निकळतुं ते वखते नगरनी
स्त्रीओ ते जडने मस्तकवने वंदन करवा आवतो, त्यारे वैदूर्य मणिनी नीद्व-
कांति ते जड उपर प्रसरीजती. तेने ते स्त्रीओ सुगंधने दड आवेदा चमरो-
ने जाणी तेने उमारुवा जती तेथी जडने उगाद्वती हती. चमरनी कांति
नीद्व होय ठे, तेथी ते स्त्रीओने चम थतो हतो. अहिं चांतिमान् अलंकार
वर्णवेदो ठे. २३

प्रत्यारवैः सकेकाश्चलचमरमहोमांसलं पृष्ठपीठे
विभ्राणाश्चित्रवर्णं विविधमणिभवं कांतिवीचीकलापं ।
नृत्यंतो द्वारवेदीतटभुवि कृतकं बर्हिणः प्रेक्षकाणां

नेत्राण्याक्षिप्य नित्यं विदधति सरुषं यत्र शैलूषलोकं ॥२४॥

॥ २५ ॥

अवचूर्णिः—यत्र पृष्ठपीठे प्रत्यारत्रैः सकेकाः चक्षचमरमहोमांसद्वं चित्रवर्णं विविधम-
णिज्जवं कांतिवीचीकक्षापं विज्जाणाः द्वारवेदीतट्छ्रुवि कृतकं नृत्यंतः बर्हिणः प्रेक्षकाणां नेत्राणि आ-
क्षिप्य शैलूषलोकं नाट्याचार्यलोकं नित्यं सरुषं विदधति द्वारवेदी (कोटनी) यस्य प्रासादस्य पृष्ठं म-
यूरः तत्प्रत्यारावाः केकाः चामराणि कक्षापाः ॥ २४ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यमां चक्षायमान एवा चामरना तेजथी पुष्ट चित्र
विचित्र वर्णवाक्षा अने जातजातना मणिनी कांतिओना समूहने पोताना
पृष्ठ ज्ञाग उपर धारण करता अने द्वारनी वेदिकानी तट्छ्रुमि उपर
नाचता एवा मयूरो पोताना शब्दोना प्रतिध्वनिथी प्रेक्षकोना नेत्रो-
ने पोतानी तरफ खेंचता तेथी त्यां नाटक करनारा नटलोकोने क्रोध उत्प-
न्न थतो हतो. २४

વિશેષાર્થ—એ કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર દ્વારની વેદિકા ઉપર મ-
 યૂર પઢ્ડીઓ આવીને નૃત્ય કરે છે. અને મંદિરના મધ્ય જાગે નટ દ્વારે નૃ-
 ત્ય કરે છે. તે નટ દ્વારે નૃત્ય જોવાને દ્વારે આવેલા હોય છે, પણ તે વ-
 સ્તે દ્વારવેદી ઉપર નાચ કરતા મયૂરો કે જેમના પૃષ્ઠ જાગ ઉપર વિવિધ
 જાતના મણિઓથી ચિત્ર વિચિત્ર એવી કાંતિનો સમૂહ પડે છે અને તેમના
 કેકાધ્વનિના પ્રતિધ્વનિઓ થાય છે, એથી તે પ્રેક્ષકોની દૃષ્ટિને રેંચે છે, એ જો-
 ઇ નટ દ્વારે રોષ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે, તેઓના નૃત્ય ને જોનારા
 માણસોની દૃષ્ટિ મયૂરો રેંચે છે. આ કહેવાનો જાવાર્થ એવો છે કે, તે કુમાર-
 વિહાર ચૈત્યમાં વિવિધ જાતના મણિઓ ઘણાં છે, તેની દ્વારવેદિકા ઉપર
 મયૂર પઢ્ડીઓ તથા નટ દ્વારે આવીને સદા નાટ્યારંજ કરે છે. ૩૪

रुमा
रशतकम् ॥
॥ २६ ॥

जालीरंध्रप्रविष्टद्युतिचयखचिताच्चंद्रकांताश्मवलृप्ता—
दूर्ध्वस्थाद्गुग्धमुग्धं जिनशिरसि पयः पातयंश्छत्रकुंभात्
कुर्वन्नक्षत्रविंबैरजिरमणिभुवां दिव्यपुष्पोपहारम्
यत्र व्योमस्थ एव स्नपनविधिमहो श्वेतरोचिः करोति ॥ २५ ॥

अवचूर्णिः—यत्र अहो आश्चर्यं जालीरंध्रप्रविष्टद्युतिचयखचितात् चंद्रकांताश्मवलृप्ता-
त् ऊर्ध्वस्थात् छत्रकुंभात् जिनशिरसि गुग्धमुग्धं पयः पातयन् अजिरमणिभुवां नक्षत्रविंबैर्दिव्यपुष्पोप-
हारं कुर्वन् व्योमस्थ एव श्वेतरोचिः स्नपनविधिं करोति । मुग्धं रम्यं अजिरमणिभुवां 'वेयुवोस्त्रियां'
इति विकल्पेन आम् तेन जुवो जुवां 'छत्रकुंभात् छत्रघटात् ॥ २५ ॥

जावार्थ—जेमां आकाशमां रहेदो चंद्र प्रचुने स्नात्रविधि करे छे.
जाळीना णिजोमांथी प्रवेश थयेद्वी कांतिना समूहनी साथे जमेद्वी एवा चं-

ઢકાંતમણિના ઉપર રહેલા ડત્ર રૂપ કલશમાંથી ડુધના જેવું જલ પ્રત્નુના મસ્તકપર પામે ઢે. અને આંગણાની મણિમય ત્રૂમિમાં પમેલા તારાઓના પ્રતિબિંબથી દિવ્ય પુષ્પોનો ઉપહાર કરે ઢે. ૨૫

વિશેષાર્થ—આકાશમાં રહેલા ચંડ્રનું પ્રતિબિંવ પ્રત્નુના મસ્તકપર રહેલા છત્રકલશમાં પમે ઢે. તે છત્રકલશ ચંડ્રકાંત મણિનો રચેલ ઢે તેથી તેની ઉપર ચંડ્રની કાંતિ પડવાથી તે ઝરે ઢે. તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે ઢે કે, ચંડ્ર આકાશમાં રહિને પ્રત્નુની ઉપર દૂધની ધારાથી સ્નાત્રવિધિ કરે ઢે. સ્નાત્ર વિધિ કરવામાં જેમ કલશ વમે જલધારા કરવી જોઈએ અને પુષ્પનો ઉપહાર ચનાવવો જોઈએ તેમ અહિં ચંડ્રના કીરણો જાલીના ઢિડોમાંથી થઈને ચંડ્રકાંતમણિના ડત્ર ઉપર પમે ઢે, તેથી ડત્રમાંથી નીકલતા ઝરણા વમે ચંડ્ર

મારવિહ.
શતકમ્ ॥
॥ ૨૭ ॥

ઠત્રરૂપ કલશમાંથી પ્રત્નના મસ્તક ઉપર દૂધના જેવાં જલ્લની ધારા રેને છે.
ચૈત્યના આંગણામાં મણિ જમેલા છે, તેની અંદર તારાઓના પ્રતિબિંબ પડવા-
થી તે દિવ્ય પુષ્પના ઉપહાર જેવા લાગે છે તેથી કવિએ તેને પુષ્પોપહારની
ઉપમા આપેલી છે. આ ઉપરથી પ્રત્નના મસ્તકપર આવેલું છત્ર અને ચૈત્યના
આંગણાની ભૂમિ મણિમય છે, એ વાત જણાવી છે. ૨૫

યસ્મિન્ વિતાનગતરૂપકર્ચિભાજઃ

સ્તંભાનુપેત્ય વિકટસ્ફટિકપ્રકૃષ્ટાન્ ।

દૌવારિકભ્રમવશાદનુકૂલયંતિ

મધ્યપ્રવેશરમસૈર્નગરસ્ય નાર્યઃ ॥ ૨૬ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પ્રાસાદે નગરસ્ય નાર્યઃ મધ્યપ્રવેશરજસૈર્વિતાનગતરૂપકર્ચિભાજઃ વિ-

કટસ્ફટિકપ્રકૃષ્ટાન્ સ્તંજાન્ ઉપેત્ય દૌવારિકચ્રમવશાત્ અનુકૂલયંતિ । ચંદ્રોદયગતરૂપબિંબં જજંતીતિ
' જજોવિણ્ ' પ્રત્યયઃ અપ્રયોગીદિતિ વિણ્લોપે વૃષ્ઠૌ ચ । ઉપેત્ય આગત્ય ઉપપૂર્વક ઇણજ્ ગતૌ ત્કા
ક્યપિ તોંતે ચ ઉપેત્યેતિ રૂપં । અનુકૂલં કુર્વતીતિ અનુકૂલયંતિ ' ણિજ્બહુલં ' ઇતિ ણિજિ અનુકૂલ-
યંતિ આવર્જયંતીત્યર્થઃ ॥ ૨૬ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યમાં આવેલા ંચી જાતના સ્ફાટિકમણિના ઉત્કૃષ્ટ
સ્તંજોની અંદર ઉદ્ધેચમાં કાઢેલા ચિત્રોના પ્રતિબિંબ પમે છે, તે જોઈ નગરની
સ્ત્રીઓ ધારપાલના ચ્રમને લઈને ચૈત્ય મધ્યે પ્રવેશ કરવાના વેગથી અટકાઈ
જાય છે અને તેને અનુકૂલ રીતે વર્તે છે. ૨૬

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યમાં દરેક સ્તંભો સ્ફાટિકમણિના છે. તેની અંદર
ઉદ્ધેચની અંદર રહેલા ચિત્રોના પ્રતિબિંબ પમે છે તે જોઈ પ્રવેશ કરતી નગર-
ની સ્ત્રીઓને તેની ઉપર ધારપાલનો ચ્રમ પમે છે અને તેથી તેઓ અંદર પ્રવે-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ २८ ॥

श करवाना वेगथी अटकाइ जाय ठे अने अनुकूलरीते वर्त्ते ठे. ते चैत्यनी
अंदर स्फटिकमणिना स्तंभोनी अने चित्र विचित्र उद्धेचनी जारे शोभा ह-
ती, एम कविए दर्शावेलुं ठे. २६

नीलाश्मभित्तिवलयप्रतिबिंबितस्य

पार्श्वप्रभोर्विहितकेतकशेखरस्य ।

शेषाप्रसूनकलनाय करं क्षिपंत्यो

ग्राम्या दिशंति किल यत्र न कस्य हास्यम् ॥ २७ ॥

अवचूर्णिः—यत्र किञ्च निश्चये नीलाश्मभित्तिवलयप्रतिबिंबितस्य विहितकेतकशेखर-
स्य पार्श्वप्रभोः शेषाप्रसूनकलनाय करं क्षिपंत्यः ग्राम्याः स्त्रियः कस्य हास्यं न दिशंति । शेषाप्रसून-
कलनाय शेषाकुसुमग्रहणाय ॥ २७ ॥

જાવાર્થ—જેમના મસ્તક ઉપર કેતકીના પુષ્પનો મુગટ કરેલો છે એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની પ્રતિમાનું પાસેની નીલમણિની દીવાલમાં પ્રતિબિંબ પડે છે, તે જોઈ, ગામના સ્ત્રીઓ, પ્રસાદીનું પુષ્પ લેવાને માટે પોતાના હાથ નાંખે છે, આમ કરતી તે સ્ત્રીઓ કોને હાસ્ય નથી કરાવતી ? ૨૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં ઝાંતિમાન અલંકાર દર્શાવી એ ચૈત્યની સમૃદ્ધિ વર્ણવેલી છે. તે ચૈત્યમાં કેતકીના પુષ્પના મુગટવાળી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની પ્રતિમા છે તેનું પ્રતિબિંબ નીલમણિની દીવાલ ઉપર પડે છે, તે જોઈ દર્શન તથા પૂજન કરવા આવેલી ગામના સ્ત્રીઓ ત્રીજી પ્રત્યુની પ્રસાદીનું પુષ્પ લેવાને હાથ નાંખે છે, તે હાથ દીવાલ ઉપર અથડાય છે, તે જોઈ દરેક જોનાર માણસને હસવું આવે છે. ૨૭

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ २६ ॥

यत्रावासमुपेयुषो भगवतः पार्श्वस्य पुण्याद्भुत
प्राप्यैः स्नात्रजलोर्मिभिः सकृदपि स्नाताः कुरंगीदृशः ।
काश्चित्पूर्णसमृद्धयः सतनयाः काश्चिच्चिरं काश्चन
क्षीणाशेषरुजो भवंति विलसत्सौभाग्यभाजः पराः ॥ २८ ॥

अवचूर्णिः—यत्र आवासं उपेयुषः श्रीपार्श्वस्य पुण्याद्भुतप्राप्यैः स्नात्रजलोर्मिभिः स-
कृदपि स्नाताः काश्चित्कुरंगीदृशः पूर्णसमृद्धयः काश्चित्सतनयाः चिरं काश्चन क्षीणाशेषरुजः प्रविलस-
त्सौभाग्यभाजः भवंति । उपैति इति उपेयिवान् वावेत्तेः कसु वस् क सुष्मतौ च उत्कृष्टस्य उपेयुषः
प्राप्तस्य आवासं स्थानं उपपूर्वकं इणकगताविति धातौ उपेयाय इति उपेयिवान् तत्र कस-
कानाविति सूत्रेण कसुप्रत्यये द्विर्धातुरितिसूत्रेण द्वित्वे इणइति इयादेशे समानानामिति दीर्घत्वे इवर्ण-
स्येति एत्वे कसुष्माविति कसोरुषादेशे उपेयुषि सिद्धं ईषदपि ॥ २८ ॥

जावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यमां वास करीने रहेला जगवान् पार्श्व-

નાથ પ્રત્નના સ્નાત્ર જલ્લના તરંગો કે જે અદ્વિત પુણ્યથી પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવા છે, તે વડે એક વખત પણ ન્હાણ્વી મૃગના જેવા નેત્રવાળી સ્ત્રીઓમાં કોઈ પૂર્ણ સમૃદ્ધિવાદી થાય છે, કોઈ પુત્રવતી થાય છે, કોઈ પોતાના દ્વાંબા વખતના સર્વ રોગોનો ક્ષય કરનારી થાય છે અને કોઈ સૌજાગ્યના વિદ્વાસ-ને જનનારી થાય છે. ૧૮

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રત્નના સ્નાત્રજલ્લનો મહિમા વર્ણવે છે. તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર રહેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નના સ્નાત્રજલ્લ વડે એકજવાર સ્નાન કરનારી સ્ત્રીઓને ઘણું ફલ મળે છે. તેનાથી સમૃદ્ધિ, પુત્ર, આરોગ્ય અને સૌજાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૮

जंघालैः किरणोर्मिभिः शितिमणीनाकल्पगान् मौक्तिक—

च्छायान् मौक्तिकगुच्छकान् शितिमणिच्छायान् मुहुः कुर्वतः ।

देवाद्यत्र शशांककांतवपुषः शेषः समालंबते

शेषाद् गारुडरत्ननिर्मिततनोर्देवः पुनस्तां श्रियम् ॥ २९ ॥

अवचूर्णिः—यत्र जंघाद्वैः किरणोर्मिजिः आकट्पगान् आजरणगान् शितिमणीन् मौ-
क्तिकच्छायान् मुहुः मौक्तिकच्छायान् शितिमणिच्छायान् कुर्वतः शशांककांतवपुषः देवात् शेषः पुनः
गारुडरत्ननिर्मिततनोः शेषात् देवः स्वां श्रियं समालंबते । श्वेतमूर्त्तेः श्रीपार्श्वात् शेषः स्वां श्रियं आश्रय-
ति शेषस्य धवन्नत्वात् पुनः गारुडरत्नात्मकत्वात् शेषात् पार्श्वः स्वां श्रियं समालंबते श्रीपार्श्वस्य नील-
त्वात् । जंघाद्वैः प्रसरणशीद्वैः ॥ २९ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यमां वारंवार वेगवाळा पोताना किरणोना तरंगो
आनूषणोमां रहेद्वा नीलमणिओने मोतीनी कांतिवाळा करता अने मोती-
ओना गुच्छोने नीलमणिनी कांतिवाळा करता एवा चंद्रकांतमणिना रचे-

દ્વા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુની શોજાને શેષનાગ ધારણ કરે છે અને ગારુડી રત્નોની રચેદ્વી મૂર્તિવાદ્વા શેષનાગની શોજાને શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રત્નુ ધારણ કરે છે. ૩૯

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યમાં રહેદ્વા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુની મૂર્તિ ચંદ્રકાંતમણિની રચેદ્વી છે. અને તેમની પ્રતિમા ઉપર નીલમણિના આઝૂષ-ણો રહેદ્વા છે, પ્રભુની પ્રતિમાના કિરણો પડવાથી નીલમણિ મોતીની કાંતિ-વાળા થાય છે અને મોતીના ગુચ્છો નીલમણિની કાંતિવાળા થાય છે. એમ પરસ્પર એકબીજાની કાંતિ એકબીજા તરફ પડે છે. તેમ વળી તે પ્રત્નુની ઉપર ગારુડી રત્નનો રચેદ્વો નાગ રહેદ્વો છે. તે નાગની શોજા ચંદ્રકાંતમય મૂર્તિવાળા પ્રભુને પ્રાપ્ત થાય છે અને ગારુડી રત્નમય મૂર્તિવાળા નાગને તે પ્ર-

रविह
सतकम् ॥
॥ ३१ ॥

जुनी शौजा प्राप्त थाय ठे. अहिं कविण तद्गुणाद्वंकार दर्शाव्यो ठे अने
चैत्यनी महान् समृद्धि वर्णवेद्री ठे. ३९

दिक्चक्राक्रमणप्रमोदितजगच्चेतोभिराच्छोदिता—

स्तेजोभिर्वहलांशुमांसलमणिप्रालंबलंबात्मभिः ।

शेषाहेरिव देवमूर्धनि कृतच्छत्रस्य संदर्शनात्

यत्र स्नेहभृतोऽपि बिभ्रति सदा मंदां शिखां दीपकाः ॥ ३० ॥

अवचूर्णिः—यत्र देवमूर्धनि कृतच्छत्रस्य शेषाहेरिव संदर्शनात् दिक्चक्राक्रमणप्रमोदित-
जगच्चेतोभिः बहुलांशुमांसलमणिप्रालंबलंबात्मभिः तेजोभिः आच्छोदिताः स्नेहभृतोऽपि दीपकाः सदा
मंदां शिखां बिभ्रति । आच्छोदिताः आस्फादिताः । बहुला बहवः ये अंशवः किरणाः तैर्मांसलाः पुष्टा
ये मणयः तेषां प्रालंबो माद्वी ॥ ३० ॥

જાવાર્થ—દિશાઓના સમૂહને આક્રમણ કરવાથી જગત્ના હૃદયને હર્ષ કરનારા અને ઘાટા કિરણોથી પુષ્ટ એવા મણિઓની માઠા સાથે મઠવાથી ઢાંચા વધેલા એવા તેજથી વ્યાપ્ત થયેલા દીવાઓ તેજથી જરેલા છે, તથાપિ જ્યાં સદા મંદ શિખાને ધારણ કરે છે. તે જાણે પ્રજ્વળતા મસ્તકપર ઝત્ર કરી રહેલા શેષનાગના દર્શનથીજ હોય તેમ દેખાય છે. ૩૦

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ ચૈત્યની અંદર આવેલા દીવાઓનું વર્ણન કરે છે. ચારે તરફ દિશાઓમાં વ્યાપેલા મણિઓના તેજથી વ્યાપ્ત થયેલા તે દીવાઓની અંદર પૂર્ણ રીતે તેજ જરેલું છે, પણ ત્યાં રહેલા મણિઓના તેજને લક્ષને તે મંદ શિખાને ધારણ કરે છે. અર્થાત્ મણિઓના તેજની આગળ તે ઝાંચા દેખાય છે. તે ઉપર કવિ વઢી ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. પાર્શ્વ-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ३२ ॥

नाथ प्रचुना मस्तकपर उत्र करी रहेला शेषनागना दर्शनथी तेओ झांखा
थइ गया होय, तेम देखाय ठे. ३०

आवेशं संहरंतः शशिमणिवपुषः स्तंभवेदीविटंक—

स्थालीविश्रांतिभाजः प्रतिदिशमनिशं तामसं यत्र दीपाः ।

आतन्वंतः पतंगप्रथितमुभयमप्यात्महासप्रयासं

मुंचंते वीतरागक्रमसविधवशादंजनस्नेहमैत्रीम् ॥ ३१ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रतिदिशं अनिशं तामसमावेशं संहरंतः शशिमणिवपुषः स्तंभवेदी-
विटंकस्थाद्वीविश्रांतिभाजः स्तंभानां वेद्यः अजिराणि तत्र या विटंकस्थाद्वयो दीपस्थानानि तत्र विश्रां-
तिभाजः आत्महासप्रयासं उजयमपि पतंगप्रथितमातन्वंतः दीपाः वीतरागक्रमसविधवशात् अंजनस्ने-
हमैत्रीं मुंचंते । तमसः अयं तामसस्तं । आवेशं आटोपं । पतंगः सूर्यः पङ्के पतंगः खद्योतः तमोहरणा-
त् स्थाद्वीविश्रांतिभाजत्वेन खद्योतचरितं प्रथितं । स्तंभस्य वेद्यः कोटरमयः तासां विटंकाः स्थानानि

ત્ર સ્થાવ્યો જાજનાનિ તા જજંતીતિ વિણ્ । અંજનં કજ્જલં પદ્મે કશ્મલં સ્નેહસ્તૈલં પદ્મે સ્નેહોઽનુ-
રાગઃ ॥ ૩૧ ॥

જાવાર્થ—જ્યાં હંમેશા સ્તંભ વેદીના અગ્ર જાગે વિશ્રાંતિ પામેલા
ચંદ્રકાંતમણિના દીવાઓ પ્રત્યેક દિશાના અંધકારના આવેશને નાશ કરે છે
અને બંને રીતે પતંગે દર્શાવેલા પોતાના હાસ્યના પ્રયાસને વિસ્તારે છે. તે સા-
થે વીતરાગ પ્રત્યુના ચરણની સમીપને લક્ષ્મીને કાજલ તથા સ્નેહની મૈત્રીને
ગોળી દે છે. ૩૧

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકાર તે ચૈત્યની અંદર આવેલા ચંદ્ર-
કાંતમણિઓના દીવાનું વર્ણન કરે છે. તે દીવાઓ પ્રત્યેક દીશાઓના અંધ-
કારને દૂર કરે છે. બંને રીતે પતંગના હાસ્યના પ્રયાસને વિસ્તારે છે. એક રીતે
પતંગનો અર્થ પતંગીયું અને બીજી રીતે પતંગનો અર્થ સૂર્ય થાય છે. સામાન્ય

દીવાઓ પતંગના નાશનું કારણ થાય છે, ત્યારે આ દીવાઓમાં પતંગનો નાશ થતો નથી. તે દીવાઓ શ્રી વીતરાગ—પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના ચરણની સમીપ રહેવાથી અંજન અને સ્નેહથી રહિત છે. બીજા સામાન્ય દીવાઓમાં કાજલ થાય છે અને સ્નેહ ઇટલે તેલ જોડે છીંચ, ત્યારે આ દીવાઓથી કાજલ થતું નથી, તેમજ તેમાં સ્નેહ—તેલની જરૂર પડતી નથી. ૩૧

અસ્મિન્નાસ્થાં સ ધત્તાં ચિરમધિમનસં यस્ય સાક્ષાદિદક્ષા
સ્વર્ગસ્વર્ણાદ્રિકૂટસ્ફટિકગિરિતટીરોહણાંતઃસ્થલીષુ ।

આરુહ્યોત્તુંગશૃંગાં ગુરુશિખરશિખાં યત્ર દેશાંતરસ્થા—

નિત્યં સંબોધયંતિ પ્રચલપટમયૈઃ પાણિભિઃ કેતુદંડાઃ ॥ ૩૨ ॥

અવચૂર્ણિઃ—અસ્મિન્ અધિમનસં ચિરં આસ્થાં સ ધત્તામ્ યસ્ય ઉત્તુંગશૃંગાં ગુરુશિખર-

શિખાં આરુહ્ય સ્વર્ગસ્વર્ણાઙ્ગિકૂટસ્ફટિકગિરિતટીરોહણાંતઃસ્થલીષુ સાક્ષાત્ દિદ્ધ્વા અસ્તિ યત્રેત્યં દેશાં-
તરસ્થાન્ પ્રચક્ષ્વપટમયૈઃ પાણિજિઃ કેતુદંભાઃ સંબોધયંતિ દૃષ્ટુમિચ્છા દિદ્ધ્વા સનિ હિત્વે ચાપ્રપ્ત્યયે
દિદ્ધ્વા ॥ ૩૨ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યને વિષે આવેલા ધ્વજદંભ ંચા શૃંગવાલા મોટા શિખરની
શિખા ઉપર ચમી પોતાના ચપલ વાવટારૂપ હાથવમે કરીને દેશાંતરમાં રહેલા
લોકોને સંબોધી કહે છે કે, “ જે માણસને સ્વર્ગના સુવર્ણપર્વતના શિખરને
સ્ફટિકગિરિ—વૈતાલ્ય પર્વતના તટને અને રોહણાચલ પર્વતની અંદરના સ્થળોને
જોવાની મનમાં લાંબા કાલની ઇચ્છા હોય, તે આ ચૈત્ય ઉપર આસ્થા કરો.” ૩૨

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં તે ચૈત્યના ધ્વજદંભ ઉપર ઉત્પ્રેક્ષા કરેલી
છે. ધ્વજાઓના વાવટાને હાથની ઉપમા આપેલી છે. જેમ કોઈ માણસ જોવા
લાયક વસ્તુને બતાવાને પોતાના હાથની સંજ્ઞા કરી બોલાવે છે, તેમ ધ્વજદંભ

पोताना वावटारूपी हाथनी संज्ञा करी देशांतरना लोकोने ते उंचा चैत्यनी उप-
र आवी सुवर्णगिरि, वैताढ्यगिरि अने रोहणगिरिनी शोजा जोवाने बोझावे
ढे. जाणे ते एम कहेता होय के, “जो मेरु पर्वत, वैताढ्य पर्वत, अने रोहणाचळ
पर्वतने प्रत्यङ्ग जोवानी तमारी इच्छा होय तो आ चैत्य उपर आस्था करो.
अर्थात् जो तमे आ कुमारविहार चैत्यमां आवशो, तो तमने मेरु, वैताढ्य,
अने रोहणगिरिनी शोजा जोवाने मळशे.” अर्थात् ते चैत्य एटळुं मोटुं उंचुं
ढे. तेनो बीजो अर्थ एवो पण थाय के, जो तमे आ चैत्यनी अंदर रहेला श्री
पार्श्वनाथ प्रभु उपर आस्था राखशो, तो तमे स्वर्गमां जवाना अधिकारी
थशो. तेमज मेरु, वैताढ्य, अने रोहणगिरिमां अवतरी तमे तेने प्रत्यङ्ग जोइ
शकशो. ३९

यस्मिन् गांगेयकुंभव्रजवमितमहः कांडसंश्लेषदोषाद्

दिक्चक्राक्रांतिधीरैः शशिनि सहगते पीतिमानं करौघैः ।

निद्रालून् केलिकीरांस्तरलजललवांश्चंद्रकांतप्रकोष्ठान्

ज्योत्स्नालोलांश्चकोरान्नगरमृगदृशो वीक्ष्य रात्रिं विदंति ॥३३॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे गांगेयकुंजव्रजवमितमहःकांरुसंश्लेषदोषात् दिक्चक्राक्रां-
तिधीरैः करौघैः पीतिमानं गते सति शशिनि केलिकीरान् निद्रालून् चंद्रकांतप्रकोष्ठान् तरलजललवान्
ज्योत्स्नालोद्वान् चकोरान् वीक्ष्य नगरमृगदृशः रात्रिं विदंति । वंमितानि उद्गीर्णानि महंसि तेषां
कांरुं समूहः तस्याश्लेषः तस्य दोषात् ॥ ३३ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यमां रात्रे सुवर्णना [कलशोना समूहे बाहेर काढेला
तेजना जथ्यानी साथे मळवाना दोषथी दिशाओना चक्रपर प्रसरेला धीर
किरणोना समूहथी चंद्र उपर पीळाश थइ जवार्थी नगरनी स्त्रीओने दिवस-
नो च्रम पने ठे, तेथी तेओ, पोताना क्रीमा करवाना शुकपङ्कीओने निद्रा

કુમારવિહાર-
રશતકમ્ ॥
॥ ૩૫ ॥

કરતા જોડને, ચંદ્રકાંત મણિના ઓટલામાંથી જલ્લના બિંદુઓને ટપકતા
જોડને અને ચકોરપટ્ટીઓને ચંદ્રનીકાંતિ તરફ ચપલ થયેલા જોડને રાત્રિ
પત્ની ગઈ એમ જાણે છે ૩૩

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની ઉપર સુવર્ણના કલ્પશો ઇટલા
બધા આવેલા છે કે તેમની કાંતિના કિરણો પડવાથી ચંદ્ર પીળો થઈ જાય
છે. ઇટલે નગરની સ્ત્રીઓને સદા દિવસનોજ દ્રમ પડે છે. જ્યારે પોતાના ઘર-
માં રાખેલા શુકપટ્ટીઓ નિહા લેવા માંડે છે, ચંદ્રકાંતમણિના ઓટલા-
માંથી જલ્લનાં ટીપાઓ ટપકવા માંડે અને ચકોર પટ્ટીઓ ચંદ્રનીકાંતિ તર-
ફ ચપલ થવા માંડે, ત્યારે તેઓના જાણવામાં આવે છે કે, ‘આ દિવસ ન-
થી, પણ રાત્રિ પત્ની છે.’ આ ઉપરથી તે ચૈત્યના શિખરો ઘણાં ઊંચા છે અ-
ને તે ઉપર સુવર્ણના કલ્પશો ઘણા છે, એ વાત સિદ્ધ કરી છે. ૩૩

श्रुत्वा श्रुत्वा वहद्भिः पुलकबहलितां गात्रयाष्टिं समाजै-
ल्लोकानां वर्ण्यमानां गुरुविभवजितस्वर्णसौभाग्यलेखाम् ।

दृष्टुं स्वां रूपलक्ष्मीं स्तवकितकुतुकोत्ताननेत्रैकपेयां

प्रातः प्रातर्यदंतः प्रतिफलति बहिर्दर्पणोद्भासिभित्तेः ॥ ३४ ॥

अवचूर्णिः—पुलकबहलितां गात्रयाष्टिं वहद्भिः लोकानां समाजैः वर्ण्यमानां श्रुत्वा श्रुत्वा
गुरुविभवजितस्वर्णसौभाग्यरेखां स्तवकितकुतुकोत्ताननेत्रैकपेयां स्वां रूपलक्ष्मीं दृष्टुं बहिर्दर्पणोद्भासिभित्तेः
अंतर्मध्ये प्रातःप्रातः यच्चैत्यं प्रतिफलति । अन्योऽपि नरः लोकैर्वर्ण्यमानं स्वं रूपं दृष्टुं दर्पणं विद्वोक्यति
समाजः समूहः । पुलकेन रोमांचेन बहलितां पुष्टां ॥ ३४ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्य दरेक सवारे पोतानी बाहेर रहेद्व
दर्पणथी प्रकाशित एवी भीतनी अंदर पोताना रूपनी लक्ष्मी—शोभा जो-
वाने प्रतिबिंबित थाय ठे. जे रूपलक्ष्मी उत्पन्न थयेदा कौतुकथी उंचां करे-

લાં નેત્રોવડે પાન કરવા યોગ્ય છે, મોટા વૈજવથી સુવર્ણના સૌજાગ્યની દે-
ખાને જીતનારી છે અને સાંજઠી સાંજઠીને શરીર ઉપર પુલકાવઠીને ધારણ
કરનારા લોકોએ વર્ણન કરેલી છે. ૩૪

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની બાહેર રહેલી દીવાલોમાં દર્પણો
જમેલા છે. તેની અંદર તે ચૈત્યનું પ્રતિબિંબ પડે છે. તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રે-
ક્ષા કરે છે કે, તે ચૈત્ય તે દર્પણની દીવાલોમાં પોતાના રૂપની શોજા જુવે
છે. તે શોજા અતિ કૌતુક જરેલાં નેત્રોથી જોવા લાયક છે અને તેનો વૈજવ
ઘટલોબધો છે કે, જે સુવર્ણના સૌજાગ્યની દેખાને જીતી લે છે. તેમજ એ શો-
જાને સાંજઠી શરીર ઉપર રોમાંચ ધારણ કરી લોકોનાં ટોઢાંઓ તેનું વર્ણ-
ન કરે છે. ૩૪

पापीयान् प्रत्यहं ते गुरुशिखरशिरः संस्पृशाम्यग्रपादैः ।

सूर्यग्रावस्फुलिंगैर्यदपि विनमतस्त्रासमासादयामि ।

तन्मे सर्वं विसोढुं प्रभवति भगवान् विश्वलोकैकबंधु-

र्यत्रैवं तिग्मभानुर्जिनमनुनयते बिंबितः प्रांगणोर्व्याम् ॥ ३५ ॥

अवचूर्णिः—ते तव गुरुशिखरशिरः अग्रपादैः पादाग्रैः प्रत्यहं पापीयान् अहं संस्पृशामि ।
यदपि विनमतः नरस्य सूर्यग्रावस्फुलिंगैस्त्रासमासादयामि तत् मम सर्वं विश्वलोकैकबंधुर्जगवान् विसोढुं
प्रभवति एवं अनेन प्रकारेण यत्र प्रांगणोर्व्यां बिंबितः तिग्मभानुः जिनं अनुनयते । प्रभवति समर्थो
भवति ॥ ३५ ॥

ज्ञावार्थ—“ अति पापी एवो हुं हंमेशां तमारा मोटा शिखरना म-
स्तकने मारा अग्रपाद (आगळना किरणो) थी स्पर्श करुं लुं अने तमने
नमस्कार करनार मनुष्यने सूर्यकांतमणिना तणखाथी त्रास आपुं लुं. एवा
मारा सर्व अपराधने सहन करवाने विश्वलोकना बंधु एवा जिन जगवान्

કુમારવિહાર
રસત્કમ્ ॥
॥ ૩૭ ॥

સમર્થ થાય છે. ” આ પ્રમાણે સૂર્ય જે ચૈત્યના આંગણાની જૂમિમાં પ્રતિબિં-
બિત થઈને પ્રજ્વળી પ્રાર્થના કરે છે. ’ ૩૫

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની આંગણાની જૂમિમાં સૂર્યનું પ્રતિ-
બિંબ પડે છે, તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. તે સૂર્ય પ્રજ્વળે વિનંતિ કરે છે કે,
“ હે સ્વામી, હું મારા કિરણરૂપી ચરણથી હંમેશાં તમારા મંદિરનાં શિખરનો
સ્પર્શ કરું છું. તેમ વળી તમારા ચૈત્યની અંદર રહેલા સૂર્યકાંતમણિમાંથી
મારા સ્પર્શને લઈને તણાવા નીકળે છે, તેથી અંદર દર્શન કરવા આવેલા
લોકોને ત્રાસ આપું છું. એ મારા અપરાધોને આપ ક્ષમા કરો છો. કારણ કે
આપ વિશ્વજનના બંધુ છો. ” આ ઉપરથી તે ચૈત્યના આગણામાં સૂર્યનું
પ્રતિબિંબ પડે તેવા મણિઓ છે અને અંદરના જાગમાં સૂર્યકાંતમણિઓ જમેલા
છે, એ વાત સિદ્ધ થાય છે. ૩૫

श्रीमान् देवाधिदेवस्त्रिजगदभयभूर्विश्वविश्वैकमित्रम्—
यत्रास्ते तत्र दौस्थ्यं किमिदमसुमतामाधितो व्याधितो वा ।
इत्युग्रं हंतुमंतश्चरिपुनिकरं पापपाथोधिसेतून्
प्रत्यूहव्यूहकेतून् वहति यदनिशं स्कंधबंधेषु दंडान् ॥ ३६ ॥

अवचूर्णिः—यत्र श्रीमान् त्रिजगदजयन्तः विश्वविश्वैकमित्रं देवाधिदेवः आस्ते तत्र असु-
मतां आधितो वा-अथवा व्याधितः इदं किं दौस्थ्यमस्ति इति हेतोः कारणात् यच्चैत्यं उग्रं अंतश्चरिपुनि-
करं हंतुं अनिशं स्कंधबंधेषु पापपाथोधिसेतून् प्रत्यूहव्यूहकेतून् दंडान् वहति ॥ ३६ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्य स्कंधना बंधनी अंदर हंमेशा दांराने धारण करे
जे. ते पापरूपी समुद्रना सेतुरूप अने विघ्नोना समूहना धूम्रकेतु रूप एवा
दांराओ अंदरना उग्र शत्रु कामक्रोधादिकना समूहने हणवाने दंरूप जे.

કારણકે, ત્રણ જગત્ને અજ્ઞય આપવાના સ્થાનરૂપ અને વિશ્વના સર્વ જનના મિત્રરૂપ એવા શ્રીમાન્ દેવાધિદેવ જ્યાં બીરાજે છે, ત્યાં પ્રાણીઓને આધિ કે વ્યાધિથી નગારી સ્થિતિ કેમ થાય ? આથી તે અંદરના શત્રુઓને હણવાને દંડ ધારણ કરે છે. ૩૬

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યના સ્કંધના બંધની અંદર દાંડા રહેલા છે. તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષાથી તર્ક કરે છે કે, તે દાંડાઓ અંતરના કામક્રોધાદિ શત્રુઓને હણવાના દંડ છે, કારણકે, જે ચૈત્યમાં સર્વ વિશ્વજનોના મિત્ર અને જગત્ને અજ્ઞય આપનાર શ્રી દેવાધિદેવ પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુ રહેલા છે, ત્યાં આવનારા પ્રાણીઓને આધિ તથા વ્યાધિથી નગારી સ્થિતિ ન થાય એટલે આધિ—મનની પીડા અને વ્યાધિ—શરીરની પીડા કરનારા ઉગ્ર એવા કામક્રોધાદિક શત્રુઓને શિક્ષા કરવાને ત્યાં દંડ રાખેલા છે, અર્થાત્ તે ચૈત્યમાં

आवनाराओने अंदरना कामक्रोधादिक शत्रुओ पीडता नथी. ३६

चंचच्चंद्रोदयाढ्यं सवृषमुनिगणं चारुचित्रं सकुंभं

भास्वत्ताराभिरामं समकरमिथुनं दीप्तसिंहं सकेतुम् ।

स्वर्वत्मोऽल्लासिताशं सगुरुकविबुधं मंगलोद्बोधहेतुः

किं वा दष्टांतमुच्चैः सतुलमनुकरोत्यंबरस्य श्रियं यत् ॥ ३७ ॥

अवचूर्णिः—चंचच्चंद्रोदयाढ्यं सवृषमुनिगणं चारुचित्रं सकुंभं भास्वत्ताराभिरामं समकर-
मिथुनं दीप्तसिंहं सकेतुं स्वर्वत्मोद्भासिताशं सगुरुकविबुधं मंगलोद्बोधहेतुः सतुलं यच्चैत्यं उच्चैरंबरस्य द-
ष्टांतं वा अथवा श्रियं अनुकरोति । अथवा यच्चैत्यं अंबरस्य आकाशस्य श्रियं किंवा पुनरर्थे अदृष्टं पा-
पं तस्य अंतो यस्मात् । पक्षे अदृष्टः अंतः प्रांतो यस्य तत् । चंचोदयो वितानं पक्षे चंद्रस्य उदयः ।
वृषः पुण्यं । मुनयः सप्तर्षयः । चित्राणि पक्षे नक्षत्रं । कुंभो घटविशेषः । तारा दशः उंबरे । मकरः म-
त्स्यमिथुनं । स्वर्गवर्त्म स्वर्गद्वारः तद्वद्भासितौ अंसौ प्रासादस्कंधौ । तुल्ला तोलनयंत्रं । पक्षे वृषकुंभम-

કુમારવિહારસતકમ્ ॥
॥ ૩૯ ॥

કરમિથુનસિંહતુલારાશયઃ । ગુરુકવિબુધર્મગત્તા ગ્રહાઃ ॥ ૩૭ ॥

જાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્ય આકાશની શોભાને ધારણ કરે છે. આકાશ ચલકતા એવા ચંદ્રના ઉદયથી વ્યાપ્ત છે, તો આ ચૈત્ય ચંદ્રવાના ઉદયથી યુક્ત છે. આકાશમાં સવૃષ એટલે વર્ષ રાશિ સહિત મુનિગણ એટલે સાત ઋષિઓના તારાઓ છે, તો આ ચૈત્યમાં સવૃષ એટલે ધર્મસહિત મુનિઓના ગણ દેવવંદન કરવાને આવે છે. આકાશમાં ચારુ એટલે સુંદર ચિત્રા નક્ષત્ર છે, તો તે ચૈત્યમાં સારાં સારાં ચિત્રો છે. આકાશમાં કુંજરાશિ છે, તો તે ચૈત્ય કુંજ—કલશવાળું છે. આકાશ પ્રકાશમાન એવા તારાઓથી સુંદર છે, તો તે ચૈત્ય પ્રકાશમાન તારાવને સુંદર છે. આકાશ મકરરાશિ અને મિથુન રાશિથી યુક્ત છે, તો તે ચૈત્યમાં મઘરની આકૃતિવાળાં ચિત્રોનાં જોડલાં છે. આકાશમાં સિંહ રાશિ પ્રદીપ્ત છે, તો તે ચૈત્યમાં સિંહની પ્રતિમા પ્ર-

દીપ્ત છે. આકાશ કેતુના તારાથી યુક્ત છે, તો તે ચૈત્ય કેતુ—ધ્વજાથી યુક્ત
 છે. આકાશમાં સ્વર્ગના માર્ગથી દિશાઓ ઉદ્ધાસિત થયેલી છે, તો તે ચૈત્ય
 પોતાની ઝંચાઈથી સ્વર્ગના માર્ગને ઉદ્ધાસિત કરી દિશાઓને પ્રકાશિત કરે
 છે અથવા તેની આરાધના કરનારને તે સ્વર્ગનો માર્ગ મેળવવાની આશા જ-
 હાસિત કરાવે છે. આકાશ ગુરુ, કવિ ઇંદ્રે શુક્ર અને બુધના તારાથી યુક્ત
 છે, તો આ ચૈત્ય ગુરુઓ કવિઓ અને બુધજનોથી યુક્ત છે. આકાશ મંગલ
 ગ્રહના પ્રકાશનું કારણ છે, તો આ ચૈત્ય મંગલિક કાર્યોના પ્રકાશનું કારણ
 છે. આકાશમાં તુલારાશિ છે, તો આ ચૈત્ય તુલસાહિત (તુલાના ચિત્રે યુ-
 ક્ત) છે—એવી રીતે સતુલ—સમાન દૃષ્ટાંતરૂપ આ ચૈત્ય આકાશની લ-
 ક્ષ્મીને ઝંચે પ્રકારે અનુસરે છે. ૩૭

વિશેષાર્થ—કવિએ આ શ્લોકથી ચૈત્યને આકાશની સાથે સરખાવ્યું

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४० ॥

ढे. जावार्थनी अंदरज विशेषार्थ आवी जाय ढे, एटढे तेनो जुदो विशेषार्थ
लखवानी जरूर नथी. ३७

उन्मीलदृष्टितेजःशमितमनसिजं विष्टपारब्धसेवं
देवं प्राप्योरगेंद्रस्फुटमणिकिरणश्रेणिधौतोत्तमांगम् ।
अंबां बिभ्रत्कुमारव्यतिकरसुभगां सिंहपृष्ठाधिरूढां
शोभां धत्ते हिमाद्रेर्यदिह शिखरभूकोटिलीढांबरस्य ॥३८॥

अवचूर्णिः—उन्मीलदृष्टितेजःशमितमनसिजं विष्टपारब्धसेवं उरगेंद्रस्फुटमणिकिरणश्रे-
णिधौतोत्तमांगं देवं प्राप्य कुमारव्यतिकरसुभगां सिंहपृष्ठाधिरूढां अंबां बिभ्रत् यच्चैत्यं इह पृथिव्यां
शिखरभूकोटिलीढांबरस्य हिमाद्रेः शोभां धत्ते । उन्मीलन्ती विक्रसन्ती या दृष्टिः तथा शमितो मनसि-
जो येन स तं । अंबां अंबिकां पद्मे पार्वतीं । शिखरस्य चूः तस्याः कोटिः अग्रजागः तथालीढं आश्लि-
ष्टं अंबरं येन तत् ॥ ३८ ॥

જાવાર્થ—જે ડઘાડેલી દૃષ્ટિના તેજથી કામદેવને શમાવનાર છે, ત્રણ જગતના લોકોએ જેની સેવા કરેલી છે અને સર્પોના ઇંડોના સ્ફુટ એવા મણિઓના કિરણોની પંક્તિથી જેમનું મસ્તક ડજ્જલ ઢે એવા દેવને પ્રાપ્ત કરીને અને કુમારોના વ્યતિકરથી સુંદર તથા સિંહના પૃષ્ઠ ઉપર આરુઢ થયેલા અંબિકાને ધારણ કરીને જે કુમારવિહાર ચૈત્ય પોતાના શિખરોની ઝૂમિની કોટીથી આકાશને સ્પર્શ કરનારા એવા હિમાલય પર્વતની શોજાને ધારણ કરે છે. ૩૮

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં બે અર્થ રહેલા છે. એક પદ્મે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નુનો અર્થ થાય છે અને બીજે હિમાલયને પદ્મે શંકરનો અર્થ થાય છે. જ્યારે આ ચૈત્ય હિમાલયની શોજાને ધારણ કરે છે ત્યારે હિમાલયની અંદર જે રહેલ છે, તે આ ચૈત્યની અંદર આવવું જોઈએ. હિમાલયમાં શંકર અને પા-

કુમારવિહાર
સત્કમ્ ॥
॥ ૪૧ ॥

વર્તી બંને રહે છે, એમ લૌકિકમાં કહેવાય છે, તો આ ચૈત્યમાં પણ શિવ રૂપે
પાર્શ્વનાથ દેવ તથા અંબિકા રહેછે. શંકરે પોતાની દૃષ્ટિના તેજથી કામદેવને જે-
મ બાલ્યો છે, તેમ પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુ પણ દિવ્ય જ્ઞાન દૃષ્ટિથી કામદેવને શમા-
વેદો છે. જેમ જગત્ના મિથ્યાત્વી લોકો શંકર દેવની સેવા કરે છે, તેમ સર્વ જ-
ગત્ના સમકિતી લોકો શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુની સેવા કરે છે. શંકરને સર્પના આ-
નૃષણો હોવાથી તેના મણિના કિરણોની શ્રેણીથી તેનું ઉત્તમાંગ ઉજ્જ્વલ છે, તે
વી રીતે પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુના મસ્તક ઉપર સર્પ હોવાથી તેમનું મસ્તક પણ તેવી
રીતે ઉજ્જ્વલ છે. શંકરની પાસે સિંહ ઉપર બેઠેલી અંબિકા દેવી પોતાના કુમાર
ઘટલે કાર્તિકેય સ્વામી પુત્રવને યુક્ત છે, તેમ પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુની પાસે
તેમની અંબિકા નામે શાસનદેવી કુમારોના વ્યતિકરથી સુંદર છે. આથી
તે ચૈત્ય હિમાલય પર્વની શોજાને પ્રાપ્ત થયેલું છે. ૩૮

ધારાનુકારિધવલાશ્મમયૂર્વપાતૈ—
ધારાગૃહં તદિદમિત્યવધાર્યં યત્ર ।
કૌસુંભચીનવસનાઃ સુદૃશો બહિઃસ્થા
વ્યાખ્યાવિલાસસદનશ્રિયમાપિબંતિ ॥ ૩૯ ॥

અવતૂર્ણિઃ—ધારાનુસારિધવલાશ્મમયૂર્વપાતૈઃ તત્ત્વં ધારાગૃહં ઇત્યવધાર્યં યત્ર કૌસુંભ-
ચીનવસનાઃ સ્ત્રિયઃ બહિર્એ સ્થિતાઃ વ્યાખ્યાવિલાસસદનં આપિબંતિ પઞ્ચંતીત્યર્થઃ ॥ ૩૯ ॥

જાવાર્થ—જૈ ચૈત્યમાં ધારાને અનુસરનારા ધવલમણિના કિરણો પ-
ડવાથી ‘ આ ધારાગૃહ (ફુવારાનું ગૃહ) એ, એમ ધારીને કસુંબી ચીનાઈ વ-
સ્ત્રને ધારણ કરનારી સ્ત્રીઓ બાહેર એકઠી થઈને ઝંઝી રહે એ, તેથી તેઓ
વ્યાખ્યાન શાળાની શોજાને ધારણ કરે છે. ૩૯

विशेषार्थ—आ श्लोकथी कवि धवद्वमणि—स्फटिकमणिनी शोभा-
नुं वर्णन करे छे. ते चैत्यमां जमेदा धवद्वमणिना किरणो एवी रीते पमे छे
के, तेमने जोइ त्यां दर्शन करवाने आवती स्त्रीओ तेने फुवारानुं गृहजाणी
उज्जी रहे छे. कारणके तेमणे चीनाइ कसुंबी वस्त्रो पेहेरेदां छे, जो तेओनी
उपर फुवाराना धाराना छांटा पमे तो तेओना रंगने हानि थाय. आथी फु-
वाराना क्रमथी तेओ चैत्यनी बाहेर एकठी थइ उज्जी रहे छे ते जाणे व्याख्या-
न शास्त्रामां एकठी थयेदी होय तेवी ते देखाय छे. ३ए

त्रातस्त्रातव्यमेतत्त्रिभुवनमपि ते किंतु तीव्रैर्महोभि-
नित्यं संतप्यमाने झटिति मयि कृपां नाथ कर्तुं यतेथाः ।
एवं देवं प्रवक्तुं तरणिमणिमयीर्दीपयन् धूपपात्री-

र्यस्याभ्यर्णेषु भानुर्भ्रमति वसुभरैः पूरयन् कोशदेशान् ॥४०॥

अवचूर्णिः—हेनाथ त्रातः ते तव एतत् त्रिजुवनमपि त्रातव्यं किंतु तीव्रैः महोजिः नित्यं संतप्यमाने मयि ऋणिति कृपां कर्तुं यतेथाः एवं अनेन प्रकारेण देवं प्रवक्तुं यस्य अर्च्यर्णेषु तरणिमणिमयीः धूपपात्रीः दीपयन् वसुभरैः कोशदेशान् पूरयन् भानुर्भ्रमति । कोशदेशान् निधिदेशान् पद्मे पद्मकोशदेशान् ॥ ४० ॥

जावार्थ—“हे नाथ हे रङ्गक, तमारे आ त्राण जुवननी रङ्गा करवी जोइए, तो हुं हंमेशां तीव्र एवा तेजथी संताप पामुं छुं, तेथी तमारे मारी उपर कृपा करवाने यत्न करवो जोइए. ” आ प्रमाणे श्री पार्श्वनाथ प्रज्जुने कहेवाने सूर्य जे चैत्यनी नजीकमां सूर्यकांतमणिओना धूपीआने प्रदीप्त करतो भम्या करे ठे. अने पोताना वसु—किरणोना समूहथी कोशना जागोने पूरे ठे. ४०

विशेषार्थ—ते उंचा चैत्य उपर आवेत्ता सूर्य उपर कवि उत्प्रेक्षा करे

ઢે. સૂર્ય પ્રત્નુને વિનંતિ કરવાને ચૈત્યના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં નજીક આવે છે. તે એવી વિનંતી કરે છે કે, “હે સ્વામી, તમે આ ત્રણ ત્રુવનનું સંતાપમાંથી રક્ષણ કરો ઢો, ત્યારે મારું પણ તમારે રક્ષણ કરવું જોઈએ, કારણ કે, હું હંમેશા મારા પોતાના તીવ્ર તેજથી સંતાપ પામુ હું. ” આવી પ્રાર્થના કરવાને સૂર્ય તે ચૈત્યની નજીક જમ્યા કરે છે. પ્રભુની પાસે સૂર્યકાંતમણિના ધૂપિઆ છે. તે ધૂપિઆ ઉપર સૂર્યના કિરણો પડવાથી તેમાંથી વિશેષકાંતિ નિકળે છે. વઢી તે પોતાના વસુ—કિરણોના સમૂહથી ચૈત્યના કોશ જાગને પૂરે છે. અહિં એવો પણ અર્થ થાય કે, જેમ કોઈ માણસ પોતાનું કાર્ય કરવાને બીજા માણસને ઢવ્ય આપે છે, તેમ સૂર્ય સંતાપ દૂર કરવાનું પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરવાને કોશ એટલે ટલે જાગનો તેમાં વસુ એટલે ઢવ્ય પૂરે છે. વસુનો અર્થ કિરણ અને ઢવ્ય બંને થાય છે. ૪૦

प्रेक्षामंडपमूर्द्धगां शिखरगां दंडोर्ध्वगां कूटगां
दृष्ट्वा बिंबगतां तले मणिशिले स्वर्णस्य कुंभावलीम् ।
स्नानांभःकलशान् बहिर्विनिहितान् पश्यन् जरन् यामिको
मुग्धश्चौरभिया निषेधति जनान् यत्रादृतो भ्राम्यतः ॥४१॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रेक्षामंडपमूर्द्धगां शिखरगां दंडोर्ध्वगां कूटगां स्वर्णस्य कुंजावलीं मणि-
शिखातले बिंबगतां दृष्ट्वा बहिर्विनिहितान् स्नानांभःकलशान् पश्यन् मुग्धो जरन् आदृतः यामिकः भ्राम्यतो
जनान् चौरजयान्निषेधति ॥ ४१ ॥

ज्ञावार्थ—प्रेक्षामंडपना मस्तक उपर, शिखरनी टोच उपर, दंडना
उपरना भाग उपर, अने कूट उपर रहेला सुवर्णना कलशोनी श्रेणीना प्रति-
बिंबो मणिमय शिखावाळा तळीयानी अंदर पमेला जोड बाहेर मुकेला स्ना-

न जडना कदशोने जोतो एवो वृद्ध अने मुग्ध एवो पेहेरेगीर चोरना जय-
थी त्यां फरता एवा द्वाकोने आदरथी अटकावतो हतो. ४१

विशेषार्थ—ते चैत्यनी अंदर प्रेक्षामंरुप, शिखर, दंरु अने कूट उपर
रहेदा सुवर्णना कदशोना मणिमय जमीन उपर प्रतिबिंब पमे ठे, ते प्रति-
बिंबोने जोइ त्यां रहेनारो वृद्ध चोकीदार तेने न्हावाना कळश धारे ठे. ते-
थी ‘ रखेने ते चोराइ जाय ’ एवुं जाणीने त्यां हरता फरता द्वाकोने अट-
कावे छे. आ उपरथी ए चैत्यनी सुवर्णना कदशनी समृद्धिनुं कविण वर्णन
करेदुं ठे. ४१

स्तंभेषु केतकदलग्रथितेषु हंत
भारो महान् कथममीषु निवेशितोऽयम् ।

इत्थं सविस्मयमनस्तरलानि यत्र

व्याख्यागृहं शिशुकुलानि विलोकयन्ति ॥ ४२ ॥

अवचूणिः—यत्र केतकदलप्रथितेषु अमीषु स्तंजेषु अयं महान् नारः कथं निवेशितः
इत्थं प्रकारेण सविस्मयमनस्तरलानि शिशुकुलानि व्याख्यागृहं विलोकयन्ति । व्याख्यागृहं व्याख्या-
स्थानं ॥ ४२ ॥

ज्ञावार्थ—“ केतकीना पत्रोत्थी गुंथेला आ स्तंजोनी उपर आवो मो-
टो नार केम मुक्यो ठे. ” एम विस्मय पामेला मनथी चपल एवा बालको-
नां टोलांओ ज्यां व्याख्यानगृहनुं अवलोकन करे ठे. ४२

विशेषार्थ—ते चैत्यमां व्याख्यानगृहनी अंदर आवेला स्तंजो उपर
केतकीना पत्रो गुंथेलां ठे, ते जोइ नाना बालको विस्मय पामी विचार करे-
ठे के, “ आ स्तंजोनी उपर आटलो मोटो नार केम मुक्यो हशे ? ” आ

कुमारविहा
रशतकम् ॥
॥ ४५ ॥

वर्णनथी कविणै चैत्यना स्तंभोनी अद्भुत कारीगरी दर्शावी ठे. ४२
क्रामत्युग्रानवाप्य ध्वजपटपटलोद्भूतवाताभिघातान्
दिक्चक्रं चक्रवाले द्युमणिमणिभुवां जातवेदःकणानाम् ।
दुर्वर्णस्तंभरोचिः प्रचयपरिचयश्चेतितोष्णांशुमूर्ते
र्यस्योर्ध्वं चंद्रतारानिकरपरिकरा व्योमलक्ष्मीर्दिवापि ॥ ४३ ॥

अवचूर्णिः—दुर्वर्णस्तंभरोचिःप्रचयपरिचयश्चेतितोष्णांशुमूर्तेः यस्योर्ध्वं द्युमणिमणिभु-
वां दिवापि उग्रान् ध्वजपटपटलोद्भूतवाताभिघातान्अवाप्य दिक्चक्रं क्रामति जातवेदःकणानां च-
क्रवाले समूहे सति ऊर्ध्वं चंद्रतारानिकरपरिकरा व्योमलक्ष्मीः दिवाप्यस्ति । क्रामति वाप्नुवाने । जा-
तवेदःकणानां अग्निकणानां ॥ ४३ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवेदा सूर्यकांतमणिओमांथी थयेदा
अग्निना तणखाओनो समूह ध्वजाओना वावटाना समूहथी उत्पन्न थयेला

પવનના ઝગ્ર અગ્નિઘાતને પ્રાપ્ત કરી દિશાઓના સમૂહમાં વ્યાપ્ત થવાથી રૂ-
પાના સ્તંભોની કાંતિના સમૂહના પરિચયથી સૂર્યની મૂર્તિને શ્વેત કરનારા જે
ચૈત્યની ઉપર આકાશની લક્ષ્મી દિવસે પણ ચંદ્ર તથા તારાઓના સમૂહવા-
દ્વી દેખાય છે. ૪૩

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર સૂર્યકાંતમણિઓની રચના ઘણી છે, તે-
થી દિવસે સૂર્યનો ઝડપ થતાં તે સૂર્યકાંતમણિમાંથી અગ્નિના તણાવા ઝરે છે.
તેઓ ધ્વજાના વાવટાઓના પવનથી ઝગ્રથઈ દિશાઓમાં વ્યાપી જાય છે,
અને સૂર્યની મૂર્તિ રૂપેરી સ્તંભની કાંતિ સાથે મલવાથી શ્વેત થઈ જાય છે,
ઘટલે આકાશમાં ચંદ્ર તથા તારાઓની શોજા દેખાય છે, તે ઉપરથી કવિ
કલ્પના કરે છે, કે, દિવસે પણ આકાશની લક્ષ્મી ચંદ્ર તથા તારાવાદ્વી
દેખાય છે. ૪૩

अत्रास्ते देवराजः खलु मम न ततो राजराजस्य धर्तुं
लक्ष्मीः स्वस्मिन्निशांते समुचितमखिलस्वर्गिर्वर्गार्च्यपादः ।
इत्यौचित्यार्चनीयत्रिभुवनजनतामौलिरत्नं कुबेर-
श्रिक्षेपाक्षेपमुच्चैर्महसि निजनिधीन् यत्र कुंभच्छलेन ॥ ४४ ॥

अवचूर्णिः—अत्र प्रासादे खलु निश्चयेन अखिलस्वर्गिर्वर्गार्च्यपादः देवराजः आस्ते ।
ततो मम स्वस्मिन् निशांते गृहे राजराजस्य लक्ष्मीं धर्तुं न समुचितं न योग्यं इति औचित्यार्चनीयत्रि-
भुवनजनतामौलिरत्नं कुबेरः आक्षेपं यथा स्यात्तथा उच्चैर्महसि यत्र प्रासादे निजनिधीन् कुंभच्छलेन
चिक्षेप । देवराज इन्द्रः पक्षे जिनः । औचित्येन विवेकेन । अर्चनीयः पूजनीयः । त्रि० जगत्त्रयजन-
समूहस्य मौलिःमस्तकं तस्य रत्नानि यस्यकुबेरस्य । अखिलाः संपूर्णा ये स्वर्गिणो देवाः तेषां समूहः
तेन अर्च्यो पूज्यो पादौ यस्य देवराजस्य ॥ ४४ ॥

जावार्थ—“ सर्व देवताओंना वर्गने पूजवा योग्य ठे चरण जेना एवो

ઇંદ્ર અહિં રહે છે, માટે રાજાઓના રાજા રૂપ એવા મારે મારા ઘરમાં લક્ષ્મી રાખવી યોગ્ય નથી ” આવું વિચારી યોગ્યતાથી પૂજવા યોગ્ય એવા ત્રણ જુવનના લોકોનો મુગટમણિ રૂપ કુબેરે ઊંચા તેજવાલા એવા જે ચૈત્યની અંદર કલશના મિષથી પોતાના નિધિઓની સ્થાપણ મુકેલી છે. ૪૪

વિશેષાર્થ—જેમ કોઈ મોટા રાજાના રાજ્યમાં રહેનારો ઘણો ધનાઢ્ય માણસ પોતાની લક્ષ્મીની થાપણ બીજાને ત્યાં મુકે છે, તેમ કુબેરે પોતાના નવ નિધાનની થાપણ આ કુમારવિહાર ચૈત્યમાં મુકેલી છે. કુબેરે વિચાર કર્યો કે, “ સમર્થ એવા દેવતાના રાજાના રાજ્યમાં રહીને મારે મારા ઘરની અંદર મારી અતુલ લક્ષ્મી રાખવી ન જોઈએ. ” આવું વિચારી તેણે પોતાની લક્ષ્મીના નિધાન ચૈત્યમાં આવેલા સુવર્ણ કલશનાં મિષથી મુકેલા છે. કહેવાનો આશય એવો છે કે, એ કલશની મહાન્ સમૃદ્ધિથી કુમારવિહાર ચૈત્ય ઘણું

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४७ ॥

सुशोन्नित ङे. ४४

शोणग्रावांशुजालैः क्रमकमलतले यावकश्रीर्ललाट-
प्रांते सिंदूररेखा मसृणधुसृणभूरंगभागेंऽगरागः ।
कौसुंभी चीनपट्टे द्युतिरधरदले हारि तांबूलमित्थं
यस्मिन् वैधव्यभाजोप्यविधववनितामंडनाः पौरनार्यः ॥४५॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् शोणग्रावांशुजालैः क्रमकमलतले यावकश्रीः द्वाट्प्रांते सिंदूररेखा
अंगजागे मसृणधुसृणधूः अंगरागः चीनपट्टे कौसुंभी द्युतिः अधरतले हारि तांबूलं इत्थं अनेन
प्रकारेण वैधव्यभाजोऽपि पौरनार्यः अविधववनितामंडना जवंतीत्यध्याहार्यं । शोणरक्ता ये ग्रावाणः
प्रस्ताराः तेषां अंशुजालैः । यावकः अलक्तकः । मसृणं सुकुमादं । चीनपट्टे चीनदेशीयविशेषध-
वस्त्रे ॥ ४५ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवेद्वी नगरनी विधवा स्त्रीओ सौजा-

ગ્યવતીના જેવાં આનૂષણોને ધારણ કરનારી દેખાય છે. પદ્મરાગ મણિઓના કિરણોના જાલથી તેમના ચરણતલ ઉપર અલ્પતાની શોજા થાય છે, લલ્લાટ ઉપર સિંદૂરની રેખા પડે છે, ઘણાં કેશરના રંગના રાગથી અંગરાગ થાય છે, ચીનાઈ વસ્ત્ર ઉપર કસુંબી રંગ પડે છે અને અધર ઉપર મનોહર તાંબૂલ દેખાય છે. ૪૫

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યમાં વિધવાઓ દર્શન કરવાને આવે છે, તે સધવાના જેવી દેખાય છે. કારણકે, તેની અંદર પદ્મરાગ મણિઓના કિરણો પડવાથી તે વિધવાઓના શરીર ઉપર સૌજાગ્યના આનૂષણો થઈ જાય છે. વિધવા સ્ત્રીઓને પગમાં અલ્પતાનો રંગ, લલ્લાટ ઉપર સિંદૂરની પીલ, શરીરે અંગરાગ, ઓઢવા કસુંબી વસ્ત્ર અને તાંબૂલ હોતા નથી, પણ આ ચૈત્યમાં જમેલા પદ્મરાગમણિને લક્ષ્ને વિધવાઓના શરીર ઉપર સૌભાગ્યના ચિન્હો દેખાય છે.

કુમારવિહાર-
રજાતકમ્ ॥
॥ ૪૬ ॥

પદ્મરાગમણિના રાતા કિરણો પમવાથી તેમના ચરણમાં અલતાના જેવો દે-
ખાવ થાય છે, લલાટ ઉપર સિંહુરની રેખા પમે છે, અંગ ઉપર કેશરીઆ રં-
ગનો અંગરાગ થાય છે, ચીનાઈ વસ્ત્ર ઉપર કસુંબી કાંતિ પમે છે અને અધર
દંત ઉપર મનોહર તાંબૂદની શોના દેખાય છે. ૪૫

પુષ્પં યસ્મિન્ કનકકમલન્યંશુકં ચીનવાસઃ—

સ્નાનસ્યાંભઃ કુસુમરજસો દીપિકારત્નરોચિઃ ।

આકલ્પશ્રીર્વિવિધમણયો રક્ષકાઃ ક્ષેત્રપાલા

ધૂપક્ષોદો મૃગમદકણાઃ પૂજકાઃ ક્ષમાભુજશ્ચ ॥ ૪૬ ॥

અવત્તૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પુષ્પં કનકકમલોદ્ભવંશુકં પ્રસ્તાવાદ્ ધૌતવસ્ત્રં ચીનવાસઃ સ્નાનસ્ય
અંજઃ કુસુમરજઃ દીપિકારત્નરો ચિઃ આકલ્પશ્રીર્વિવિધમણયઃ રક્ષકાઃ ક્ષેત્રપાલાઃ ધૂપક્ષોદો મૃગમદ-

કણાઃ ચપુનઃ પૂજકાઃ ક્ષમાન્તુજો રાજાનો વર્તેતે ઇત્યધ્યાહારઃ । આકલ્પઃ આજરણં । મૃગમદઃ ક-
સ્તૂરી ॥ ૪૬ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જે ચૈત્યની અંદર સુવર્ણ કમલના પુષ્પો છે, ચીનાઈ વસ્ત્રો
છે, સ્નાનનું જલ પુષ્પરજ છે, રત્નોની કાંતિરૂપ દીવીઓ છે, વિવિધ જાતના
મણિઓ પોશાકની આંગીની શોજા છે, ક્ષેત્રપાલો તેના રક્ષકો છે, કસ્તૂરી-
ના કળ તે ધૂપનું ચૂર્ણ છે અને રાજાઓ તેના પૂજકો છે. ૪૬

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ કુમારવિહાર ચૈત્યની સાધન સામગ્રી
વર્ણવે છે. ચૈત્યની અંદર પુષ્પ, વસ્ત્ર, સ્નાત્રજલ, દીપિકાઓ, પોશાક (આંગી)
રક્ષકો, ધૂપ અને પૂજકો હોવા જોઈએ તો આ ચૈત્યને વિષે સુવર્ણ કમલરૂપ
પુષ્પ, ચીનાઈ વસ્ત્રો, સ્નાત્રજલરૂપ પુષ્પરજ, રત્નોની કાંતિરૂપ દીપિકા, વિવિધ
જાતના મણિરૂપ આંગી, ક્ષેત્રપાલરૂપ રક્ષકો, કસ્તૂરીરૂપ ધૂપ અને રાજાઓરૂપ

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४६ ॥

पूजको हता. ते उपरयी चैत्यनी विशेष समृद्धि दर्शावी ठे. ४६
निर्मोकान् मन्यमानाः सरभसमनसः संहरंते मयूराः
कीराः कर्षंति पाकप्रणयपरिणमदाडिमीबीजबुद्ध्या ।
ज्योत्स्नात्रांत्या चकोराः प्रतिनिशमनिशं चंचुभिर्विक्षिपंते
मुक्तादामावचूळान् विविधमणिगृहद्वारदेशेषु यस्मिन् ॥ ४७ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् विविधमणिगृहद्वारदेशेषु मुक्तादामावचूळान् निर्मोकान् सर्पकंचुकान्
मन्यमानाः सरजसमनसो मयूराः संहरंते । कीराः पाकप्रणयपरिणमदाडिमीबीजबुद्ध्या मुक्तादामावचू-
ळान् कर्षंति । चकोराः प्रतिनिशं प्रतिरात्रिं अनिशं ज्योत्स्नात्रांत्या चंचुभिः विक्षिपंति । सरजस०
इति सर्वेषां विशेषणं । मुक्तादामावचूळान् मौक्तिकगुच्छकान् । पाकस्य प्रणयः संश्लेषः तेन परिणमंति-
पुष्टानि यानि दाडिमीबीजानि ॥ ४७ ॥

ज्ञावार्थ—चैत्यनी अंदर विविध जातना मणिमय गृहना द्वार उपर

લટકાવેલા મોતીઓની માલાઓની જુલોને હંમેશાં મયૂરપક્ષીઓ સર્પની કાંચલી માની મનમાં આવેશ લાવી તેનો સંહાર કરે છે, શુકપક્ષીઓ પાકેલા દામીમના બીજની બુદ્ધિથી તેને ઁંચે છે અને ચકોર પક્ષીઓ પ્રત્યેક રાત્રે ચંદ્રની કાંતિની ંાંતિથી તેપર પોતાની ચાંચુથી તેને ઁગાલે છે. ૪૭

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર મણિમય ગૃહના ઘારની ઁપર મોતીની માલાની ઁલો લટકાવેલી છે. તે ઁલો ધોલી હોવાથી ત્યાં રહેલા મોર, પોપટ અને ચકોર પક્ષીઓને તેને વિષે જુદો જુદો સંબ્રમ થાય છે. મોર પક્ષીઓ તેને સર્પની કાંચલી માની તેપર પ્રહાર કરવા જાય છે, શુકપક્ષીઓ દામીમના દાણાની ંાંતિથી તેઓને ઁંચવા જાય છે અને ચકોરપક્ષીઓ ચાંદનીની ંાંતિથી તેનીપર ચાંચો નાંચવા જાય છે. આ ઁપરથી ‘તે ચૈત્યની અંદર મોતિઓની સમૃદ્ધિ ઘણી છે,’ એમ બતાવ્યું છે. અહિં ંાંતિમાન અલંકાર

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ५० ॥

थाय ठे. ४७

यस्मिन्नारब्धनीडान् द्युमणिमणिशिलापुत्रिकाः पाणिपद्म-
प्रांतोन्मुक्तैः स्फुलिगैर्नवकनकमयीर्गोलिकास्तर्जयद्भिः ।
यातायातानि मध्ये किमपि विदधतस्त्रासयंत्यः शुकानाम्
पोतान्निर्व्याजशांतं मुनिनिकरमपि प्रत्यहं हासयन्ति ॥ ४८ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् मध्ये नवकनकमयीः गोलिकाः तर्जयद्भिः पाणिपद्मप्रांतोन्मुक्तैः स्फुलि-
गैः आरब्धनीडान् किमपि यातायातानि विदधतः शुकानां पोतान् त्रासयंत्यः द्युमणिमणिशिलापुत्रिकाः
निर्व्याजशांतमपि मुनिनिकरं प्रत्यहं हासयन्ति । किमपि कथमपि । निर्व्याजं गतच्छब्दं शांतं उपशांतं
मुनिनिकरविशेषणम् ॥ ४८ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर सूर्यकांतमणिनी शिलात्रोनी पुतलीत्रो

પોતાના હસ્તકમલના અગ્રજાગમાંથી નીકળતા તણાઓ કે જેઓ નવીન સુવર્ણની ગોળીઓને તિરસ્કાર કરનારા અર્થાત્ તેનાથી પણ વધારે સુંદર દે-
 ળાતા—તેવા તણાઓથી ત્યાં માઠા બાંધીને રહેલા અને તેમની વચ્ચે ગમનાગમન
 કરતા એવા શુકપટ્ટીઓના બચ્ચાંઓને ત્રાસ આપે છે, તે સૂર્યકાંતમણિની પુતલીઓ
 અને સ્વાચ્છાવિકરીતે શાંત એવા મુનિઓના સમૂહને પણ દરરોજ હસાવે છે. ૪૮

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર સૂર્યકાંતમણિની પુતલીઓ આવેલી છે,
 જ્યારે સૂર્યનો ઉદય થાય છે, એટલે તે પુતલીઓમાંથી સુવર્ણની ગોળીઓથી
 પણ વધારે સુંદર એવા તણાઓ પડે છે, તેથી ત્યાં માઠાકરીને રહેલા શુક-
 પટ્ટીઓના બચ્ચાંઓ તેનાથી ત્રાસ પામે છે. તે જોઈ શાંત એવા પણ મુનિઓ-
 ને હસવું આવે છે. ૪૯

દ્વેષોન્મેષં વહદ્વિદ્વિષતિ સુહૃદિ ચ પ્રેમસીમાનમન્યૈ—

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ५१ ॥

देवैः कार्यं किमेभिस्तुलितजनपदाचारसंस्कारविस्रैः ।

देवः सेव्योऽयमेकः समसुहृदहितः प्राप्तसंसारपारो

यस्येत्यं केतुदंडः कथयति जगते किंकिणीनां निनादैः ॥ ४९ ॥

अवचूर्णिः—छिषति छेषोन्मेषं उन्मेषः प्राकट्यं चपुनः सुहृदि प्रेमसीमानं बहद्भिः तु-
लितजनपदाचारसंस्कारविस्रैः अन्यैः एजिः देवैः किं कार्यं अस्ति । समसुहृदहितः प्राप्तसंसारपारः अ-
यं एको देवः सेव्यः इत्थं यस्य केतुदंडः किंकिणीनां निनादैः जगते कथयति । तुलितः कृतः जनपदा
ग्राम्याः तेषां आचारः संस्कारश्च तैः विस्राः दुर्गंधाः तैः ॥ ४९ ॥

ज्ञावार्थ—जेनो ध्वजदंरु घंटनीओना नादथी जगतूने कहे ठे के,
मित्र अने शत्रु जेने समान ठे अने जे संसारना पारने पामेल ठे, ते आ
एकज देव सेव्य ठे, बीजा आ देवो शा कामना छे. कारणके, बीजा देवो

શત્રુમાં દ્વેષજાવ અને મિત્રમાં પ્રેમજાવ ધારણ કરે છે અને વઢી તેઓ દેશ તથા લોકાચારના સંસ્કાર પ્રમાણે વર્તી મલ્લિન થયેલા છે. ૪૯

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની ઉપર ઝંચો ધ્વજદંડ છે. અને તેમાં રહેલી ઘંટનીઓના નાદ થાય છે. તે નાદ ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, તે ધ્વજદંડ પોતાની ઘંટનીઓના નાદથી લોકોને કહે છે કે, “ આ ચૈત્યની અંદર રહેલા એકજ દેવ તમારે સેવ્ય છે. કારણકે, તે મિત્ર તથા શત્રુમાં સમજાવથી વર્તનાર અને સંસારના પારને પામેલા છે. બીજા દેવતાઓ તમારે શું કામના છે અર્થાત્ બીજા દેવતાઓ સેવવા યોગ્ય નથી કારણ કે, તે દેશ તથા લોકોના આચાર તથા સંસ્કારોથી મલ્લિન થઈ ગયેલા છે તેમજ તેઓ શત્રુ ઉપર દ્વેષ અને મિત્ર ઉપર પ્રેમને ધારણ કરનારા છે.” કહેવાનો આશય એવો છે કે, આ જગત્માં શત્રુ તથા મિત્ર ઉપર સમાન રીતે વર્તનાર અરિહંત દેવ એકજ

कुमारविहा
रशतकम् ॥
॥ ५५ ॥

सेववा योग्य ठे, बीजा राग तथा छेबने धारण करनारा मिथ्यात्वी देवो से-
ववा योग्य नथी. ते देवाधिदेव श्री पार्श्वनाथ प्रभु आ कुमारविहार चैत्य-
मां बीराजे ठे. ४ए

यत्राभ्यर्णे कृतवसतयो गीतवादित्रनृत्य—

प्रेक्षाक्षिताः प्रथमवयसः पौरविप्रादिवध्वः ।

कर्मक्रुद्धश्वसुरगृहिणीवाग्भिर्मुखावचाभि

माद्यन्मन्युग्लपितमनसोऽप्यापतंत्येव भूयः ॥ ५० ॥

अवचूर्णिः—यत्र अर्चयर्णे कृतवसतयः गीतवादित्रनृत्यप्रेक्षाक्षिताः उखावचाभिः कर्म-
क्रुद्धश्वसुरगृहिणीवाग्भिः माद्यन्मन्युग्लपितमनसोऽपि प्रथमवयसः पौरविप्रादिवध्वः नूय आपतन्ति ।
एवं कर्मणा क्रुद्धाः याः श्वसुरगृहिण्यः 'सासू' इति लोकप्रसिद्धाः तासां वाग्भिः माद्यन् मन्युः क्रोधः

तेन ग्लपितं सविषादं मनो यासां ताः । पौरविप्रादिपदमिति साजिप्रायं यतः विप्रादिवध्वः सरोषाः
स्युः ॥ ५० ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी नजीक वास करीने रहेनारी ते नगरना ब्राह्म-
ण वगेरेनी प्रथम वयनी वधूओ तेमां थतां गीत, वादित्र अने नृत्यने जोवा-
मां आङ्कित थाय ठे, तेथी कामनी अंदर क्रोध पामेद्वी सासूओनी उंची
नीची वाणीओथी तेमनां मन उत्पन्न थयेद्वी शोकथी ग्लान थयेद्वी होय ठे,
ते ठतां पण तेओ पाछी फरीथी ते जोवाने आवे ठे. ५०

विशेषार्थ—कुमारविहार चैत्यमां हमेशां नृत्य, गीत अने वादित्रोनो
अखेडो मच्यो रहे ठे, ते विषे कवि युक्तिथी वर्णन करे ठे. ते चैत्यनी पम्नो-
शमां नगरना ब्राह्मण वगेरेनी प्रथम वयनी वधूओ रहे ठे. तेओ ते नृत्य,
गीत अने वादित्रोने जोवामां एवी तल्लीन बनी रहे ठे, के तेओ तेथी पोता-

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૫૩ ॥

ના ઘરના કામકાજ ચુકે છે. આથી તેમની સાસૂઓ ગુસ્સો કરી તેમને ક-
ઠોર વાળી કહે છે. જે સાંજઠી તે વધૂઓના મનમાં ગ્લાનિ આવે છે, તથા-
પિ તેઓ પાઠી ફરીવાર તે જોવાને આવ્યા વગર રહેતી નથી. કહેવાનો આ-
શય એવો છે કે, તે ચૈત્યમાં નૃત્ય, ગીત અને વાજીત્રોની ક્રિયા એવી મજેની
થાય છે કે, જેને માટે તેના પમોશની વધૂઓ પોતાની સાસૂના કટુ વચનો
સાંજઠે છે, તે છતાં તેનો દરકાર કરતી નથી. ૫૦

પ્રાપ્યાંસ્ત્રીઘ્રૈસ્તપોભિર્ભવશતવિહિતૈર્દેવલોકોપભોગાન્
શ્રદ્ધાલૂનાં જિનાંઘ્રિસ્તુતિરતમનસાં મર્ત્યભાવેઽપિ કર્તુમ્ ।
આરૂઢાન્ વ્યોમપીઠીં હઠહરણકૃતે સંપદાં સ્વર્ગજાનામ્
બાહુસ્તંભાનિવોર્ધ્વાન્ વહતિ યદલઘૂનંસદેશેષુ દંડાન્ ॥ ૫૧ ॥

અવચૂર્ણિઃ—મર્ત્યજલેઽપિ મનુષ્યત્વેઽપિ જિનાંઘ્રિસ્તુતિરતમનસાં શ્રદ્ધાદ્ભૂતાં જવશતવિ-
હિતૈઃ તીવ્રૈઃ તપોજિઃ પ્રાપ્યાન્ દેવલોકોપજોગાન્ કર્તું યચ્ચૈત્યં અંસદેશેષુ સ્વર્ગજનાનાં સંપદાં હઃ-
હરણકૃતે બાહુસ્તંજાનિવ વ્યોમપીઠીં આરૂઢાન્ ઝઘ્વાન્ અલ્પધૂન્ દંમાન્ વહતિ । અંસદેશેષુ શિ-
સ્ત્રેષુ ॥ ૫૧ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્ય પોતાના અંસ—ઉપરના જાગમાં મોટા દંડને ધા-
રણ કરે છે, તે જાણે સૈકમો જલે કરેલા તીવ્ર તપથી પામવા યોગ્ય એવા દે-
વ લોકના ઉપજોગને જિનજગવંતના ચરણની સ્તુતિ કરવામાં તત્પર હૃદયવા-
લા શ્રદ્ધાદ્ભુ પુરુષોને મનુષ્ય પણામાં પણ પ્રાપ્ત કરાવવા સ્વર્ગની સંપત્તિઓનું બ-
લાત્કારે હરણ કરવાને આકાશ પીઠ ઉપર આરૂઢ થયેલા ઝંચા બાહુસ્તંજ
હોય તેવા તે દેખાય છે. ૫૧

વિશેષાર્થ—જેમ કોઈ માણસ બીજાની સંપત્તિ બલાત્કારે હરવાને સ્વં-

જ્ઞા ઉપર દંડ લઈ તૈયાર થાય છે, તેમ આ ચૈત્યના ઉપરના જાગમાં આવેલા
દંડ ઉપર કવિ તેવીજ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. તે ચૈત્યની ઉપર ઝંચા રહેલા દંડો
જાણે પ્રજ્ઞના ચરણની સ્તુતિ કરનારા ભાવિક જાતોને માટે સ્વર્ગની સંપત્તિનું
બદ્ધાત્કારે હરણ કરવાને ઝંચા બાહુસ્તંભ હોય તેવા દેખાય છે. દેવલોકના
ઉપજોગ સૈકમો જાવે કરેલા તીવ્રતપથી પામવા યોગ્ય છે, તેવા ઉપજોગ મ-
નુષ્યપણામાં મેલવવાને માટે બદ્ધાત્કાર કરવાની જરૂર છે. કહેવાનો આશય
ઐવો છે કે, તે ચૈત્યે પોતાની અંદર બિરાજમાન ઐવા પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના ચર-
ણની સ્તુતિ કરનારા મનુષ્યોને માટે સ્વર્ગની સંપત્તિના ઉપજોગનું બદ્ધાત્કાર-
ે હરણ કરવા પોતાના ધ્વજા ઉપર દંડ રાખી હાથ ઝંચા કરેલા છે. ૫૧

કંપ્રાણાં વાતઘાતૈર્મહદપિ હરિતાં ચક્રવાલં સમંતા-

दाक्रामत्यक्रमेण प्रवरमरकतस्तंभधाम्नां प्रताने ।

कृच्छ्रादाकृष्य चंद्रं तृणकवलतृषा द्वारवेदीं प्रपन्न-

स्त्रस्यन् कंठीरवेभ्यः प्रथयति सुदृशां यत्र हास्यं कुरंगः ॥५२॥

अवचूर्णिः—यत्र वातघातैर्महदपि हरितां चक्रवाहं समंतादक्रमेण आक्रामति प्रवरमरक-
तस्तंभधाम्नां प्रताने तृणकवलतृषा कृच्छ्राच्चंद्रं आकृष्य द्वारवेदीं प्रपन्नः कंठीरवेभ्यः त्रस्यन् कुरंगः सुद-
ृशां हास्यं प्रथयति । कंपाणां कंपनशीलानां । मरकतं नीलमणिस्तंजरुचीनां समूहे । हरितां नी-
लतृणानां चक्रवाहं समूहं आक्रामति व्याप्नुवति सति । तृणकवलतृषाहरितग्रासतृषया तृतीया ।
प्रतिबिंबच्छद्वेन चंद्रं आकृष्य द्वाराजिरं प्राप्तः । कंठीरवेभ्यः सिंहेभ्यः त्रस्यन् । कुरंगो मृगः ॥५३॥

ज्ञावार्थ—वायुना आघातथी कंपायमान थयेली दिशात्रोना मोटा
समूहने श्रेष्ठ एवा मरकतमणिना स्तंजना तेजनो ससूह चारे तरफ क्रमवि-

ના આક્રાંત થવાથી ચંદ્રની અંદર રહેલો મૃગ ઘાસના કોઢીયા લેવાની તૃણાથી ચંદ્રને મુસ્કેલીથી खेंची છારવેદી ઉપર આવે છે, પળ ત્યાં રહેલા સિંહોની પ્રતિમાથી ત્રાસ પામે છે, તેથી જ્યાં સ્ત્રીઓને હાસ્ય ઉત્પન્ન કરે છે. ૫૨

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં ગ્રંથકાર એક નવીજ કલ્પના કરે છે. એ ચૈત્યની અંદર મરકતમણિઓ એટલાબધા જમેલા છે, કે, તેઓનું તેજ પવનના આઘાતથી કંપાયમાન લાગતી એવી દિશાઓમાં ચારે તરફ પ્રસરે છે. મરકતમણિ લીલા હોવાથી ચંદ્રની અંદર રહેલ મૃગ તેને ઘાસ ધારીને ખાવાની તૃણાથી ચંદ્રને खेंची ત્યાં જાય છે, પળ તે સ્થળે રહેલી સિંહની પ્રતિમાથી તે મૃગ ત્રાસ પામે છે, આ દેખાવ જોઈ ત્યાં આવેલી સ્ત્રીઓને હાસ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. આ ઉપરથી તે ચૈત્ય ચંદ્રના મંદુલ સુધી ઊંચું છે અને તેની અંદર મરકતમણિઓ ઘણા છે એમ દર્શાવ્યું છે. ૫૨

आकीर्णां स्वर्णकुम्भैः शशिमणिशिखरोद्गीर्णरोचिःस्रवंतीं—
व्यालोक्य व्योमगंगामिव कनकपयोजन्मराजीविभूषाम् ।
स्थित्वा स्थित्वा व्रजद्भिर्जलकनकधिया सप्तिभिर्नीयमानो
यन्मूर्ध्नि स्थानलीलां रचयति तरणेर्दीर्घकालं पताकी ॥ ५३ ॥

अवचूर्णिः—यन्मूर्ध्नि स्वर्णकुम्भैः आकीर्णां शशिमणिशिखरोद्गीर्णरोचिःस्रवंतीं कन-
कपयोजन्मराजीविभूषां व्योमगंगामिव व्यालोक्य जलकनकधिया स्थित्वा स्थित्वा व्रजद्भिः सप्तभिः नी-
यमानः तरणेः सूर्यस्य पताकी रयः दीर्घकात्रं स्थानलीलां रचयति । आकीर्णां व्याप्तां । चन्द्रकांत-
शिखराद्गुद्गीर्णा निर्गता या रोचिषः कांत्यः ता एव स्रवंती नदी तां । कलशानां कमलोपमानं कांतेर्ज-
लोपमानं । सप्तयस्तुरगाः ॥ ५३ ॥

जावार्थ—सुवर्णना कमलोनी श्रेणीरूप आजूषणवादी जाणे आका-
श गंगा होय तेवी सुवर्णना कुंजोथी व्याप्त एवी चंद्रकांतमणिओना अग्रजाग-

કુમારવિહાર
રશતકમ્ ॥
॥ ૫૬ ॥

માંથી નીકળતી કાંતિરૂપ મણિઓની નદીને જોઈ જેના ઘોમાઓ જલ્લકનકની
બુદ્ધિથી ઉજા રહેતા જાય છે. તેવા ઘોમાઓએ વહન કરેલો સૂર્યનો રથ જે
ચૈત્યના મસ્તક ઉપર લાંબા વચ્ચે સુધી સ્થાનની લીઝા રહે છે અર્થાત્ ઘણો
કાલ ઉજો રહે છે. ૫૩

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની ઉપર સૂર્યનો રથ ઝ્યારે આવે છે, ત્યારે તે સ્થ-
લે તે ઘણીવાર ઉજો રહે છે, કારણકે, તેના શિખર ઉપર સુવર્ણના કદ્દશો
ઘણા છે, અને તેમાં ચંદ્રકાંતમણિઓમાંથી કાંતિના પ્રવાહ ઝર્યા કરે છે, એ-
ટલે તે દેખાવ સુવર્ણના કમલવાલી આકાશ ગંગાના જેવો થાય છે. તે જોઈ
સૂર્યના રથના ઘોડાઓ જલ્લની બુદ્ધિથી ઉજા રહી જાય છે એટલે તે રથ તે સ્થ-
લે લાંબોકાલ ટકી રહે છે. આથી પણ ચૈત્યની અતિ ઉન્નતિ દર્શાવી છે. ૫૩

गंधाकृष्टालिजालैस्त्रिदशपतिशिरःशेखरस्रस्तदाम—
स्तोमैरभ्यर्चितं ते पदकमलमहं नाथ नित्यं दिदृक्षुः ।
एणः किं त्वेष वैरी त्रसति हरिकुलार्द्रपीठीनिषण्णा—
दित्येवं यत्र देवं प्रणिगदति शशी बिंबितो द्वारवेद्याम् ॥ ५४ ॥

अवचूर्णिः—हे नाथ गंधाकृष्टालिजालैः त्रिदशपतिशिरःशेखरस्रस्तदामस्तोमैः अर्चय-
चितं ते तव पदकमलं अहं नित्यं दिदृक्षुस्मि किंतु एषवैरी एणः जघ्रपीठीनिषण्णात् हरिकुलात्
त्रसति यत्र द्वारवेद्यां बिंबितः शशी देवं इत्येवं प्रणिगदति ब्रवीतीत्यर्थः । त्रसैव जये । विश्वासञ्चास्-
न्नमस्कृतमसीति सूत्रेण वा श्ये त्रसति इति रूपं । जघ्रपीठी सिंहासनं तत्र निषण्णादुपविष्टात् हरिकु-
लात् सिंहसमूहात् ॥ ५४ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी द्वारवेदिकामां प्रतिबिंबित थयेदो
चंद्र ते पार्श्वनाथ प्रचुने प्रार्थना करे ते के, “ हेनाथ, सुगंधथी आकर्षण थ-

યેલા નમરાત્રોના જાલવાલા ઇંડોના મસ્તકોના શેખર-મુગટમાંથી खरीपને-
લા પુષ્પમાલાના સમૂહોથી પૂજાણલા તમારા ચરણકમલને જોવાની હું નિત્યે
ઈચ્છા રાખું છું, પરંતુ, આ મારો વૈરી મૃગ તમારા નજ પીઠ ઉપર બેઠેલા સિં-
હની પ્રતિમાથી ત્રાસ પામે છે. ૫૪

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની દ્વારવેદિકામાં પનેલા ચંદ્રના પ્રતિબિંબ ઉપર
ગ્રંથકાર કલ્પના કરે છે કે, ચંદ્ર પ્રત્યુની પાસે આવીને પ્રાર્થના કરે છે કે,
“હે નાથ નિત્યે તમારા ચરણકમલને જોવાની મારી ઇચ્છા છે, પણ હું શું ક-
રું કે, મારી પાસે રહેલો આ મૃગ મારે વૈરી થયો છે. કારણ કે, તે તમારા
નજ પીઠ ઉપર રહેલા સિંહથી બહીવે છે. જો તે મૃગ સિંહથી જય પામતો ન-
હોતતો હું હમેશાં તમારા ચરણકમલના દર્શન કરત. વઝી હે નાથ, તમારું
તે ચરણકમલ ઇંડોના મસ્તક ઉપર રહેલ પુષ્પમાલામાંથી खरीपનેલા પુષ્પો-

ए पूजाएलुं ठे. अर्थात् इन्द्रो तमारा चरणकमलमां नमवाने आवे ठे, ते व-
खते तेमना मस्तकमांथी पुष्पो तमारा चरण उपर खरे छे. कहेवानो आजाय
एवो ठे के, जेमना चरणमां मोटा इन्द्रो नमे छे, ते चरणना दर्शननी इच्छा
कोने न थाय. ? ५४

यस्मिन् शृंगस्थलीनां वियति विलुलिते चंद्रकातांशुपुंजे
तिष्ठंतो वारवारं प्रविलुठनकृते सैकतस्य भ्रमेण ।
साटोपध्वानशुष्यन्मुखकुहरतलं व्योमपारं यियासो—
स्तीव्रांशोः सप्तयस्ते किमपि फणिरिपोरग्रजं क्लेदयन्ति ॥ ५५ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् शृंगस्थलीनां वियति चंद्रकातांशुपुंजे विवृद्धिते प्रसरिते सैकतस्य
तस्य भ्रमेण प्रविलुठनकृते वारवारं तिष्ठंतः व्योमपारं यियासोः तीव्रांशोः ते सप्तयः फणिरिपोः अग्रजं

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૫૬ ॥

અરુણં અર્કસારથિં સાટોપધ્વાનેન સક્રોધશઙ્કેન શુષ્યત્ મુખકુહરત્વં યથાસ્થાત્તથા ક્રિયાવિશેષણં
યાતિ ॥ ૫૫ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યના શિખરની જૂમિઓમાં જમેલા ચંદ્રકાંતમણિના કિરણોનો સમૂહ આકાશમાં વ્યાપ્ત થતા તેને જોઈ આકાશની પેઢીપાર જવાને ઇચ્છનારા સૂર્યના ઘોળાઓ તેને રેતીનું તટ ધારી તેપર આલોટવાને માટે વારંવાર ઝાઝા રહે છે. અને તેથી આટોપ સહિત શઙ્કો કરવાથી જેનું મુખરૂપી ગુહાતલ સારથીનું સુકાઈ જાય છે, એવા ગરુડના મોટા જાઈ અરુણ સારથિને તેઓ કાંઈપણ લેવું આપે છે. ૫૫

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યના શિખર ઉપર ચંદ્રકાંતમણિ જમેલા છે, તેના કિરણો આકાશમાં ઢવાઈ રહે છે, તેને જોઈ સૂર્યના રથના ઘોળાઓ તેને રેતીનું તટ ધારી તેપર આલોટવાને માટે વારંવાર ઝાઝા રહે છે, આથી

સૂર્યના સારથિ અરુણને સ્વેદ થઈ પડે છે. કારણ કે, તેઓને હાંકવામાં વધારે શ્રમ હોયો પડે છે. આ વર્ણનથી તે ચૈત્યની ઝંચાઈ અને ચંદ્રકાંત મણિની શોજા દર્શાવી છે. ૫૫

અંભઃશોભાહરાણાં મુહુરતિસરલં ભ્રામ્યતાં મંગજાલૈ—

રાકીર્ણં ચંદ્રકાંતપ્રભવતલશિલાદેહલીકુંભભાસામ્ ।

માન્યેભ્યઃ શંકમાનાઃ સચકિતચરણન્યાસમુત્ક્રિપ્ય વાસઃ—

પ્રાંતાન્ શ્રોણીવિલંબાન્ કુલકમલદ્વયો યસ્ય મધ્યં વિશંતિ ॥૫૬॥

અવચૂર્ણિઃ—મુહુઃ વારંવારં અતિસરલં ભ્રામ્યતાં અંજઃશોજાહરાણાં ચંદ્રકાંતપ્રભવતલ-
શિલાદેહલીકુંજભાસાં મંગજાલૈઃ આવર્તજાલૈઃ આકીર્ણં યસ્ય પ્રાસાદસ્ય મધ્યં માન્યેભ્યઃ શંકમાનાઃ
શ્રોણીવિલંબાન્ કટિલગ્નાન્ વાસઃપ્રાંતાન્ ઉત્ક્રિપ્ય કુલકમલદ્વયઃ સચકિતચરણન્યાસં યથાસ્યાત્તથા
વિશંતિ ॥ ૫૬ ॥

જાવાર્થ—તે ચૈત્યમાં ચંદ્રકાંતમણિની બનેલી તલીયાઓની શિલાઓ તથા ઊંબરાઓ અને કલ્પશોની કાંતિઓ વારંવાર અતિ સરલ રીતે જમ્યા કરે છે, તેથી તે જલ્પની શોજાને ધારણ કરે છે. એવી કાંતિઓની ઘુમરીના જાલથી તે ચૈત્યનો મધ્ય જાગ વ્યાપ્ત છે, તેની અંદર કુલીનકાંતાઓ માનનીય પુરુષોની શંકા કરતી અને ચકિત થઈને પગલા મુકતી પોતાના કટી જાગ તથા નિતંબ ઉપર ઢાટકતા વસ્ત્રોના પ્રાંત જાગને ઊંચા લઈને તે ચૈત્યના મધ્ય જાગમાં પ્રવેશ કરે છે. ૫૬

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યમાં તલીયાની શિલાઓ, ઊમરાઓ અને કલ્પશો ચંદ્રકાંતમણિથી બનેલા છે, તેની કાંતિઓ એવી રીતે જમ્યા કરે છે, કે જેઓ જલ્પના જેવી દેખાય છે. તેથી ત્યાં દર્શન કરવાને આવતી કુલીન સ્ત્રીઓ તે ઠેકાણે જલ્પ છે એવું ધારી ‘તે કેટલું ઊંચું હશે’ એવી શંકા કરે

હે અને તેને લફને તે પગ મુકતાં જય પામે હે. આવી રીતે જલના માપની શં-
કા રાખતી અને તેથી જય સહિત પગદ્વા મુકતી તે સ્ત્રીઓ તેની અંદર પ્રવે-
શ કરે હે. આ ઉપરથી ચૈત્યના ઁબરાના કલશની શોજા કેવી ઉત્તમ હે ?
એ વાત દર્શાવી હે. ૫૬

યામિન્યાં યત્ર લોકાઃ પ્રતિકલવિગલચ્ચંદ્રકાંતાંબુપાતૈ-
ર્વ્યસ્તન્યસ્તાતપત્રાઃ શિરસિ મધુમયં ગીતમાકર્ણયંતિ ।
સૂર્યાશ્મોચ્છાલિતેભ્યઃ પુનરહનિ લસજ્ઞાતવેદઃકણેભ્યઃ
સંત્રસ્તાઃ પાણિપદ્મસ્થિતજલકરકાસ્તોરણં સજ્જયંતિ ॥ ૫૭ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર પ્રાસાદે યામિન્યાં રાત્રૌ પ્રતિકલ્પવિગલચ્ચંદ્રકાંતાંબુપાતૈઃ શિરસિ વ્યસ્ત-
ન્યસ્તાતપત્રાઃ લોકાઃ મધુમયં મધુતુલ્યં ગીતં આકર્ણયંતિ શ્રુણ્વંતિ । પુનઃ અહનિ દિને સૂર્યાસ્મોઞ્ઞાલિતે-

કુમારવિહાર-
રશતકમ્ ॥
॥ ૬૦ ॥

ન્યઃ દ્વસજ્ઞાતવેદઃકણેન્યઃ સંત્રસ્તાઃ પાણિપદ્મસ્થિતજલ્પકરકાઃ દ્વોકાઃ તોરણં સજ્જયંતિ સજ્જં કુર્વંતિ ।
વ્યસ્તાઃ અમિદ્વિતાઃ ॥ ૫૭ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જે ચૈત્યમાં લોકો રાત્રે દરેક સ્થાને ગદ્ગતા એવા ચંદ્રકાંત-
મણિના જલ્પના પરુવાથી મસ્તકપર અવલી ઢત્રીઓ ધરીને મધુર ગીતો સાં-
જલે છે. અને દિવસે સૂર્યકાંતમણિમાંથી ઝહલતા અગ્નિના તણાવાને લક્ષ્ને
તેમના હસ્તકમલમાંથી ધસી પડેલા જલ્પના પાત્રોથી તોરણો રચે છે. ૫૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ એવું દર્શાવે છે કે, તે કુમારવિહાર ચૈ-
ત્યમાં ઇટલાબધા ચંદ્રકાંતમણિઓ છે કે, રાત્રે તેમાંથી જલ્પના બિંદુઓ ગ-
લ્પવાથી તેમને માથે ઢત્રીઓ રાખી ગીત સાંજલવા પડે છે અને તેમાં સૂર્યકાં-
તમણિઓ ઇટલાબધા છે કે, દિવસે તેમાંથી ઝગતા અગ્નિના તણાવા ધરવા-

થી લોકોને હાથમાં જલના પાત્રો રાખવા પડે છે. તે પાત્રો શ્રેણીબંધ ધરવા-
થી તોરણની શોના બને છે. ૫૭

યસ્મિન્નીલાશ્મપૂરે તિમિર ઇવ પુરો લોલહસ્તં ભ્રમંત્યઃ

કાપિ સ્વચ્છાશ્મભિન્નાં ક્વચિદલિકતટીં પાણિભિઃ પીડયંત્યઃ ।

આત્મીયં કાપિ વિંબં પરમનુજભિયા દત્તફાલં વિલંઘ્ય

ક્રામંત્યઃ પણ્યનાયોં નિકટભવવિટાંસ્તન્વતે સ્મેરવક્ત્રાન્ ॥ ૫૮ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પ્રાસાદે કાપિ તિમિર ઇવ નીલાશ્મપૂરે પુરઃ અગ્રે લોલહસ્તં ભ્રમંત્યઃ
કચિત્સ્વચ્છાશ્મભિન્નાં અલિકતટીં પાણિજિઃ પીડયંત્યઃ મસલયંત્યઃ કાપિ પરમનુજભિયા આત્મીયં વિંબં
દત્તફાલં યથાસ્યાત્તથા વિલંઘ્ય ક્રામંત્યઃ પણ્યનાયોં નિકટજટવિટાન્ સ્મેરવક્ત્રાન્ તન્વતે વિસ્તારયંતિ ।
જિન્નાં આસ્ફાલિતાં । નિકટજટવિટાન્ આસન્નસુન્નટજારાન્ ॥ ૫૯ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યમાં આવનારી વારાંગનાઓ નીલમણિના સમૂહમાં

અંધકાર ધારી પોતાના ચપલ હસ્તને આગલ કરી જમે છે. કોઈ ઠેકાણે સ્ફટિકમણિયી જુદી પત્તી યોટી દીવાલ ધારી તેને પોતાના હાથથી દબાવે છે. કોઈ ઠેકાણે પોતાનું પ્રતિબિંબ પહેલું જોઈ તેને બીજું કોઈ માણસ છે, એવો જય રાખી મોટી ફાલ જરી તેને જલ્લંઘન કરી ચાલે છે, આથી તે વારાંગનાઓ પોતાની પાસે રહેલા વીર પુરુષોને મુખમાં હસાવે છે. ૫૮

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યમાં નૃત્ય કરવાને વારાંગનાઓ આવે છે. તેઓ ત્યાં જમેલા નીલમણિને જોઈ તેમને અંધકારના જેવો દેખાવ લાગે છે, એટલે તેઓ આગલ હાથને જમાવે છે. કોઈ ઠેકાણે સ્ફટિકમણિ આવે એટલે ત્યાં દીવાલના ઝમથી તેની સાથે તેઓ હાથ દબાવે છે. કોઈ ઠેકાણે પોતાનું પ્રતિબિંબ પત્તવાથી તેમને કોઈ બીજા માણસનો જય લાગે છે એટલે તેઓ ફાલ આપી તે જાગ જલ્લંઘન કરી ચાલી જાય છે, તેઓ પાસે રહેલા ઘીટ પુરુષોને

हास्य उत्पन्न करे ठे. आ उपरथी ते चैत्यमां नीलमणि अने स्फटिकमणिनी
विशेष शोभा दर्शावी ठे. ५८

बद्धावासस्य यत्र त्रिजगदाधिपतेः पार्श्वनाथस्य पाथः—

कुंभैः श्राद्धाः शशाङ्कोपलरजतमयैर्मज्जनं कल्पयन्तः ।

पश्यन्तः कुम्भगर्भाद्भुतिममृतसितां धारया देवमौलौ

भूयो भूयः पतन्तीं न सलिलविरहेऽप्यावहन्ते विरामम् ॥ ५९ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे बद्धावासस्य त्रिजगदाधिपतेः श्रीपार्श्वनाथस्य शशाङ्कोपलरज-
तमयैः पाथःकुंभैः मज्जनं कल्पयन्तः कुम्भगर्भादमृतसितां भुतिं देवमौलौ धारया भूयोभूयः पतन्तीं पश्यन्तः
श्राद्धाः सलिलविरहेऽपि विरामं न आवहन्ते उहटनं कुर्वन्ति बद्धावासस्य कृतावासस्य ॥ ५९ ॥

जावार्थ—जे चैत्यमां वास करीने रहेला एवा त्रण जगत्ना अधिप-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ६२ ॥

ति श्री पार्श्वनाथ प्रभुने श्रावको चंद्रकांतमणिना अने रुपाना जडना कद-
शोथी स्नात्र करावे छे ते वखते ते कदशनी अंदरथी अमृतना जेवी उज्ज-
द कांति प्रभुना मस्तक उपर धाराथी वारंवार पडे छे, ते जोइ जडविना प-
ण तेओ स्नात्र करवाथी विराम पामता नथी. ५९

विशेषार्थ—ते चैत्यमां रहेदा श्री पार्श्वनाथ प्रभुने श्रावको चंद्रकांत
तथा रुपाना जड कदशोथी स्नात्र करावे छे, ते वखते प्रभुना मस्तकपर ते क-
दशोनी उज्जद कांति पम्वाथी ते जड वगरना थया होय तो पण तेनी कां-
तिने दक्षे ते श्रावको कदशमांथी जड पम्ने छे, एवुं धारी स्नात्र करतां वि-
राम पामता नथी. अर्थात्. कदश खाद्री थइ गया होय तोपण तेओ तेने
मस्तकपर धरी राखे छे, कारण के, कदशनी उज्जद कांतिने तेओ जडनी
धारा पम्ने छे, एम मानी प्रभुना मस्तकपर ते कदशो धरी राखे छे. ते चैत्य-

मां हंमेशां श्रावको तरफथी चंझकांत तथा रुपाना कद्वशोनी प्रचुने स्नात्र
कराववामां आवे ठे, एम दर्शाव्युं ठे. ५९

सूर्यग्रावोत्थितानां चलचमरमरुद्विस्फुरच्चापलानां
खेलन्नार्चिःकणानां पणहरिणदृशां भालरंगे समूहः ।

यस्मिन् देवानुभावाज्ज्वलयति न परं वह्नरीः कुंतलानां
पुष्पाति स्वर्णपुष्पप्रकरपरिचितं किंनु शोभाकलापम् ॥ ६० ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे सूर्यग्रावोत्थितानां चलचमरमरुद्विस्फुरच्चापलानां खेलन्
अर्चिःकणानां समूहः पणहरिणदृशां जाद्वरंगे परं केवलं कुंतलानां वह्नरीः न ज्वलयति किंतु स्वर्णपु-
ष्पप्रकरपरिचितं शोभाकलापं पुष्पाति स्वर्णपुष्पप्रकरस्य शेखरस्य परिचितं सदृशं ॥ ६० ॥

जावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवती वारांगनाओना द्वादश उपर सू-

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૬૩ ॥

ર્યકાંતમણિમાંથી ઝમેલા જ્વાલાઓના તણા આંધે છે, કે જે તણાઓ વીં-
જાતા ચામરના પવનથી ચપલતાને સ્ફુરણાયમાન કરે છે. તથાપિ તે તણા-
ઓ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞાના પ્રજ્ઞાવથી વારાંગનાઓની કેશલતાને દહન કરતાં
નથી, પણ ઝલતા સૂર્ય પુષ્પોના સમૂહના જેવી શોજાના કલાપને પોષણ
કરે છે. ૬૦

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર વારાંગનાઓ નૃત્ય કરવા આ-
વે છે, તે વખતે સૂર્યકાંતમણિઓમાંથી અગ્નિના તણાઓ નીકળી તેમના
લલાટ ઉપર પડે છે. પરંતુ દેવાધિદેવના પ્રજ્ઞાવથી તેમના કેશ લલીજતા ન-
થી, પણ તેનાથી ઝલતા સૂર્ય પુષ્પો તેની ઉપર ગુંથ્યા હોય, તેવો દેખાવ
થાય છે, આ ઉપર સૂર્યકાંતમણિઓની સમૃદ્ધિ, વારાંગનાઓની નૃત્યપૂજા
અને દેવાધિદેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞાનો પ્રભાવ વર્ણવ્યા છે. ૬૦

यस्मिन्नावर्त्तयन्त्याः सहृदयहृदयानन्दकान् दृष्टिभेदान्
तन्वंत्यास्तालगीतस्फुटपटहमृदंगानुगां लास्यलक्ष्मीं ।
नृत्यन् बिंबोपनीतैर्नवनवकरणैर्हस्तचारीप्रपञ्चै-
र्नर्त्तक्याः स्तंभ एकः स्पृशति रजतभूर्नर्त्तनाचार्यलीलाम् ॥६१॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे सहृदयहृदयानन्दकान् दृष्टिभेदान् आवर्त्तयन्त्याः कुर्वन्त्याः ता-
लगीतस्फुटपटहमृदंगानुगां सदृशीं लास्यलक्ष्मीं नाटकलक्ष्मीं तन्वंत्याः नर्त्तक्याः बिंबोपनीतैः प्रतिबिम्बप्रा-
प्तैः नवनवकरणैः अंगादिवादनैः हस्तचारीप्रपञ्चैः नृत्यन् रजतभूः एकस्तंभः नर्त्तनाचार्यद्वीक्षां स्पृशति ।
“ लास्यं नाट्यं च तारुवं ” इति नाममात्रा ॥ ६१ ॥

जावार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर एक रुपानो स्तंभ हतो. ते-
नी अंदर सहृदय पुरुषोना हृदयने आनंद आपनारा कटाक्षोने दर्शावती,

तादृ, गीत, ढोलक अने मृदंगने अनुसरी नाचनी शोजाने विस्तारती एक नर्त्तकीना नवनवा हाथना अजिनय—दटका प्रतिबिंब थता हता, तेथी ते स्तंज नृत्य करतो नृत्याचार्यनी लीळाने धारण करतो हतो. ६१

विशेषार्थ—आ श्लोकथी कविए कुमारविहार प्रासादमां थती नृत्य क्रीळाने चमत्कारीरीते वर्णवी ठे. ते प्रसादमां कोइ नाच करनारी स्त्री नृत्य करती हती. नृत्यनी अंदर सहृदय पुरुषोना हृदयने आनंद आपनारा कटा-
झोने ते दर्शावती हती वली तादृ गीत, ढोलक तथा मृदंगना नादने अनु-
सरी पोतानुं नृत्य चढावती हती. ते साथे ते पोताना हाथना अभिनय कर-
ती हती. आ बधो तेणीनो देखाव ते प्रासादना एक स्तंजमां प्रतिबिंब थवा-
थी—ते स्तंज जाणे नृत्याचार्य होय तेवो देखातो हतो. रुपेरी स्तंजनी अं-
दर नाच करनारीनुं प्रतिबिंब परतुं हतु, तेथी ते जाणे नृत्यनुं शिद्धण आ-

પનાર નૃત્યાચાર્ય હોય, તેવો દેખાતો હતો. નૃત્યાચાર્ય જેવી રીતે અગ્નિનય કરી બતાવે, તેવી રીતે તેની શિષ્યા નર્તકીઓ તેને અનુસરીને અગ્નિનય કરે છે. એ નૃત્યશિક્ષણની પદ્ધતી પ્રખ્યાત છે. ૬૧

વલ્ગામુન્મથ્ય રથ્યૈઃ પ્રતિહતગતિના ભાનુના નિંદ્યમાનો
યુદ્ધશ્રદ્ધૈઃ પ્રતીભપ્રભવરવધિયા દિગ્ગજૈર્નિંદ્યમાનઃ ।
યસ્યાદ્વૈતં ત્રિલોક્યામુપરમવિમુખો ઘોષયન્નુચ્છઘોષં
શ્રદ્ધાલ્લનાં ત્રિસંધ્યં પટુપટહરવો ધૂપવેલાં બ્રવીતિ ॥ ૬૨ ॥

અવચૂર્ણિઃ—વલ્ગાં ઉન્મથ્ય ત્રોટયિત્વા રથ્યૈઃ રથસ્ય યોગ્યાશ્ચૈઃ શ્રદ્ધા વાસના વિદ્યતે યે-
ષાં તે શ્રદ્ધાલ્લવઃ । શ્રદ્ધાયા આલુઃ । પ્રતિહતગતિના જાનુના નિંદ્યમાનઃ પ્રતીજપ્રજવરવધિયા યુદ્ધશ્રદ્ધૈઃ
દિગ્ગજૈર્નિંદ્યમાનઃ આનંદ્યમાનઃ ત્રિલોક્યાં યસ્ય પ્રાસાદસ્ય અદ્વૈતં એકત્વં ઉચ્છઘોષં યથાસ્યાત્તથા કથયન્

કુમારવિહાર-
શતકમ્ ॥
॥ ૬૫ ॥

ઉપરમવિમુખઃ પટુષ્ટહરવઃ સ્ત્રીપુરુષાણાં ત્રિસંધ્યં ત્રિકાલં ધૂપવેદ્તાં અર્થાત્ દેવપૂજાવેદ્તાં બ્રવીતિ પ્રથ-
યતિ ॥ ૬૪ ॥

જાવાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર થતો મોટો નગારાનો અવા-
જ ઝંચે પ્રમાણે ઘોષણા કરી શ્રદ્ધાવાદ્વા લોકોને ત્રણેકાલ ધૂપ કરવાની વે-
દ્તા જણાવે છે. અને અવિરતપણે ત્રણ લોકમાં તે પ્રાસાદની અદ્વિતીયતા પ્ર-
ગટ કરે છે. જ્યારે તે ધ્વનિ પ્રગટ થાય છે, ત્યારે સૂર્યના ઘોમ્માઓ લગામને
તોમ્માવે છે, તેથી સૂર્યની ગતિ હણાંતા સૂર્ય તે ધ્વનિની નિંદા કરે છે. અને તે-
ને સાંજલી યુદ્ધની શ્રદ્ધાવાદ્વા દિગ્ગજેન્દ્રો પોતાની સામે આવેલ્લા બીજા હા-
થીથી ઉત્પન્ન થયેલા શબ્દની બુદ્ધિથી તેઓ આનંદ પામે છે. ૬૪

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યમાં જ્યારે ધૂપ કરવાના વખતના ન-
ગારાનો ધ્વનિ થાય છે, ત્યારે ધૂપ પૂજા કરવાની ઇચ્છાવાદ્વા લોકોને તે સમ-

યની સૂચના થાય છે. વદ્ધી તે ધ્વનિ ‘ આ પ્રાસાદ જગત્માં અદ્વિતીય છે ’
એમ જણાવે છે. આ ધ્વનિનો અવાજ એટલો મોટો થાય છે કે જેથી આકાશ
માર્ગે જતાં સૂર્યના ઘોઝાઓ ઝરુકી પોતાની દ્વગામ તોળાવે છે, એટલે સૂર્યની
ગતિમાં ઝંગ થવાથી સૂર્ય તેની નિંદા કરે છે. બીજી તરફ દશ દિશાઓમાં
રહેલા દિગ્ગજો કે જેઓ હંમેશા યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, તેઓ તે વચ્ચે
તે સમજે છે કે, પોતાની સામે થયેલા કોઈ બીજા ગર્જેન્દ્રનો આ ધ્વનિ છે, તે-
થી તેઓ સામે થવાને તૈયાર થાય છે, પણ જ્યારે કોઈ પ્રતિ ગર્જેન્દ્ર તેમના
જોવામાં આવતો નથી એટલે તેઓ નાખુશ થાય છે અને તેથી તેની નિંદા ક-
રે છે. આ ઉપરથી તે પ્રાસાદમાં ધૂપ વાદ્યના ધ્વનિની પ્રૌઢતા દર્શાવી છે. ૬૭

કૂપસ્તંભાનુકારં સ્પૃશતિ સિતપટોન્નાસિતસ્વર્ણદંડે

तन्वाने कांतिदृष्टिं दिशि दिशि कलशे कर्णधारे शिरःस्थे ।
लावण्याद्वैतभाजि स्फटिकमणिशिलाराशिरोचिःपयोधौ
पूर्णं रत्नैरनंतैर्वहति यदनिशं यानपात्रस्य लक्ष्मीम् ॥ ६३ ॥

अवचूर्णिः—अनंतेः रत्नैः पूर्णं यच्चैत्यं कूपस्थं जानुकारं स्पृशति सति सितपटोद्भासितस्वर्णं
दंष्ट्रे दिशि दिशि कांतदृष्टिं तन्वाने शिरःस्थे कलशे एव कर्णधारे लावण्याद्वैतभाजः स्फटिकमणिशिद्धा-
राशिरोचिःपयोधेः यानपात्रस्य द्वाद्धर्मीं शोभां अनिशं वहति कूपस्थं जः कुआयं जइति प्रसिद्धः । सित-
पटः ' सढ ' इति प्रसिद्धः तेन उद्भासितः अद्भुतकृतो यः सौवर्णदंष्ट्रः तस्मिन् । सौम्यदृष्टिं । कर्णं अरि-
त्रं धारयतीति कर्णधारः तस्मिन् । लावण्यं सौभाग्यं पक्वे लावण्यं पानीयं । स्फटिकमणिशिद्धाराशी-
नां रोचिषः कांतयः ता एव पयोधिः समुद्रः तस्मिन् यानपात्रस्य प्रवहणस्य ॥ ६३ ॥

जावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यं हंमेशां वहाणनी शोभाने धारण
करे ठे. तेना शिखर उपर आवेद्व उज्ज्वल पताकाथी प्रकाशित एवो सुवर्ण

દંડ કૂપ સ્થંજ (મોઢ) ની તુલ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે અને મસ્તક ઉપર આવેલો કલ્પશ
ખટ્વાસીની જેમ પ્રત્યેક દિશામાં સુંદર કાંતિરૂપી દૃષ્ટિને વિસ્તારે છે. સ્ફટિકમણિ-
ની શિલાઓના સમૂહની કાંતિનો સમુદ્ર સર્વત્ર લાવણ્યમય બની રહ્યો છે અને
પોતે અસંખ્ય રત્નોથી પરિપૂર્ણ છે. ૬૩

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ કુમારવિહાર પ્રાસાદને વાહાણની ઉ-
પમા આપે છે. વાહાણમાં જેમ ઝંચો મોઢ હોય છે, તેમ અહિં સફેત પતા-
કાવાલો સુવર્ણનો ધ્વજદંડ છે. વાહાણ ઉપર અગ્રજાગે ખટ્વાસી બેસે છે અ-
ને તે પોતાની દૃષ્ટિ સર્વ દિશાઓમાં વિસ્તારે છે, તેમ આ પ્રાસાદ ઉપર કલ્પશ
પ્રત્યેક દિશામાં પોતાની કાંતિરૂપી દૃષ્ટિને વિસ્તારે છે. વાહાણમાં જેમ સમુદ્રના
અનેક રત્નો ઝરેલા હોય છે, તેમ આ પ્રાસાદ અનેક રત્નોથી પરિપૂર્ણ છે. અને
તેની અંદર સ્ફટિકમણિની શિલાઓની કાંતિનો સમૂહ રહેલો છે. આવી

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ६७ ॥

रीते ते प्रासाद एक सुंदर बहाणनी शोजाने प्राप्त करे ठे. ६३

स्तुत्याभिर्मर्त्यसार्थैरनिमेषनयनांभोरुहाभिः समंतात्
पांचालीभिः समेतैः स्फुटमणिगुरुभिर्मेध्यमध्यं विमानैः ।

उन्मीलद्भद्रवेदीप्रणयिहरिहयोत्कृष्टमष्टापदाढ्यं

कृत्वाधः स्वर्गिधामस्थितममृतसमुत्पत्तिगुर्व्या यदुव्याम् ॥ ६४ ॥

अवचूर्णिः—मर्त्यसार्थैः स्तुत्याजिः स्तवनीयाजिः अनिमेषनयनांभोरुहाजिः पांचाली-
जिः पुत्रिकाजिः पद्मे देवीजिः समेतैः सहितैः स्फुटं प्रकरं अतिगुरुजिः विमानैः मेध्यं पवित्रं मध्यं ।
उन्मीलद् नक्षत्रवेदीप्रणयिहरिहयोत्कृष्टं अष्टापदाढ्यं स्वर्गिधाम सुराढ्यं अधःकृत्वा यच्चैत्यं अमृतसमुत्प-
त्तिगुर्व्या उर्व्या पृथिव्यां स्थितं अस्ति । अमृतं मोक्षस्तस्य समुत्पत्तिः समुद्रजवस्तेन गुर्वी पद्मे अमृतं
सुधा । मर्त्याः मनुष्याः । उन्मीलंतो विनिष्ठाः । नक्षत्रसिंहासनस्था ये हरयः सिंहाः हया अश्वास्तैरु-
त्कृष्टं प्रधानं ॥ ६४ ॥

જાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્યનો મધ્ય જાગ મનુષ્યોના સમૂહે પ્રશં-
સા કરવા યોગ્ય અને જેમના નેત્રકમલ નિમેષરહિત છે એવી પુતલીઓ વને
યુક્ત અને અતિ મોટા એવા વિમાનોથી પવિત્ર છે, મંગલવેદી ઉપર પ્રકાશ પા-
મતા સૂર્યથી જે ઉત્કૃષ્ટ છે અને જે અષ્ટાપદથી વ્યાપ્ત છે, તે ચૈત્ય અમૃતની ઉ-
ત્પત્તિથી મોટી એવી પૃથ્વી ઉપર દેવતાઓના ધામ રૂપ સ્વર્ગનો તિરસ્કાર કરીને
રહેલું છે. ૬૪

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકારે કુમારવિહાર ચૈત્યને વ્યતિરેકાલ્પ-
કારથી સ્વર્ગથી અધિકપણે વર્ણવ્યું છે. સ્વર્ગની અંદર રહેનારી દેવીઓ નિર્નિ-
મેષ દૃષ્ટિવાલી હોય છે અને તેઓ વિમાનમાં બેસી ફરે છે. તેમ આ ચૈત્યની
અંદર નિર્નિમેષ દૃષ્ટિવાલી પુતલીઓ વિમાનમાં ચીતરેલી છે. જેમ સ્વર્ગમાં ઇં-
ડ રહે છે, તેમ આ ચૈત્યમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડે છે, તેમ સૂર્યના ચિત્રો પણ છે.

કુમારવિહાર-
શતકમ્ ॥
॥ ૬૮ ॥

સ્વર્ગના ધામ સમીપ અષ્ટાપદ છે, તેમ અહિં અષ્ટાપદનું ચિત્ર છે તેમજ અષ્ટાપ-
દ જાતના મૃગલાના ચિત્રો છે. સ્વર્ગમાં અમૃતની ઉત્પત્તિ છે, તેમ આ ચૈત્યમાં
અમૃત-મોક્ષની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેથી આ ચૈત્ય સ્વર્ગ લોકનો તિરસ્કાર ક-
રીને ઉત્કૃષ્ટતાથી રહેલું છે. ૬૪.

નીતાન્યત્યંતરૂઢૈરવચનવિષયં સાત્ત્વિકૈર્વિક્લવત્વં
સાક્ષાદસ્તાનુષંગાન્યપિ નિકટવૃહલ્લોકલજ્ઞાવશેન ।
વિંબાન્યન્યોન્યમચ્છસ્ફટિકમણિશિલાસ્તંભયષ્ટિપ્રતિષ્ઠા-
ન્યાશ્લિષ્યાશ્લિષ્ય યસ્મિન્ વિદધતિ મિથુનાન્યંગકંઠૂવિનોદમ્ ॥૬૫॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પ્રાસાદે અત્યંતરૂઢૈઃ સાત્ત્વિકૈઃ અવચનવિષયં વચનાગોચરં વિક્લવત્વં
નીતાનિ નિકટવૃહલ્લોકલજ્ઞાવશેન સાક્ષાદસ્તાનુષંગાન્યપિ અન્યોઽન્યં અચ્છસ્ફટિકમણિશિલાસ્તંભય-

छिप्रतिष्ठानि बिंबानि मिथुनानि अन्योऽन्यमाश्लिष्याश्लिष्य अंगकंडूविनोदं विदधति । अत्यंतरूढैः
 अतिप्रौढैः सात्विकैः मदनोद्दीपकजावैः विक्रवत्वं क्लीबत्वं साक्षात् प्रत्यक्षं । पार्श्वस्थो महद्बोकस्तस्य दृज्जा
 तस्या वशात् अस्तानुषंगान्यपि क्षिप्तसंगान्यपि । अंगकंडूविनोदं सुरतविनोदं । मिथुनानि
 पुंस्त्रीयुग्मानि ॥ ६५ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवेद्या स्त्री पुरुषोनां जोरुदां अति आ-
 सक्त एवा सात्विक ज्ञाववने अनिर्वचनीय एवी आतुरताने पामेद्या पण पासे
 जता आवता दोकोनी शरमने दृग्ने परस्पर साक्षात् संगने नहिं पामेद्या, तथापि
 निर्मळ स्फटिक मणिनी शिलाना स्तंजमां पमेद्या परस्पर पोताना प्रतिबिं-
 बोने आद्विगन करी करी पोताना शरीरनी खुजद्वीनो विनोद करे ठे. ६५

विशेषार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर आवता स्त्रीपुरुषोना जोरुं
 सात्विकज्ञाव उत्पन्न थवाथी आतुर थइ जतां पण त्यां नजीक जता आवतां

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ६९ ॥

द्वोकोनी शरमने दृशने तेओ परस्पर साङ्गात् मळता न हता; तथापि त्यां
जडेद्वी स्फटिकमणिनी निर्मळ शिद्वाना स्तंजमां तेमना प्रतिबिंबो परुतां
हतां, ते प्रतिबिंबोने आद्विगन करी करी तेओ पोताना शरीरनी खुजळी
नो—जोगनो विनोद द्वेता हता. आ उपरथी ते चैत्यमां स्फटिकमणिओनी
समृद्धि दर्शावी ठे. ६९

भित्तिस्तंभप्रकोष्ठान् स्फुटरुचिपटलीमैत्र्यरोचिष्णुदेहान्
चक्षुःसान्मुख्यभाजः प्रतिनिधितरलान् सादरं वीक्षमाणः ।
कोणादिच्छादितानामपि मुदममुदं तुष्टरुष्टाननानां
यस्मिन् गंधर्वलोकः कलयति बहिरप्यासितो मध्यगानाम् ॥६६॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे स्फुटरुचिपटलीमैत्र्यरोचिष्णुदेहान् चक्षुःसान्मुख्यभाजः

प्रतिनिधितरुद्वान् जित्तिस्तंजप्रकोष्ठान् सादरं वीक्षमाणः बहिरपि आसितो गंधर्वलोकः कोणादिच्छा-
दितानामपि तुष्टरुष्ठाननानां मध्यगानां पुरुषाणां मुदं अमुदं कलयति जानाति । प्रकोष्ठान् कोणान् ।
प्रतिनिधिः प्रतिबिंबं । स्फुटरुचिपटव्या मैत्र्यं सूर्यत्वं तद्वदरोचिष्णुदेहान् ॥ ६६ ॥

ज्ञावार्थ—स्फुट एवी कांतिना समूहनी तुल्यताथी जेमना देह प्रका-
शमान थइ गयेदा ठे, जेओ नेत्रोनी सगमुख रहेदा ठे अने जेओ प्रतिबिं-
बोने दशने चंचळ देखाय ठे, एवा जीतोना स्तंजोना प्रकोष्ठने आदरथी अव-
लोकन करतो गंधर्वलोक जे चैत्यनी बाहेर बेसारवामां आवेदो छे, तोपण
चैत्यना मध्य जोगे रहेदा मनुष्यो के जेओ खूणा विगेरेथी ढंकाइ रहेदा छे,
तेथी तेमना मुख संतोष तथा रोषथी युक्त थयेदा छे, ते तेमना आशयने
जाणे ठे. ६६

विशेषार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर गंधर्वलोक तेनी बाहेर बे-

કુમારવિહાર-
રશતકમ્ ॥
॥ ૭૦ ॥

ઢેલ્લા ઢે, તોપણ તે ચૈત્યની મધ્ય ભાગે બેઢેલ્લા લોકોના આશયને જાણે છે. કારણ કે, જેઓ ચૈત્યના રૂણા વિગેરેથી આચ્છાદિત થયેલ્લા છે, તેમના મુખ ઉપર રોષ ઉત્પન્ન થયેલ્લો ઢે, પણ તેઓ ગંધર્વલોકને ચૈત્યની બાહેર બેઢેલ્લો જાણી મુખ ઉપર સંતોષ ધારણ કરે ઢે. વલ્લી તે ગંધર્વલોક ચૈત્યની દીવાલોના સ્તંભના પ્રકોષ્ટને આદરથી જોવે છે—જે પ્રકોષ્ટની સ્ફુટકાંતિથી તેમના દેહ પ્રકાશમાન થઈ રહ્યા ઢે અને તેઓ તેમના નેત્રોની સમીપે આવેલ્લા ઢે, તેથી તેમના પ્રતિબિંબો તેઓની અંદર પડે ઢે. કહેવાનો આશય ંવો ઢે કે, કુમારવિહાર પ્રાસાદની અંદર હમેશાં ગંધર્વલોક આવી ગમત કરે ઢે. ૬૬ ॥

ગીતજૈર્વાર્યમાણૈરપિ કિમપિ જિનસ્યાજ્ઞયા શ્રાદ્ધલોકૈ—
ર્ધટાનાં તાડિતાનાં પ્રતિરવમુખરસ્તારટંકારપૂરઃ ।

તાંસ્તાન્ ક્લેશોપનીતાન્ શ્રુતિષુ મધુમુચો ગેયવાદ્યપ્રભેદાન્
વ્યર્થીકુર્વન્ સશોકં વિરચયતિ ચિરં યત્ર ગંધર્વલોકમ્ ॥ ૬૭ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર ગીતઙ્ઞૈઃ ગેયશાસ્ત્રઙ્ઞૈઃ કિમપિ કિંચિદપિ વાર્યમાણૈરપિ શ્રાદ્ધલોકૈઃ જિન-
સ્ય આજ્ઞયા જિનજ્ઞત્કયા તામિતાનાં ઘંટાનાં પ્રતિરવમુત્તરઃ શ્રુતિષુ શ્રવણેષુ મધુમુચઃ ક્લેશોપનીતાન્ તાં-
સ્તાન્ ગેયવાદ્યપ્રભેદાન્ વ્યર્થીકુર્વન્ તારટંકારપૂરઃ ગંધર્વલોકં ચિરં સશોકં રચયતિ ॥ ૬૭ ॥

જ્ઞાવાર્થ—સંગીતને જાણનારા લોકોએ વારેલા ઢતાં પણ જિનજ્ઞગવં-
તની આજ્ઞાને—જક્તિ લઈને શ્રાવકોએ વગામેલી ઘંટાઓના દીર્ઘ ટકોરાનો સમૂહ
કે જે પ્રતિધ્વનિથી વાગતો હતો. તે ઘણી મેહેનતથી કરવામાં આવેલા અને શ્ર-
વણની અંદર માધુર્યને આપનારા ગીત તથા વાદ્યના જેદને વ્યર્થ કરે છે, તે-
થી તે ચૈત્યની અંદર રહેલા ગંધર્વ લોકોને તે ઘંટાના ટકોરાનો સમૂહ ચિર-
કાલ શોકસહિત કરે છે. ૬૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં ગ્રંથકાર કુમારવિહાર ચૈત્યના દર્શનના માહાત્મ્યને દર્શાવે છે, તે ચૈત્યની અંદર ઇટલાવધા જાવિક શ્રાવકો દર્શને આવે છે કે, તેમણે કરેલા ઘંટાઓના નાદોનો સમૂહ ત્યાં ગાયન કરનારા ગંધર્વોને શોકસહિત કરી નાખે છે. કારણકે, ઘંટાઓના શબ્દોથી અને તેમનો પ્રતિધ્વનિ સંગીતના માધુર્યનો જંગ કરે છે. તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, તે ચૈત્યની અંદર ઘણાં દર્શન કરનારા અને ગાયન કરનારા ગંધર્વો આવ્યા કરે છે. ૬૭

મુહ્યંત્યો નીલભાસિ દ્રુતતરગતયો દ્વારિ સૂર્યોપલાનાં
હૃષ્યન્ત્યઃ પુત્રિકાસુ પ્રચકિતમનસઃ પીઠપંચાનનેભ્યઃ ।
ક્ષામંત્યઃ શ્રાદ્ધવાધૈઃ પુલકિતવપુષો વલ્લભાંગાનુષંગૈ—

नृत्यंत्यस्तूर्यनादौर्विदधति सुदृशो यत्र यूनां प्रमोदम् ॥ ६८ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे नीलजासि मुह्यंत्यः सूर्योपद्वानां द्वारि द्रुततरगतयः पुत्रिकासु हृष्यंतः पीठपंचाननेज्यः प्रचकितमनसः श्राप्त्वाधैः क्लामंत्यः वद्वज्जानुषंगैः पुद्वकितवपुषः तूर्यनादैः नृत्यंत्यः सुदृशः स्त्रियः यूनां प्रमोदं विदधति । द्वाःशब्दः स्त्रियां व्यंजनांतः । यूनां तरुणानां ॥ ६८ ॥

जावार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर आवनारी सुंदरीओ नीलमणिनी कान्तिवादा द्वारमां मुंजाइने उतावद्वी चाद्वती, सूर्यकांतमणिओनी पुतद्वीओने जोइ खुशी थती, पीठ उपर आवेदा केशरी सिंहनी प्रतिमा जोइ मनमां जय पामती, श्रावकोनी जीरुनी बाधाथी संकोचाती, पोताना पतिओना अंग साथे मल्लवार्थी शरीरे पुद्वकावद्वी धारण करती अने वाजिओना नादोथी नृत्य करती युवान पुरुषोने हर्ष आपती हती. ६८

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકાર તે પ્રાસાદના ઐશ્વર્યને અલંકારિ-
ક જાણાથી વર્ણવે છે. અને તે પ્રાસાદમાં દર્શન કરવાને આવતી સ્ત્રીઓની વિ-
વિધ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ વર્ણવે છે. નીલમણિ, સૂર્યકાંતમણિ, સિંહની પ્રતિમાઓ,
શ્રાવકોની જીરુ, પતિઓના અંગનો સ્પર્શ અને વાજિત્રોના નાદથી તે સ્ત્રી-
ઓની વિવિધ ચેષ્ટાઓ થાય છે. અને તે જોઈ ત્યાં આવનારા યુવાન પુરુષોને
આનંદ ઉપજે છે. ૬૮

સ્વાં સ્વાં નિર્વર્ણ્ય ભિત્તૌ પ્રતિકૃતિરચનાં પ્રેયસીવિભ્રમેણ
ભ્રાંત્વા ભ્રાંત્વા પ્રરોહન્નવનવપુલકં યત્ર નૃત્યંતિ સદ્યઃ ।
આરાવૈસ્તારમંદ્રૈર્વિધુરિતહરિતાં કેકિપારાપતાનામ્
વૃંદાન્યાલોક્ય કસ્કઃ કલયતિ ન મુદં તીવ્રશોકોઽપિ લોકઃ ॥૬૯॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे जितौ प्रेयसीविभ्रमेण स्वां प्रतिकृतिरचनां निर्वर्ण्य त्रांत्वा
त्रांत्वा त्रमरीदत्वा प्ररोहन्नवपुलकं यथा स्यात्तथा सद्यः नृत्यन्ति । तारामंडैः आरावैः विधुरितहरितां
केकिपारापतानां वृंदानि आलोक्य सशोकोऽपि कस्को लोकः मुदं न कलयति । प्रतिबिम्बरचनां ज्ञात्वा
उदगच्छन्नवरोमांचं मुखरितिदिशाम् ॥ ६९ ॥

भावार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर दीवालोनी अंदर पोतपोता-
ना प्रतिबिम्बोनी रचना जोइ पोतानी प्रियाओना त्रमथी जमी जमी नवीन
रोमांचने धारण करी नृत्य करता अने लांबा तथा मंद स्वरोथी दिशाओ-
ने गजावता एवा मयूर तथा पारेवाना टोलाओने जोइ कया लोको तीव्र
शोकवादा होय तोपण हर्षने नथी धारण करता ? अर्थात् सर्वे लोको हर्षने
धारण करे ठे. ६९

विशेषार्थ—आ श्लोकमां कुमारविहारचैत्यनी दीवालोनी शोभा द-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ७३ ॥

शर्वा बी. ते दीवाद्योनी अंदर एवा सुंदर रत्नो जमेद्या हता के, जेनी अंदर
त्यां आवनारा मयूर तथा पारेवा पङ्कीओना प्रतिबिंबो परता हता. ज्यारे
ते पङ्कीओ पोताना प्रतिबिंबोने जोतां त्यारे तेओने पोतानी मादाओनो च-
म थइ आवतो, तेथी ते शरीरे रोमांचने धारण करी नाचता अने पोताना
दांबा तथा मंद स्वरोथी दिशाओने गजावी मुकता हता. आ देखाव जोइ
शोकवाद्या दोको पण खुशी थइ जता हता. ६९

यस्य श्रोतुं गुणौघं त्रिभुवनमहितं शंसितुं चारिमाणं
नंतुं पूजां च कर्तुं यदधिनिवसतो देवदेवस्य भूयः ।
जंभारातिः सदैव स्पृहयति मनसा लोचनानामिवोद्यद्-
बाष्पास्नातः सहस्रं श्रुतिरसनशिरःपाणिपंकेरुहाणाम् ॥ ७० ॥

अवचूर्णिः—यदधिनिवसतो यस्य देवस्य त्रिजुवनमहितं गुणौघं श्रोतुं चारिमाणं शं-
सितुं नेतुं पूजां च कर्तुं सदैव जंजारातिः उद्यद्वाष्पस्नातः द्योचनानां सहस्रमिव जूयः श्रुतिरसनशिरः
पाणिपंकेरुहाणां स्पृहयति । यस्मिन्नधि यदधि प्रासादमध्ये इत्यर्थः । विजक्तिसमीपेति सूत्रेणाव्ययी-
जावः । जंजारातिः इन्द्रः । निर्गङ्गन्नेत्रांबुस्तपितं सहस्रमित्यत्र स्पृहेर्वाच्यंवेति द्वितीया । रसनाशब्दः
पुंस्त्रीद्विगः ॥ ७० ॥

भावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर वास करीने रहेला देवाधि-
देव प्रजुनो त्रण जुवनने पूज्य एवो गुणोनो समूह वारंवार सांभलवाने, तेम-
ना सौंदर्यनी प्रशंसा करवाने, तेमने नमवाने, अने तेमनी पूजा करवाने उत्प-
न्न थयेला प्रेमाश्रुथी न्हाएलो इन्द्र हंमेशां पोताना नेत्रोनी जेम हजार कान,
जिह्वा, मस्तक अने हस्त कमलोंनी सदा स्पृहा राखे ठे ७०.

विशेषार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर रहेला श्रीपार्श्वनाथ प्रजुना

कुमारविहार-
शतकम् ॥
॥ ७४ ॥

गुणोने सांजद्ववाने, तेमना सौंदर्यनी प्रशंसा करवाने, तेमने नमवाने अने ते-
मनी पूजा करवाने इंद्र एटद्वोबधो उत्सुक ठे के, तेने माटे जेम पोताने ह-
जार नेत्रो छे, तेवी रीते हजार कान, हजार जिह्वा, हजार मस्तक अने ह-
जार हाथनी इच्छा करे छे. अर्थात् ते मनमां एवुं धारे ठे के, “ जेम मारे
हजार आंखो ठे, तेम जो हजार कान, हजार जिभो, हजार मस्तको अने
हजार हाथो होय तो वधारे सारुं. तेनाथी हुं आ पार्श्वनाथ प्रचुना गुणो-
नुं श्रवण, तेमना सौंदर्यनी प्रशंसा अने तेमनी पूजा करी मारा आत्माने कृ-
तार्थ करु. कहेवानो आशय एवो ठे के, ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर रहेली
श्री पार्श्वनाथ प्रचुनी प्रतिमा एवी महिमावंत हती, के जेने माटे इंद्र आ-
वी उत्तम स्पृहा राखतो हतो. ७०

श्राद्धाः पुण्यविधित्सया गुरुजो रोगापहारेच्छया

दक्षाः शिल्पदिदक्षया कुवपुषः सौभाग्यभाग्याशया ।

क्षीणार्था धनकाम्यया रसजुषः संगीतकश्रद्धया

भृत्याः प्राभवलिप्सया तनुभृतो यत्रासते संततम् ॥ ७१ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे संततं श्राद्धाः तनुभृतः पुण्यविधित्सया गुरुजो महद्भोगाः
रंगापहारेच्छया दक्षाः शिल्पदिदक्षया कुवपुषः सौभाग्याभाग्याशया क्षीणार्था धनकाम्यया रसजुषः सं-
गीतकश्रद्धया भृत्याः प्राभवलिप्सया आसते तिष्ठन्ति । विधित्सा चिकीर्षा । दिदक्षया दृष्टुमिच्छया । आ-
शया वाञ्छया । धनकाम्यया धनवाञ्छया । रसः शृंगारादिः तं जुषन्तीति तज्जुषः क्विप् संगीतकं नाटकं
तस्य श्रद्धा नावस्तया तनुभृतः सर्वत्र प्रयोज्यं । प्रजोर्जाविः प्राज्ञवं ॥ ७० ॥

ज्ञावार्थ—श्रावको पुण्य करवानी इच्छाथी, महारोगीयो रोगोने दूर
करवानी इच्छाथी, चतुर पुरुषो कारीगरी जोवानी इच्छाथी, कुरूपी लोको सौं-
दर्यना ज्ञाग्यनी आशाथी, निर्धन पुरुषो अव्ययनी कामनाथी, रसिक पुरुषो सं-

गीतनी श्रद्धाथी अने सेवको स्वामीपणुं मेदववानी इच्छाथी जे चैत्यनी अं-
दर हमेशां रह्या करे ठे. ७१

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकार जणावे ठे के, ते चैत्य एटबुंबधुं
उत्तम ठे के, घणा दोकोने तेमांथी विविध प्रकारना आनंद मत्ते ठे. श्राव-
कोने पुण्य मत्ते ठे, रोगीओ पोताना रोगने दूर करी शके ठे, चतुर पुरुषो ते-
नी कारीगरी जोइ खुशी थाय ठे, कुरूपी दोको तेनी सेवाथी सौंदर्यने प्राप्त
करी शके ठे, निर्धन पुरुषो अव्यनी कामना मेदवी शके ठे. रसिक पुरुषोने
त्यां संगीतनो आनंद मत्ते ठे अने सेवा वृत्ति करनारा पुरुषो ते चैत्यनी से-
वाथी स्वामिपणानो दाज प्राप्त करी शके ठे. ७१

देवोऽयं कलधौतजः शशिशिलास्तंभा अमी पुत्रिका

सेयं चंचलकंकणा गृहमिदं नाट्यस्य दृश्यावधिः ।
 व्याख्यासंसदियं विराममकरोन्निर्माय यां सूत्रकृत्
 त्रैलोक्याद्भुतमीक्षतां पुनरमुं राजेव चित्रालयं ॥ ७२ ॥
 एतान् पश्यत चीनचीररचितांश्चंद्रोदयान् मौक्तिक-
 प्रालंबः पुनरेष यस्य घटने ब्रह्मापि जिह्मायते ।
 यक्षेन्द्रश्च महाबलः पुनरयं सत्यावपातो नृणां
 यत्रैवं द्रविणाशया विवृणुते स्त्रैणाय देवार्चकः ॥ ७३ ॥

अवचूर्णिः—कलधौतजः अयं देवः अमी शशिशिखास्तंजाः चंचलकंकणा सा इयं पु-
 त्रिका दृश्यावधि नाट्यस्य इदं गृहं यां निर्माय सूत्रकृद् विराममकरोत् सा इयं व्याख्यासंसद् पुना राजेवामुं
 चित्रालयं एतान् चीनचीररचितान् चंद्रोदयान् पश्यत यस्य घटने ब्रह्मापि जिह्मायते स एष मौक्तिकप्रा-

કુમારવિહાર
રશતકમ્ ॥
॥ ૭૬ ॥

લંબઃ પુનર્યદ્દેષો મહાબલઃ પુનરયં નૃણાં સત્યાવપાતઃ એવં અનેન પ્રકારેણ યત્ર પ્રાસાદે દેવાર્ચકઃ સ્ત્રીણાય
સ્ત્રીસમૂહાય હ્રવિણાશયા વિવૃણુતે વ્યાખ્યાનયતિ । વિરામો નિવૃત્તિઃ । રાજા નૃપઃ સ ઇવ । ચિત્રાલયં ।
ચિત્રગૃહં । મૌક્તિકપ્રાલંબઃ મુક્તાહારઃ શ્રીપાર્શ્વસ્થેતિ ગમ્યં । શ્રીહેમાચાર્ય ગુરવઃ તત્ર સત્ત્યાઃ કુમારપાદ્મા-
દયઃ શ્રીમંત ઇતિ વ્યાખ્યાસન્ના । સત્યાવપાતઃ સત્યનિશ્ચયઃ ॥ ૭૧—૭૨ ॥ યુગ્મમ્ ।

જાવાર્થ—‘ આ દેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞ સોનાના છે, ’ ‘ આ સ્તંભો
ચંદ્રકાંતમણિના છે, ’ ‘ આ પુતલી ચંચલ કંકણવાલી છે, ’ ‘ આ દર્શનીય
વસ્તુની અવધિ રૂપ નાટ્યગૃહ છે, ’ ‘ આ વ્યાખ્યાનશાલા છે, કે જેને રચી-
ને સૂત્રધાર (સુધાર) વિરામ પામી ગયો છે. ‘વલી ત્રણ લોકમાં અદ્ભુત એવું આ
ચિત્રાલય રાજાની જેમ જુવો, ’ ચીનાઈ વસ્ત્રોના રચેલા આ ચંદરવા વિલોકો,
આ મોતીઓના ચંદરવાની ઝુલ કે જેને રચવામાં બ્રહ્મા પણ વક્ર થઈ જાય છે,
અને આ મહાબલ નામે યદ્દેષ (પાર્શ્વયદ્દેષ) છે કે, જેને દેખી લોકોને તે સત્ય છે,

एवुं ज्ञान थाय ठे. “ आ प्रमाणे जेमां ते पार्श्वनाथ प्रभुनी पूजा करनार
पुरुष स्त्रीओने डव्यनी आशार्थी वर्णन करी बतावे ठे. ” ७२—७३

विशेषार्थ—ते कुमार विहार चैत्यनी अंदर प्रभुनी पूजा करनार
पुरुष स्त्रीओनी आगळ डव्य लेवानी आशार्थी वर्णन करे ठे—एटले तेओ-
ने डव्य मळे एवी आशार्थी स्त्रीओने ते चैत्यना जाग वर्णन करी बतावे ठे.
तेमां प्रभुनी मूर्ति, स्तंभो, पुतळीओ, नाटयगृह, व्याख्यानशाळा चित्रगृह,
चीनाइ वस्त्रना चंदरवा, मोतीओना चंदरवानी झुल, अने महाबल यज्ञेज
(पार्श्वयज्ञ) ए बधा पदार्थो बतावे ठे. ७२—७३

आत्मीयं वीक्ष्य कांताप्रतिनिधिसविधे बिंबमाक्रीडमानं
तत्कालोद्बुद्धकंपां परपुरुषधिया गात्रयष्टिं वहंतः ।

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ७७ ॥

आध्नंतश्चंचुकांडैरथ नखकुलिशैरत्नाभिक्तीः सचित्रा
बाधंते रक्षकाणां गणमरुणदृशो यत्र नित्यं विहंगाः ॥ ७४ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे कांताप्रतिनिधिसविधे आक्रीरुमानं आत्मीयं विंबं वीक्ष्य त-
त्कादोद्बुधकंपां गात्रयष्टिं वहंतः अथ पुनः चंचुकांडैः नखकुलिशैः सचित्रा रत्नजिक्तीराध्नंतः अरुण-
दृशो विहंगाः रक्षकाणां गणं बाधंते । कांता विहंग्यः तासां प्रतिनिधिः प्रतिविंबं तस्य समीपे आत्मी-
यं प्रतिविंबं आक्रीरुमानं विद्वोक्य 'अयं परपुरुष' इति तत्कादोद्बुधः उत्पन्नः कंपो यत्र एवं वि-
धां गात्रयष्टिं वहंतः अतएव रुषा अरुणदृशः अत एव जिक्तीराध्नंतः रक्षकाणां आरक्षकाणां समूहं
बाधंते उच्चाटयंति । नखानां तीक्ष्णत्वेन वज्रोपमानं । चंचुकांडैः चंचुसमूहैः ॥ ७४ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर पक्षीओ पोतानी मादाओ-
ना प्रतिविंबनी पासे पोतानुं क्रीमा करतुं प्रतिविंब जोइ परपुरुषनी बुद्धिथी
पोतानी गात्र रूप यष्टिने (द्वाकरीने) तत्काद कंपायमान करता नेत्रोने

રાતા કરતા, અને પોતાની ચંચૂઓથી તથા નખ રૂપ વજ્રોથી તેની ચિત્રસ
હિત રત્નમય દીવાલોપર તાન કરતા તે ચૈત્યના રક્તકોના ગણને હેરાન
કરે છે. ૭૪

વિશેષાર્થ—આ કાવ્યથી કવિ કુમારવિહાર ચૈત્યની રત્નમય દીવાલો-
નું યુક્તિથી વર્ણન કરે છે. તે ચૈત્યની અંદર એવી સુંદર રત્નમય દીવાલો આ-
વેલી છે કે, જેમાં પટ્ટીઓના નરમાદા આવી ક્રીમા કરે છે. નરપટ્ટીઓ તે ર-
ત્નમય દીવાલની અંદર પોતાના પ્રતિબિંબને માદાઓની સાથે ક્રીમા કરતાં
જોઈ બીજા નરનો શંકા લાવે છે, તેથી તેઓ પોતાના શરીરને કંપાવી અને
ક્રોધથી રાતા નેત્રોકરી ચાંચોથી અને નખોથી તે દીવાલો ઉપર પ્રહાર કરે
છે, આથી તેના રખવાલોને ઘણી હેરાનગતિ જોગવવી પડે છે. ૭૪

अस्ति स्वस्तिप्रशस्तिः शिवपुरसरणिः कर्मणं लोचनानां

तंत्रं मंत्रोऽथ लक्ष्म्या हठहरणविधौ नाथ चैत्यं पृथिव्याम् ।
एवं यस्य स्वरूपं सदसि निशमयन् जंभभेदी सुरेभ्यः
प्रत्यूहव्यूहमंतः कलयति मधुरां तुंबुरोर्गानकेलिम् ॥ ७५ ॥

अवचूर्णिः—हेनाथ स्वस्ति कट्याणानां प्रशस्तिः वर्णपट्टिका शिवपुरस्य सरणिः मार्गः
लोचनानां कार्माणं वशीकरणं लक्ष्म्या हठहरणविधौ तंत्रं अथ वार्थे मंत्रः पृथिव्यां चैत्यं प्रासादोऽस्ति
एवं अनेन प्रकारेण सदसि यस्य प्रासादस्य स्वरूपं सुरेभ्यः सुरसकाशात् निशमयन् श्रवन् जंभभेदी इं-
द्रः अंतर्मनसि तुंबुरोर्गंधर्वस्य गानकेलिं प्रत्यूहव्यूहं कलयति जानाति ॥ ७५ ॥

ज्ञावार्थ—‘ हे नाथ, कट्याणानी प्रशस्तिरूप, मोक्ष नगरना मार्ग रूप,
नेत्रोने कामण रूप अने लक्ष्मीने हठथी हरण करवामां तंत्र तथा मंत्र रूप
एवुं एक चैत्य पृथ्वी उपर ते ’ आ प्रमाणे इंद्र पोतानी सज्जामां देवताओ-

ની પાસેથી જે કુમારવિહાર ચૈત્યનું સ્વરૂપ સાંજલી ત્યાં ચાલતી તુંબુરુ ગંધર્વ-
ની મધુર ગાયનકલાને પણ તેની અંદર અંતરાયના સમૂહ રૂપ જાણે છે. ૭૫

વિશેષાર્થ—ઈંદ્ર જ્યારે પોતાની સજ્જામાં બેસી તુંબુરુ ગાંધર્વની મધુર
ગાયન કલા સાંજલે છે, તે વખતે દેવતાઓ તેની આગલ કુમારવિહાર ચૈત્ય-
ની આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરે છે—“હે સ્વામી, પૃથ્વી ઉપર કુમારવિહાર નામે એ-
ક એવું ચૈત્ય છે કે, તે કલ્યાણની પ્રશસ્તિ (પ્રશંસાપત્ર) રૂપ છે, મોક્ષમાર્ગ-
માં જવાનો માર્ગ છે, નેત્રોનું કામળ છે, અને લક્ષ્મીને વજ્રાત્કારે હરણ કરવા-
નો મંત્ર તંત્ર છે. ” આ પ્રશંસા સાંજલી ઈંદ્ર એટલોબધો તે સાંજલવાને ઈંતે-
જાર થાય છે કે, તેને પછી તુંબુરુ ગાંધર્વનું મધુર ગાયન તેમાં અંતરાય રૂપ થ-
ઈ પડે છે. ૭૫

તાંસ્તાનુ દૃશ્યાવતંસાંસ્તુહિનગિરિકુબેરાદ્રિહેમાચલાદીન્

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ७९ ॥

भूयो भूयोऽवलोक्य प्रशममुपययौ कौतुकं चेत्तदास्व ।

नोचेत्कांचिद्विभूषां कुरु हृदयहरीं तां व्रजामो धरित्री-

मित्थं स्वां स्वां पुरंध्रीमभिदधति मुहुर्यत्र यात्रासु देवाः ॥ ७६ ॥

अवचूर्णिः—दृश्यावतंसान् दर्शनीयपदार्थेष्ववतंसान् मुकुटसमान् तान् तान् तुहिनगिरि
कुबेराजिहेमाचलादीन् नूयो नूयः पुनः पुनरवलोक्य चेद्यदि कौतुकं प्रशमं उपययौ तदा आस्व नोचेत्
कांचित् हृदयहरीं विभूषां कुरु तां धरित्रीं व्रजामः इत्थं अनेन प्रकारेण यत्र प्रासादे यात्रासु देवाः स्वां
स्वां पुरंध्रीं प्रति मुहूर्वारंवार अजिदधति कथयन्ति । तुहिनगिरिः हिमाद्रिः । कुबेराजिः कैलाशः । हे-
माचलो मेरुः ॥ ७६ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर यात्राने विषे देवताओ पोतपोतानी स्त्रीने वारं-
वार आ प्रमाणे कहे ठे—दर्शनीय पदार्थोमां मुगट रूप एवा ते ते तुहिनगिरि,
कुबेराजि अने हेमाचल वगेरेने वारंवार जोडने जो तारुं कौतुक शांत थयुं होय तो

અહિં દેવલોકમાંજ બેશી રહો અથવા જો ન થયું હોય તો કોઈ હૃદયને હ-
રનાર આનૂષણ કરો આપણે તે ચૈત્યની નૂમિમાં જણ. ૭૬

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકારે દેવનૂમિમાં પણ તે કુમારવિહાર
ચૈત્યની યાત્રાનું માહાત્મ્ય દર્શાવેલું છે. દેવનૂમિમાં દેવતાઓ પોતાની સ્ત્રીઓ-
ને કહે છે કે. ‘ જો હિમાલય, કૈલાસ અને મેરુ પર્વત વગેરે પર્વતોને વારંવાર
જોઈ તમારું કૌતુક શાંત થયું હોયતો આ દેવનૂમિમાં બેશી રહો, નહીંતો
કોઈ મનોહર આ નૂષણ ધારણ કરી તે મર્ત્ય લોકમાં આવેલા તે કુમારવિ-
હાર ચૈત્યની યાત્રા કરવાને આપણે જણ, અર્થાત્ તે ઇટલુંબધું જોવા લાયક
છે કે, તમને કૌતુક ઉત્પન્ન થયાવિના રહેશે નહીં. જે દર્શનીય પદાર્થો તમે
સ્વર્ગમાં જોવો છો, તેનાથી તે અધિક દર્શનીય છે. ૭૬

यस्यालोकादशेषाद्भुतसलिलनिधेरुग्रमाहात्म्यतो वा

नासौ प्राणी न योऽभूत्प्रमदपरमना भूर्भुवःस्वस्त्रयेऽस्मिन् ।
शेषे पार्श्वस्य पार्श्वे सततमधिगते भूतधात्रीमधस्ता-
देकः शश्वद्धानो मनसि यदि परं दुःस्थितः कूर्मराजः ॥७७॥

अवचूर्णिः—अशेषाद्भूतसद्विद्वनिधेः यस्य प्रासादस्य आलोकात् वा अथवा उग्रमा-
हात्म्यतः अस्मिन् नूर्भुवःस्वस्त्रये प्राणी नास्ति यः प्रमदपरमना न अभूत् परं केवलं पार्श्वस्य पार्श्वनाथ-
स्य पार्श्वे समीपं सततं निरंतरं अधिगते प्राप्ते शेषे सति भूतधात्रीं पृथ्वीं अधस्तात् निरंतरं दधानः एकः
कूर्मराजः मनसि यदि दुःस्थितः अस्ति । अद्भुतानि आश्चर्याणि तेषां सद्विद्वनिधिः समुद्रः । प्रम-
देन हर्षेण परं प्रकृष्टं मनो यस्य प्राणिनः ॥ ७७ ॥

जावार्थ—समग्र अद्भुतोना समुद्ररूप एवा जे चैत्यना जोवाथी अ-
थवा तेना मोटा माहात्म्यथी आ त्राणे लोकमां एवो कोइ प्राणी न हतो के,
जेनुं मन ते जोइ हर्षित थयुं न होय. परंतु ते चैत्यमां रहेला श्रीपार्श्वनाथ

પ્રજ્ઞુની પાસે સતત શેષનાગ રહેતો, તેથી આ પૃથ્વી નીચે તેને સતત ધારણ કરી રહેલો કૂર્મરાજ (કાચબો) એકજ જો પોતાના મનમાં ડુઃખી રહેતો હોય તો વચ્ચે સંજવે છે. ૭૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિએ તે ચૈત્ય અને તેની અંદર બિરાજમાન થયેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુનો અદ્ભુત મહિમા દર્શાવ્યો છે. તે ચૈત્ય એવા અદ્ભુતનો મહાસાગર હતું, કે તેને જોનાર દરેક માણસ હૃદયમાં અતિ આનંદ પામ્યા વિના રહેતો નહીં. તેમાં કવિ એક કલ્પના કરે છે કે, દરેક માણસ તે ચૈત્યને જોઈ આનંદ પામતો પણ વચ્ચે લૌકિકમાં કહેવા પ્રમાણે આ પૃથ્વી નીચે રહેલો કૂર્મ એક નાચુડ થતો હશે કારણ કે, પૃથ્વીને ધારણ કરવામાં સાથે રહેનાર શેષનાગને શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુએ પોતાની પાસે રાખ્યો છે, તે વાત પૃથ્વીને એકલા ધારણ કરી રહેલા કાચબાથી સહન થઈ શકતી

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ७१ ॥

नहीं होय. श्रीपार्श्वनाथ प्रचुना मस्तकपर शेषनाग (धरणेंद्र) ठत्र करी
रहे थे, ए वात सर्वने विदित थे. ते उपर कविनी आ कल्पना थे. ७७

यत्र स्नात्रस्य मंत्रैस्त्रिजगदसुमतां क्षोभयंत्रैकमित्रै-

र्विभ्रत्प्रेखामकांडे विविधमणिमयं भद्रपीठं निरीक्ष्य ।

आयुःसीमाभिशंकी मनसि स भगवान् पाककांतालकश्री-

कीनाशः शेखरस्थैर्विकसितकुसुमैर्लभ्यते स्वास्थ्यमिन्द्रः ॥ ७८ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे त्रिजगदसुमतां क्षोभयंत्रैकमित्रैः स्नात्रस्य मंत्रैः अकांढे अप्रस्तावे प्रे-
खां बिभ्रत् धरत् विविधमणिमयं भद्रपीठं सिंहासनं निरीक्ष्य पाककांतालकश्रीकीनाशः स भगवान् इं-
द्रः मनसि आयुःसीमाभिशंकी शेखरस्थैः विकसितकुसुमैः स्वास्थ्यं लभ्यते प्राप्यते । पाको दैत्यः त-
स्य कांता कलत्रं तस्या अलकश्रीः वेणी तस्यां कीनाशः यमः । स्वास्थ्यं मनः समाधि । विकसित-
कुसुमैः कर्तृभिः ॥ ७८ ॥

જાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર ત્રણ જગતના પ્રાણીઓને ઢોળ કરવામાં યંત્રના જેવા સ્નાત્રના મંત્રોથી અવસર વગર અકસ્માત્ કંપને ધારણ કરતા પોતાના વિવિધમણિના સિંહાસનને જોડ પાક નામના દૈત્યની સ્ત્રીની કેશવેળીને નાશ કરવામાં યમરાજ જેવો જગવાન્ ઇંદ્ર પોતાના આયુષ્યનો ઢેમો આવવાની શંકા કરે છે, પણ પોતાના મુગટ ઉપર રહેલા વિકાશી પુષ્પોથી તે સ્વસ્થતાને પામે છે. ૭૮

વિશેષાર્થ—આ કાવ્યમાં કવિએ કુમારવિહાર ચૈત્યમાં થતા સ્નાત્રોત્સવનો મહિમા વર્ણવ્યો છે. જ્યારે તે ચૈત્યમાં રહેલા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુને સ્નાત્ર કરવામાં આવે છે અને તે વખતે તેના મંત્રો ઉચ્ચારવામાં આવે છે, તે વખતે તેની અસરથી ઇંદ્રનું સિંહાસન કંપાયમાન થાય છે—ઘટલે ઇંદ્રને શંકા પડે છે કે, ‘શું મારા આયુષ્યનો અંત આવ્યો?’ આથી તે પોતાના મુગટ ઉપર

रहेला पुष्पोनुं अवत्रोकन करे ठे, ते वखते पुष्पोने विकासित जोइ तेना म-
नमां धीरज आवे ठे के, मारा आयुष्यनो अंत आव्यो नथी पण स्नात्र मं-
त्रोना प्रज्ञावथी आसन कंप थयो ठे. कारण के, जो इंद्रनो अंतसमय आव-
वानो होय तो तेना मुगट परना पुष्पो करमाइ जाय ठे. अहिं इंद्रने एवं वि-
शेषण आप्युं ठे के, पाक नामना दैत्यनी स्त्रीनी केशवेणीनो ते यमराज ठे.
एटले द्वौकिकमां एवी कथा ठे के, इंद्रे पाक नामना दैत्यने मार्यो हतो, अ-
ने ते दैत्यना मरणथी तेनी स्त्रीनुं केशवेणीनुं सौजाग्य नाश पाम्युं हतुं. वि-
धवा स्त्रीने केशवेष धारण करवो अनुचित छे. ७८

भ्रातः कालं कियंतं त्वमपि वह महीभारमागत्य दृश्यां
दृष्ट्वा चैत्यस्य लक्ष्मीमहमपि सफलं जन्म किंचित्करोमि ।

एवं शेषस्य याञ्चां विरचयितुमनाः प्राहिणोत्कूर्मराजः
यत्र स्वांतःपुरस्त्रीर्जिनसविधभृतां पुत्रिकाणां मिषेण ॥ ७९ ॥

अवचूर्णिः—हेत्रातः अत्र पृथिव्यां पाताद्वरूपायां आगत्य किंयंतं काष्ठं त्वमपि मही-
जारं वह । दृश्यां दर्शनयोग्यां चैत्यन्नद्धमीं दृष्ट्वा अहमपि जन्म किञ्चित् सफलं करोमि । एवं अनेन प्र-
कारेण यत्र प्रासादे शेषस्य याञ्चां विरचयितुमनाः कूर्मराजः जिनसविधभृतां पुत्रिकाणां उद्वेन स्वांतःपु-
रस्त्रीः प्राहिणोत् । विरचयितुं मनो यस्यासौ विरचयितुमनाः । ‘ तुमश्चमनःकामे ’ इति सूत्रेण तुमो
मृद्वोपः ॥ ७९ ॥

ज्ञावार्थ—“ हे ज्ञाह, आ पाताद्वनी पृथ्वीमां आवी तुं केटद्वोक व-
खत आ पृथ्वीना जारने वहन कर. हुं पण ते कुमारविहार चैत्यनी दर्शनीय
द्वद्धीने जोह मारा जन्मने कांश्क सफल करुं, ” आ प्रमाणेनी शेषनागने
विनंति करवानी इच्छवात्ता कूर्मराजे (काचबाए) जे प्रासादमां जगवंतनी

પાસે રહેલી પુતલીઓને બાને પોતાના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને મોકલી હોય, તેમ
દેખાય છે. ૭૯

વિશેષાર્થ—આ પૃથ્વી નીચે શેષનાગ અને કૂર્મ રહે છે. એવી લૌકિક
વાર્તા છે, તે ઉપર કવિ આલંકારિક જાણામાં કહે છે કે, કુમારવિહાર ચૈત્યની
શોજા જોવાની કૂર્મને ઇચ્છા થઈ એટલે તેણે તે ચૈત્યમાં ફટારૂપે રહેલા શેષ-
નાગને પ્રાર્થના કરી કે, ‘હે જાણ, તું પૃથ્વીનો જાર વહન કર એટલે હું કુમા-
રવિહાર ચૈત્યની શોજા જોઈ મારા જન્મને સફલ કરું. આવી માગણી કરવા-
ને કાચવાળે પોતાના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને પ્રેરણા કરી. તે સ્ત્રીઓ પ્રત્યુની પાસે
રહેલી પુતલીઓને બહાને આવેલી છે. એમ પ્રંથકાર ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. તે ઉપર-
થી તે ચૈત્યની અદ્ભુત શોજા છે, એવો ધ્વનિ થાય છે. અને ત્યાં રહેલી પુત-
લીઓ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓના જેવી દેખાય છે, એમ પણ સૂચવ્યું છે. ૭૯

अन्योन्यस्य प्रणोदप्रलुलितवसनाकल्पमाल्यांगरागः
साबाधं यस्य सर्वो विचरति विपुलायामवत्यां पृथिव्याम् ।
अन्यस्त्रीगात्रयष्टिप्रणयभयवशाद्दूरतस्त्यक्तमार्गाः
श्राद्धैर्लोकैरबाधं कुवलयनयनाः केवलं संचरन्ति ॥ ८० ॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य विपुलायामवत्यां पृथिव्यां अन्योन्यस्य प्रणोदप्रलुलितवस-
नाकल्पमाल्यांगरागः सर्वो जनः साबाधं संचरति श्राद्धैः लोकेरन्यस्त्रीगात्रयष्टिप्रणयभयवशात् दूरतस्त्यक्तमार्गाः
केवलं परं कुवलयनयनाः अबाधं यथास्यात्तथा संचरन्ति । परस्त्रीगात्रस्य प्रणयः श्लेषस्तस्य जयं तस्य व-
शोऽधीनता तस्मात् अन्योन्यस्य परस्परं प्रणोदः संघट्टः तेन प्रलुलितानि च्रष्टानि यानि वसनानि व-
स्त्राणि आकट्पा आजरणानि मादयं स्रक् अंगरागो विद्वेषनं यस्य सः । अथवा अट्पांगरागो जन-
विशेषणं अन्योन्यस्येति क्रियाविशेषणं ॥ ८० ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी विशाद्व विस्तारवादी पृथ्वी उपर

परस्पर संघट्ठी जेमना वस्त्रो, आनूषणो, माद्वो अने अंगराग घसाइ ग-
या ठे एवा सर्व पुरुषो जीमनी पीमाथी संचरे ठे अने श्रावक पुरुषोए परस्त्री-
ना शरीरने स्पर्श थवाना जयथी जेमने मार्ग आपेदो ठे, एवी स्त्रीओ फकत
जीमनी पीमा वगर संचरे ठे. ८०

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकार ते चैत्यमां आवता स्त्री पुरुषोनी
केवी जीम थाय ठे, ए वात दर्शावे छे. ते चैत्यमां पुरुष वर्गने भारे मुशीबत
पमती हती. तेमनी परस्पर एटलीबधी जीम थती हती के, जेने लीधे तेमना
वस्त्रो, आनूषणो, माद्वो अने अंगराग चष्ट थइ जता हता. मात्र स्त्री
वर्गनेज ते जीमनी पीडा नमती नहती, कारण के, परस्त्रीना शरीरना स्पर्श-
थी जयपामी पुरुषो तेमने रस्तो करी आपता हता. आ उपरथी ते स्थले
स्वदारसंतोष व्रत वाद्वो घणां पवित्र श्रावको आवता, ए वात पण सू-

चवेत्ती ठे. ८०

नैर्मल्यश्रीप्रभावप्रहसितवियतां चंद्रकांतोत्तरंग—

प्रांतानां संगमेन कचिदपि नितरामेकदा भग्नमौलिः ।

आकाशेऽपि प्रहारप्रतिभयतरलः कोपि यत्रोर्ध्वबाहुः

सोष्णीषः कोपि कश्चिद्विचरति सुचिरं वामनीकृत्य नेत्रम् ॥८१॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे नैर्मल्यश्रीप्रभावप्रहसितवियतां चंद्रकांतोत्तरंगप्रांतानां संगमेन श्लेषणेन कचिदपि नितरां एकदा भग्नमौलिः कोऽपि आकाशेऽपि प्रहारप्रतिभयतरलः ऊर्ध्वबाहुः कोपि सोष्णीषः कश्चित् नेत्रं वामनीकृत्य सुचिरं शनैः शनैः विचरति । सोष्णीषः साटोपः । नैर्मल्यस्यश्रीः तथा प्रहसितानि विर्यंति आकाशानि यैस्तेषां द्वारि ऊर्ध्वदारूणां उत्तरंगाणाम् ॥ ८१ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर निर्मल्यताना प्रभावश्री जेमणे आकाशने पण हसीकाढ्या छे एवा चंद्रकातमणीना द्वार उपरना उजांओनी साथे कोइ ए-

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૫૫ ॥

કવાર ક્યાંક અથમાવાથી જેના મસ્તકમાં વાગેલું છે, એવો કોઈ પુરુષ આ-
કાશમાં પણ જાયથી ચપલ થઈ ઝંચા હાથ કરી ચાલે છે, કોઈ માથે
પાઘની કે ટોપ રાખે છે અને કોઈ આંખોને વાંકી કરી હલ્લવે હલ્લવે
ચાલે છે. ૫૧

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યમાં આકાશથી પણ વધારે નિર્મલ એવા ચંદ્રકાં-
ત મણિમય દ્વારની ઉપર તે મણિના ઢાંચાં છે. તેની નીચે ચાલતાં કોઈ મા-
ણસનું કોણાર મસ્તક અથમાયું અને તેથી તેને ઇજા થઈ પડે પડી, તે મા-
ણસ પ્રસાર થાય છે, ત્યારે આકાશ હોય તોપણ વાગવાના જાયથી ઝંચા હા-
થ કરી ચાલે છે. કોઈ તેવાજ જાયથી માથે ટોપી રાખે છે અને કોઈ ‘ રખે-
ને વાગશે ’ એવી ધાસ્તીથી આંખો વાંકી કરી હલ્લવે હલ્લવે ચાલે છે. આ
શ્લોકમાં કવિએ સ્વજાવોક્તિ અલંકાર દર્શાવ્યો છે. અને ચૈત્યના ચંદ્ર-

कांतमणिना छारनी निर्मळता दर्शावी ठे के जे निर्मळता आकाशथी पण
वधारे ठे. ८१

अन्योन्याश्लेषिवक्षःस्थलनिबिडहतित्रुद्यदुत्कृष्टमुक्ता—

प्रालंबभ्रष्टरोचिःस्फुटमणिपटलीशर्करादंतुरायां ।

यद्भूमौ पादवेधव्यसनपरिचयादुल्लसंतो व्रजंतः

कुर्वन्तीवांगभाजः प्रतिपदपतनं तांडवाडंबराणि ॥ ८२ ॥

अवचूर्णिः—अन्योन्याश्लेषिवक्षःस्थलनिबिडहतित्रुद्यदुत्कृष्टमुक्ताप्रालंबभ्रष्टरोचिःस्फुटम-
णिपटलीशर्करादंतुरायां यद्भूमौ पादवेधव्यसनपरिचयात् प्रतिपदपतनं यथा स्यात्तथा उल्लसंतः व्रजंतः अं-
गभाजः प्राणिनः तांडवाडंबराणि कुर्वन्ति इव । शर्कराः कर्करास्तैः दंतुरायां विषमायां । तांस्वं नाट्यं ।
मुक्ताप्रालंबो मुक्ताहारः । प्रतिपदपतनं पादपतनं ॥ ८२ ॥

ज्ञावार्थ—परस्पर जीसाता वक्षस्थलना घाटा प्रहारथी तुटीजता

मोटा मोतीओना हारोमांथी पनीगयेदा अने कांतिथी स्पष्ट देखाता मणि-
ओना समूहना कांकराथी कांकरीयाळी थयेद्वी जे चैत्यनी जूमिने विषे पगने
वींधावाना दुःखना परिचयथी उबड़ता चाढ़ता एवा द्वाको पगद्वे पगद्वे पनी
जाणे नृत्यना आमंवर करता होय तेवा देखाय बे. ८२

विशेषार्थ—ते कुमारविहार चैत्यना दर्शनादिकमां लोकोनी एटद्वी-
बधी जीन थाय बे के, ते द्वाकोनी गतीओ अथमावाथी धारण करेदा मो-
तीओना हारोमांथी जमेदा मणिओ पडी जाय बे अने तेथी त्यांनी जूमि
कांकरीआद्वी यतां ते उपर चालता द्वाकोना पग वींधाय छे अने हमेशानी
ते पीमाना परिचयथी ते द्वाको उछड़ता चाढ़े बे, एटद्वे जाणे तेओ नृत्य
करी नाटक करता होय तेवा देखाय बे. आ उपरथी ग्रंथकारे चैत्यना उत्स-
वोनुं दर्शन तथा माहात्म्य दर्शाव्युं बे. ८३

मध्यं वा मंडपो वा बहिरजिरमथो नाट्यलीलागृहं वा
यत्र स्थानं न किञ्चित्प्रसभमसुमतां यन्न रुद्धं सहस्रैः ।

तीव्रांशुग्राववेदीतलमनलकणव्रातसंपातदुस्थै—

दूरस्थैर्वीक्ष्यमाणं पुनरहनि जनैः शून्यपार्श्वं सदैव ॥ ८३ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे मध्यं वा अथवा मंरुपः अथो बहिरजिरं वा अथवा नाट्य-
लीलागृहं तत् किञ्चित् स्थानं नास्ति यत् प्रसजं हठात् असुमतां सहस्रैः निरुद्धं व्याप्तं न । पुनः अह-
नि दिने सदैव अनलकणव्रातसंपातदुःस्थितैः दुःस्थितैः दूरस्थैः जनैः वीक्ष्यमाणं तीव्रांशुग्राववेदीतलं
शून्यपार्श्वं अस्तीत्यध्याहार्यं । तीव्रांशुः सूर्यः तस्य ग्रावाणः ॥ ८३ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनो मध्य ज्ञाग, मंरुप, बाहेरनुं आंग-
णुं अने नाट्य लीलागृहं घर—के कोइ बीजुं एवुं स्थान न हतुं के जे हजारो
मनुष्योए हठथी रोकेहुं न होय ? अर्थात् तेना बधा स्थानो माणसोथी

कुमारविहा-
रशतकम्॥
॥ ८७ ॥

जरपूर हता. मात्र सूर्यकांतमणिनी वेदीनुं तद्वीयुं के जे दिवसना जागमां ते-
मांथी नीकद्वता अग्निना तणखाना समूह पन्वार्थी दुःखी थइ दूर रहेला
दोकोए जोयेदुं होवार्थी सदाकाद्व शून्य रहेदुं हतुं. ८३

विशेषार्थ—कुमारविहार चैत्यनी अंदर हजारो माणसो पूजन अने द-
र्शन करवाने आवता हता के, जेथी करीने तेनो मध्य जाग, मंरूप, बाहेरना
आंगणां, अने नाट्यगृह वगैरे बधां स्थानो तेओनाथी जरपूर थइ जतां ह-
तां. कोइ पण तेनुं स्थान माणस वगरनुं न हतुं, पण एक सूर्यकांतमणिनुं
रचेदुं वेदीनुं तद्वीयुं फकत शून्य देखातुं हतुं. कारणके, दिवसना जागमां
सूर्यना तेजथी ते तद्वीयामांथी अग्निना तणखा नीकद्वता, एटवे दाऊवाना
जयथी दोको तेनाथी दूर रहेता हता. आ उपरथी ते चैत्यमां कोइ स्थाने
सूर्यकांतमणि पण जमेला हता, एम दर्शाव्युं ठे. ८३

गंधारग्रामगीतध्वनिभिरविरतं यत्र तारं स्पृशद्भिः
श्रद्धाव्यस्तव्यवस्थैरहमहमिकया मंगलोत्तलघोषैः ।
ध्वस्तेऽन्योन्यं विशेषे श्रुतिसदसि सुधावर्षिणि व्यर्थयंत्यः
किंनर्यो देवताभ्यः सततगुरुरुषो देवताः किंनरीभ्यः ॥ ८४ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे अविरतं निरंतरं तारं स्पृशद्भिः गंधारग्रामगीतध्वनिभिः अह-
महमिकया श्रद्धाव्यस्तव्यवस्थैः मंगलोत्तलघोषैः सुधावर्षिणि श्रुतिसदसि अन्योन्यं विशेषे ध्वस्ते सति
सततगुरुरुषः किंनर्यः देवताभ्यः किंनरीभ्यः सततगुरुरुषः देवताः व्यर्थयंत्यः संति । तारं स्वरविशेषं ।
गंधारग्रामौ रागौ । श्रद्धया वासनया व्यस्ता क्लृप्ता व्यवस्था क्रमो यैः । अहंपूर्वं अहंपूर्वमिति अहम-
हमिका । उत्तलघो मंगलध्वनिः ॥ ८४ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर किंनरीओना तार ध्वनिने
स्पर्श करनारा गंधार ग्राम रागना अवाजोथी ' हुं प्हेत्ती हुं प्हेत्ती ' एम

ચમસાચડસીથી' વાસનાવમે ક્રમને તોમી થતા એવા દેવીઓના મંગલ ઘોષથી અમૃતને વર્ષાવનારા શ્રુતિ—શ્રવણગૃહમાં પરસ્પર એકબીજાના ઁંચા ગાયનની તફાવત ઁમી જવાથી કિંનરની સ્ત્રીઓ દેવીઓ ઉપર ભારે રોષ કરી તેમના ગાયનને વ્યર્થ કરતી હતી અને દેવીઓ કિંનરની સ્ત્રીઓ ઉપર ઁારે રોષ કરી તેમના ગાયનને વ્યર્થ કરતી હતી. ૫૪

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર આવેલા સંગીતગૃહમાં કિંનરની સ્ત્રીઓ ગીતધ્વનિ અને દેવીઓ મંગલધ્વનિ કરવા આવે છે. તે વખતે તેમની વચ્ચે ' હું પ્હેલી ગાં, હું પ્હેલી ગાં ' એવી ચમસાચમસી થવાથી તેઓ પરસ્પર ંટલાવધા ધ્વનિઓ કરે છે કે, તેમની વચ્ચે રાગની ઉચ્ચતાનો તફાવત જાણાતો નથી, તેથી કિંનરની સ્ત્રીઓ દેવીઓ તરફ મોટો રોષ કરી તેમના મંગલગીતને વ્યર્થ કરે છે અને દેવીઓ કિંનરની સ્ત્રીઓનીપર રોષ

કરી તેમના સંગીતને વ્યર્થ કરે છે. આ ઉપરથી તે ચૈત્યમાં કિંનરની સ્ત્રી-
ઓ અને દેવીઓના નિત્યે ઊંચા સંગીત તથા મંગલધ્વનિઓ થાય છે, એમ
દર્શાવ્યું છે. ૮૪

અશ્માનસ્તીવ્રરશ્મેર્ધનતુહિનભરં સંહરંતઃ સહસ્યે
કુર્વંતો યત્ર ધૂપજ્વલનમુપરતક્લેશમુઞ્ચૈઃ પ્રશસ્યાઃ ।
દ્વેષાશ્ચ ષ્છિદ્રયંતઃ શિશ્વિકણનિકરૈશ્ચીનચીરાવચૂલાન્
શૈલૂષાણાં કથંચિજ્જનજનિતમુદં વિક્ષિપંતશ્ચ રંગં ॥ ૮૫ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર પ્રાસાદે સહસ્યે પૌષ્પાસિ ધનતુહિનજરં સંહરંતઃ ઉપરતક્લેશં યથા સ્યા-
ત્તથા ધૂપજ્વલનં ઊઞ્ચૈઃ કુર્વંતઃ । પ્રશસ્યાઃ તીવ્રરશ્મેઃ અશ્માનઃ ચપુનઃ શિશ્વિકણનિકરૈઃ શૈલૂષાણાં ચી-
નચીરાણાં અવચૂલાન્ ષ્છિદ્રયંતઃ ચપુનઃ કથંચિજ્જનજનિતમુદં રંગં વિક્ષિપંતઃ દ્વેષ્યાઃ સંતીત્યધ્યાહારઃ
। શૈલૂષાઃ નદા ઇતિ જરતનાઢ્યાચાર્યઃ । ચીનચીરં વિદેશીયવસ્ત્રં તસ્ય ચૂલાશ્વરણાઃ તેષાં અવચૂલાઃ

કુમારવિહાર-
શતકમ્ ॥
॥ ૫૯ ॥

પ્રદેશાઃ તાન્ । દેવ્યા દ્વિષ્ટાઃ એતાવતા યત્ર પ્રાસાદે મિત્રાણિ હુર્જનાશ્ચ સંતિ ॥ ૫૯ ॥

જાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્યમાં પોષમાસની અંદર સૂર્યકાંતમણિ-
ઓ બરફના સમૂહને તોમી ક્લેશને સમાવાને ધૂપને ઊંચે પ્રકારે પ્રજ્વલિત
કરે છે, તેથી તે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય થાય છે અને તેજ પાઠા પોતાનામાંથી
નીકલ્પતા અગ્નિના તણાના સમૂહથી નટ લોકોના ચીનાઈ વસ્ત્રોના ઢેડાને
દઝામી ઊઘવાલા કરવાથી લોકોને હાસ્ય ઉત્પન્ન કરાવી રંગભૂમિમાં વિદ્વે-
ષ કરે છે, તેથી તે દેવ કરવા લાયક થાય છે. ૫૯

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર આવેલા સૂર્યકાંતમણિઓ
પોષ માસમાં કેવા બને છે ? તે વિશે પ્રંયકાર ચમત્કારી રીતે વર્ણન આપે છે.
તે સૂર્યકાંતમણિઓ ત્યાં મિત્ર અને શત્રુ—બંનેનું કામ કરે છે. જ્યારે તે બરફ-
ને તોડી, શીતના વલ્લેશને શમાવવાને ધૂપ પ્રજ્વલિત કરે છે, ત્યારે તે મિત્ર-

ના જેવું કામ કરે છે. અને જ્યારે તેમનામાંથી અગ્નિના તણાવા નીકળવાથી
ત્યાં નાટક કરનારા પાત્રોના ઁંચી જાતનાં ચીનાં વસ્ત્રને દઝામી કાણાં
પામે છે અને તેથી લોકોને હાસ્ય આવે એવી રીતે રંગ જૂમિમાં વિદ્વેષ કરે છે,
ત્યારે તેઓ શત્રુના જેવું કામ કરે છે. આ ઉપરથી તે ચૈત્યની અંદર સૂર્યકાન્ત-
મણિની અને નાટકની શોજા દર્શાવી છે. ૮૫

गृहीध्वं पारिजातप्रभवसुमनसो मानसीयैः पयोभिः

कुंभानांपूरयध्वं कुरुत करिपतेः कल्पनां किंचिदग्र्याम् ।

पौलोमि क्षिप्रमेहि प्रचलत सबला लोकपालाः पुरस्ता-

दित्थं यस्मिन् यियासोरभसविकसिताः स्वर्गनाथस्य वाचाः ॥ ८६ ॥

अवचूर्णिः—पारिजातप्रभवसुमनसः स्त्रीद्विगः गृहीध्वं, मानसीयैः पयोजिः कुंभान् कद-

कुमारविहार-
रशतकम् ॥
॥ ए० ॥

ज्ञान् अपूरयध्वं, करिपतेरैरावतस्य कांचित् अपूर्वा अग्र्यां प्रधानां कल्पनां रचनां कुरुत, हे पौल्लोमि
त्वं क्षिप्रं एहि, सबद्धा लोकपाद्मा यूयं पुरस्तात् अग्रे प्रचक्षत इत्थं अनेन प्रकारेण यस्मिन् प्रासादे यि-
यासोः गंतुमिच्छोः स्वर्गनाथस्य इंद्रस्य रत्नसविसकिता वाचाः संति । पौल्लोमी इंद्राणी । रत्नसा
पूर्वापर्यविचारराहित्येन विकसिता उत्फुट्वाः । वाचाः वचनानि । सुमनस् शब्दः स्त्रीलिंगो बहु-
वचनांतः ॥ ८६ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यमां जवानी इच्छा करता एवा इंद्रनां
वचनो आ प्रमाणे पूर्वापर विचार कर्या वगर प्रगट् थाय ठे—“ हे देवता-
ओ, पारिजातना पुष्पो ग्रहण करो, मानस सरोवरना जलथी कलशो जरो,
औरावत हाथीनी उपर कोइ अपूर्व उत्तम रचना करो. हे इंद्राणि, जलदी
चाद. हे लोकपादो, तमे सैन्य सहित आगल चादो. ८६

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकारे ‘ ए चैत्यमां इंद्र पण पूजा कर-

વાની ઇચ્છાથી તૈયારી કરે છે એમ દર્શાવ્યું છે. અને લોકપાદ્મ અને ઇંદ્રાણી સાથે આવેલો ઇંદ્ર તે ચૈત્યનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની પારિજાતના પુષ્પોથી અને માનસ સરોવરના જલ કલ્પશોથી પૂજા કરવાની ઇચ્છા રાખે છે અને તેને માટે તૈયારી કરે છે. ૮૬

હસ્તોત્સંગોપવિષ્ટસ્ફુટમણિમુકુટજ્યોતિરુદ્યોતિતાશા—

માત્મીયાં રત્નભિત્તાવધિરજનિ તનું વિંબિતાં વીક્ષ્ય યસ્મિન્ ।

એતૈત ક્ષિપ્રમંતર્ભવનમભિનવઃ કોઽપ્યદૃષ્ટપ્રવિષ્ટઃ

પૂત્કુર્વન્નિત્થમુઞ્ચૈઃ ક્રમયતિ નિકરં પૂજકો યામિકાનામ્ ॥૮૭॥

અવચૂર્ણિઃ—અધિરજનિ રજનીમધ્યે હસ્તોત્સંગોપવિષ્ટસ્ફુટમણિમુકુટજ્યોતિરુદ્યોતિતાશાં રત્નજિતૌ પ્રતિવિંબિતાં આત્મીયાં તનું વીક્ષ્ય અંતર્જવનં જવનમધ્યે અજિનવઃ કોપિ અદૃષ્ટઃ ક્ષિપ્રં શી-

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૯૧ ॥

ઘં એત એત આગચ્છત આગચ્છત ઇત્યં અનેન પ્રકારેણ ઉચ્ચૈરતિશયેન પૂત્કુર્વન્ પોકારયન્ પૂજકઃ પૂજા-
કારકઃ યામિકાનાં પ્રાહરિકાણાં નિકરં ક્લમયતિ સ્વેદયતિ । હસ્તયોઃ ઉત્સંગો મધ્યં તત્ર ઉપવિષ્ણુઃ સ્થા-
પિતાઃ સ્ફુટાઃ પ્રકટાઃ યે મણયઃ તેષાં જ્યોતીર્ણિ કાંતયઃ તાન્નિઃ ઉદ્યોતિતા આશા યયા તાં ॥ ૮૭ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યની અંદર રાત્રે પોતાના હાથના મધ્ય જાગે રાખે-
લા પ્રત્નના સ્પષ્ટ મણિમય મુગટ હાથના મધ્યમાં પૂજારીયોએ દીધેલા તેની
કાંતિઓથી દિશાઓને ઉદ્યોત કરનારી પોતાની મૂર્તિનું રત્નમય દીવાલની
અંદર પ્રતિબિંબ પડેલું જોઈ તે ચૈત્યનો પૂજારી (ગોઠી) “ ચાલો, ચાલો, આ
જીવનની અંદર કોઈ નવો માણસ (ચોર) અદૃષ્ટ પેરી ગયો છે ” એમ ઊંચે
સ્વરે પોકાર કરી કરી પેહેરાગીરોના સમૂહને કંટાલો આપે છે. ૮૭

વિશેષાર્થ—અંથકારે આ શ્લોકથી આંતિમાન્ અલંકાર દર્શાવી તે
ચૈત્યની મણિમય દીવાલની શોભા વર્ણવી છે. અને તે ચૈત્યના પૂજારી (ગો-

ઠી)ની પણ ઝાંતિ સૂચવેલી છે. ચૈત્યપૂજકના હાથમાં રહેલા પ્રત્નના મણિ-
મય મુગટની કાંતિથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતી તે પૂજકની મૂર્તિ દિવા-
લમાં પડવાથી તેને ‘ કોઈ બીજો માણસ અંદર પેશી ગયો છે, ’ એવું જાણી
તે પેહેરેગીરોને પોકાર કરી બોલાવે છે. પેહેરેગીરો આવી તપાસ કરે છે, ત્યાં
તે વાત ઝાંતિવાદી નીકળે છે. તેવી રીતે ઘણીવાર ઝમથી પૂજારી પેહેરાગી-
રોને બોલાવ્યા કરે છે અને તેથી તેમને કંટાળો ડપજાવે છે. ૮૭

શૃંગસ્થેભ્યો હરિભ્યઃ પ્રતિભયવશતઃ કાતરઃ સ્વઃકરેણુ—

ન૨્યન્ન દૈત્યાંગનાનાં મુલ્કમલવનં નેષ્યતે હાસ્યલક્ષ્મીમ્ ।

તસ્માદારોઢુમુઞ્ચૈઃશ્રવસિ હયપતૌ સાંપ્રતં સાંપ્રતં વઃ

પૌલોમી શક્રમેવં નિગદતિ ચલિતં યસ્ય યાત્રોત્સવાય ॥૮૮॥

कुमारविहार-
शतकम् ॥
॥ ९५ ॥

अवचूर्णिः—शृंगस्थेज्यः हरिज्यः प्रतिजयवशतः कातरो नश्यन् स्वःकरोणुः ऐरावतग-
जः दैत्यांगनानां मुखकमलवनं हास्यद्वद्धमीं नेष्यते प्रापयिष्यते तस्मात्कारणात् वः युष्माकं हयपतौ उच्चैः
श्रवसि आरोढुं चटितुं सांप्रतमिदानीं सांप्रतं युक्तं एवमनेन प्रकारेण पौलोमी इन्द्राणी यस्य प्रायादस्य या-
त्रोत्सवाय चक्षितं शक्रं प्रति निगदति वदति । प्रतीत्यनुक्तमपि ग्राह्यं । एणीधातुः पाठे धात्वादानीं न वि-
ष्यतीति ष्यते गुणे च नेष्यते द्विकर्मकः । उच्चैःश्रवा इन्द्रहयः ॥ ८८ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्य प्रत्ये चाद्वेद्या इन्द्रने इन्द्राणी आ प्र-
माणे कहे ठे—हे स्वामी, ते चैत्यना शिखर उपर प्रतिमा रूप रहेद्या सिं-
होना जयथी तमारो ऐरावत गजेन्द्र दैत्योनी स्त्रीओना मुख रूप कमलोना
वनने हास्यनी शोचाने पमारुशे, तेथी हाद्व तमारे उच्चैः श्रवा नामना अश्वप-
ति उपर चरुवुं योग्य ठे.” ८९

विशेषार्थ—कुमारविहार चैत्यनी यात्रा करवाने तैयार थइ चाद्वता

ઇંદ્રને ઇંદ્રાણી કહે છે કે તમે ઐરાવત હાથી ઉપર ચમીને ત્યાં જશો નહીં,
 કારણ કે, તે ચૈત્યના શિખર ઉપર સિંહની પ્રતિમાઓ છે, તેથી તમારો હા-
 થી જય પામી જનકીને નાશી જશે, તે જોઈ દૈત્યોની સ્ત્રીઓને તમારું હસવું
 આવશે—અર્થાત્ તેઓ તમારી મરકરી કરશે, માટે તમારે ઝચ્ચૈઃ શ્રવા ઘો-
 ના ઉપર બેશીને ત્યાં જવું યોગ્ય છે. આ ઉપરથી તે ચૈત્યના શિખર ઉપર
 રચેલા સિંહો પ્રતિમારૂપે છે, તે બતાં તે સાચા સિંહો હોય તેવા દેખાય છે ;
 એમ ચૈત્યની ઝંચી શિલ્પકલા કવિણ દર્શાવી છે. ૮૮

રાકાભર્તુર્મયૂર્વૈરુપચયમધિકં લંભિતે यस્ય ચંચ—
 ચંદ્રાશ્મસ્તંભભિત્તિપ્રભવનવરુચાં કુટિમે વ્યોગભાજિ ।
 વિશ્રામ્યંતો વિહંગા હિમગિરિશિખરોત્સંગવેદીભ્રમેણ

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૬૩ ॥

ક્ષોણીપીઠે નિનાદૈસ્તુમુલિતવિયતો લોલપક્ષાઃ પતંતિ ॥૮૯॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્ય પ્રાસાદસ્ય રાકાજર્તુઃ પૂર્ણિમેદોઃ મયૂસ્વૈઃ કિરણૈઃ ઉપચયં વૃદ્ધિં અધિકં યથાસ્યાત્તથા દ્વંજિતે પ્રાપિતે વ્યોમનાજિ ચંચચંદ્રાશ્મસ્તંભજિત્તિપ્રજવનવરુચાં કુદિમે હિમગિરિશિખરોત્સંગવેદીભ્રમેણ વિશ્રામ્યંતઃ દ્વોલપક્ષાઃ વિહંગાઃ નિનાદૈ રાવૈઃ તુમુલિતવિયતઃ કોદ્વાહલિતવ્યોમાનઃ ક્ષોણીપીઠે પતંતિ । ચંચચંદ્રાશ્માનઃ ચંદ્રકાંતાઃ તેષાં સ્તંભા જિત્તયઃ તાજ્યઃ પ્રજવા નવીના રુચઃ તાસાં । કુદિમે વચ્ચત્તૂમિકે ॥ ૮૯ ॥

જાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્યની ચલકતા ચંદ્રકાતમણિના સ્તંભો તથા દીવાલોમાંથી ઉત્પન્ન થતી નવીન કાંતિઓથી આકાશના જાગમાં થયેલો જમીનનો દેખાવ પૂર્ણિમાના ચંદ્રના કિરણોથી અધિક વૃદ્ધિને પામે છે, તે ઉપર પક્ષીઓ હિમાલય પર્વતના શિખરના મધ્ય જાગની વેદિકાના ઝ્રમથી વિશ્રાંત થવા જાય છે, તેવામાં તેઓ શબ્દોથી આકાશને ગજાવતાં અને

પાંખોને તરફભાવતાં પૃથ્વી તલ ઉપર પડે છે ૮૯

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ ઝાંતિમાન અલંકારથી ચૈત્યની ચંદ્ર-
કાંતમણિમય શોજાનું ચમત્કારી વર્ણન કરે છે. તે ચૈત્યની અંદર ચારે તરફ
ચંદ્રકાંતમણિઓ જમેલા છે ; જ્યારે પૂર્ણચંદ્રનો પ્રકાશ તેની ઉપર પડે છે, તે
વચ્ચે તે મણિઓની કાંતિમાં વધારો થાય છે, તેને લક્ષ્ણે આકાશમાં જમી-
નનો દેખાવ થઈ રહે છે. આથી ડુંગર ઉપર પક્ષીઓને હિમાલય પર્વતના
શિખરની વેદીની ઝાંતિ થાય છે, તેથી તેઓ તે ઉપર બેસવા જાય છે, તે-
વામાં તેઓ શબ્દોથી આકાશને ગજવતા અને પોતાની પાંખો ફફટાવતા નીં
ચે પૃથ્વી ઉપર પડે છે. ૯૦

પ્રતિરજનિ નિશીથે યત્ર નેત્રૈકલેહ્યાન્

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ९४ ॥

त्रिदशपुरपुरंधीरासकान् दृष्टुकामाः ।
सततमधिवसंत्यो यामिकानां कुटीरे
नगरहरिणनेत्राः प्रेयसः खेदयन्ति ॥ ९० ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे निशीथे मध्यरात्रे प्रतिरजनि नेत्रैकद्वेह्यान् त्रिदशपतिपुरंधीरास-
कान् दृष्टुकामाः यामिकानां कुटीरे तृणौकसि सततं अधिवसंत्यः नगरहरिणनेत्राः प्रेयसो बद्धजान्
खेदयन्ति उच्चाटयन्ति ॥ ९० ॥

जावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर प्रत्येक अर्धरात्रिए नेत्रोथी
नीरखवा दायक एवा इंजोनी स्त्रीओना रासमाने जोवानी इच्छाथी पेहेरेगी-
रोनी पर्णकुटीमां सतत नीवास करी रहेती नगरनी स्त्रीओ पोताना प्रिय प-
तिओने उचाट करावे ठे. ९०

विशेषार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर दरेके अर्ध रात्रे इंजोनी स्त्री-

ઓ-દેવીઓ રાસના દેવાને આવે છે. તે રાસડા જોવાને માટે નગરની સ્ત્રીઓ
આવી ત્યાં રહેવા પેહેરાગીરોની ઝુપમીઓમાં વાસ કરે છે, તેમને શોધવાને માટે
તેમના પતિઓ ઘણાં ઝાઝા કરતાં ચારે તરફ જમ્યા કરે છે. આથી ગ્રંથકારે
' તે પ્રજાવિક ચૈત્યમાં દરરોજ અર્ધ રાત્રે દેવીઓ રાસના દેવાને આવે છે, '
અમ જાણાવ્યું છે. ૯૦

લब्धा साम्राज्यलक्ष्मीं किमपि कलयतोऽहंकृतिं शीतरश्मे-
रुन्मत्तैः कांतिकाण्डैः स्फटिकजयितया छन्नतां लंभितस्य ।
वक्त्राण्याशांगनानां कपिशरुचिवशात्स्वग्भिरुत्तंसयद्भिः
कुंभैर्दंडैश्च हेमनः प्रथयति जनता यस्य राकासु सत्ताम् ॥ ९१ ॥

અવચૂર્ણિઃ—સામ્રાજ્યલક્ષ્મીં લબ્ધ્વા કિમપિ અહંકૃતિં અહંકારં કલયતઃ શીતરશ્મેઃ ઝ-

कुमारविहा-
रशतकम्॥
॥ ९९ ॥

उन्मत्तैः कांतिकांमैः रुचिसमूहैः स्फटिकजयितया उन्नतां द्वंजितस्य यस्य प्रासादस्य आशांगनानां वक्त्राणि
कपिशरुचिवशात् स्रग्जिः माद्वान्जिः उत्तंसयद्भिः नूषयद्भिः हेम्नः सुवर्णस्य कुंजैः चपुनः दंमैः राकासु सत्तां
सद्जावं जनता कथयति । उन्नतां आच्छादितत्वं । जनता जनसमूहः । उन्मत्तैः अस्खलितप्रचारैः ।
द्वंजितस्य प्रापितस्येति विशेषणमपि प्रासादस्य ज्ञेयं ॥ ९९ ॥

ज्ञावार्थ—पूर्णिमानी रात्रिओमां साम्राज्यनी लक्ष्मीने प्राप्त करी स्फ-
टिक मणिनो जय करवाथी अहंकारने पामेला चंद्रना उन्मत्त कांतिना स-
मूहे आच्छादित करेला जे चैत्यनी सत्ताने लोको दिशारूपी स्त्रीओना मुखो-
ने पीळी कांतिने लीधे माद्वान्जोथी विनूषित करता एवा सुवर्णना कलशोथी
अने दंमोथी कहे ठे. ९९

विशेषार्थ—पूर्णिमानी रात्रे चंद्र पूर्ण साम्राज्यने पामे ठे; अने ते
पोतानी कांतिथी चैत्यना स्फटिक मणिने जीती लेठे, एटले तेनामां अहंकार

ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તે પોતાના ઉન્મત્ત ઇટલે અસ્વલ્પિતપણે પ્રચાર કરનારા
કિરણોથી ચૈત્યની દિશાઓના મુખોને ઇટલે અગ્ર જાગોને વ્યાપ્ત કરી ચૈ-
ત્યને આચ્છાદિત કરી દેશે. તે વચ્ચે ચૈત્ય ઉપર રહેલા સુવર્ણના કલ્પશો
અને દંડોને જોઈ લોકો ચૈત્યની સત્તાને જાણે છે, ઇટલે 'ચૈત્ય હૈયાત છે '
અવું તેમને જ્ઞાન થાય છે. આ ઉપરથી ચૈત્યના સુવર્ણ કલ્પશો અને ધ્વજદંડોની
શોજા અતિ ઉત્તમ હતી, એમ ગ્રંથકારે દર્શાવી આપ્યું છે. ૯૧

यस्मिन् नित्यं निशीथे जिनपतिचरणांभोजपूजाविधान-

श्रद्धावर्धिष्णुहर्षात् क्रमलयविमुखान् कुर्वतस्तांडवानि ।

गीर्वाणान् दृष्टुकामाः सविधसहचरीसंभृतोत्तालमालान्

પૌરાઃ સ્વર્ણોપચારૈઃ પ્રહરકમનિશં યામિકાનર્થયંતે ॥ ૯૨ ॥

कुमारविहार
शतकम् ॥
॥ ६ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे निशीथे मध्यरात्रे जिनपतिचरणान्जोजपूजाविधानश्रद्धावर्द्धि-
ण्णहर्षात्ताम्बानि नाटकानि कुर्वतः क्रमद्वयविमुखान् सविधसहचरीसंभृतोत्ताद्वमाद्वान् गीर्वाणान् दृष्टु-
कामाः पौराः नागरिकाः स्वर्णोपचारैः यामिकान् प्रहरकं अनिशं अर्थयन्ते याचन्ते । स्वर्णस्य उपचाराः
सत्काराः तैः । क्रमः परिपाटी द्वयोः ध्यानं तयोः विमुखाः । सविधे समिपे याः सहचर्यः सख्यः ताज्जिः
संनृता नृता उत्ताद्वः फाद्वस्तेषां माद्वः ओघः ॥ ६ ॥

ज्ञावार्थ—कुमारविहार चैत्यमां अर्धरात्रे पार्श्वनाथ प्रभुना चरण कम-
ळनी पूजा करवानी श्रद्धाथी वृद्धि पामता हर्षने द्दग्ने परिपाटी तथा ध्यान-
थी विमुख थद् नाटक करता, अने पोतानी समीपे रहेद्वी सहचरीओए जेम-
ना ताळना समूहने धारण करेला ठे, एवा देवताओने जोवानी इच्छा रा-
खता नगरजनो पेहेरेगीरोने सुवर्णनो सत्कार करी जोवाना पोहोरनी मागणी
करे ठे. ६

विशेषार्थ—कुमारविहार चैत्यनी अंदर अर्धरात्रे देवताओ नाटक क-
रवा आवे छे, ते वखते तेमने पूजा करवानी एटली बधी श्रद्धा बधे ठे के,
जेना हर्षथी तेओ पूजानी परिपाटी तथा ध्यानथी विमुख थइ नाटक करवा
मंरी जाय ठे, ते वखते तेमनी सहचरी देवीओ तेमने ताल आपे ठे. आ
देखाव जोवाने नगरना पुरुषोने एटली बधी इच्छा उत्पन्न थाय ठे के जेथी
तेओ पेहेरागीरोने सुवर्ण डव्यनी द्वांच आपी तेमनो पेहेरो द्वेवानी मागणी
करे ठे. कारणके जो तेओ पेहेरागीरोनुं काम करे तो तेमने दिव्य नाटक जो-
वानो द्वाज मळे. ए२

यत्रालेख्यसभासु चित्ररचनासौभाग्यसंपादना—

संरंभः फलमेति शिल्पकृतिनामेकत्र भित्तौ क्वचित् ।

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ९७ ॥

सांमुख्यं भजतां पुनर्मणिशिलाव्यासंगरंगत्विषां
बिंबोल्लासवशेन चित्रघटना भित्त्यंतराणामपि ॥ ९३ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे आद्वेख्यसजासु कचिदेकत्र जितौ शिष्टपकृतिनां चित्ररचना-
सौजाग्यसंपादनासंरंजः फलं एति । पुनः सांमुख्यं नजतां मणिशिद्धाव्यासंगरंगत्विषां जिन्यंतराणाम-
पि बिंबोल्लासवशेन चित्रघटना नवेत् । शिष्टं चित्रं तस्मिन्कृतिनश्चतुराः चित्रकरा इत्यर्थः । सांमुख्यं
संमुखत्वं । रत्नशिद्धानां व्यासंगः संगः तेन रंगत्यः चद्वत्यः त्विषः कांतयो येषां । जिन्यंतराणां अन्या-
सां जित्तीनां । अन्या जित्तयो भित्त्यंतराणि ॥ ९३ ॥

जावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवेद्वी चित्रशास्त्राओने विषे कोइ एक
जितनी अंदर चित्रकारोना सौजाग्य संपादननो संरंज फलने प्राप्त करे ठे,
तेनी सन्मुख आवेद्वी बीजी जीतो के जेमनी कांतिओ रत्नमयशिद्धाओना-
संगने लइने चढायमान थयेद्वी ठे, ते पेद्वी जीतना प्रतिबिंबना उद्भासने

લીધે તેમની અંદર પળ તેવાજ ચિત્રની ઘટના થઈ જાય છે. ૧૩

વિશેષાર્થ—ગ્રંથકાર હવે તે ચૈત્યની ચિત્રશાલાનું વર્ણન કરે છે. તે ચૈત્યની અંદર આવેલી ચિત્રશાલાઓમાં કોઈ જીંત ઉપર ચિત્રકારોણ પોતાની કારીગરીથી કોઈ એવાં સુંદર ચિત્રો રચેલાં છે કે જે તેવાં ચિત્રો બીજી જીંતો ઉપર થઈ શક્યાં નથી, પરંતુ રત્નમય શિલાઓના સંગને લઈને તેમની કાંતિઓમાં પેટ્ટી સુંદર ચિત્રવાલી જીંતનું પ્રતિબિંબ પામે છે, તેથી બીજી જીંતોની અંદર પળ તેવીજ ચિત્રઘટના દેખાય છે. ૧૩

ભેરીભાંકારપૂરપ્રણયમુકુરિતો ધોરધોરૈઃ પ્રસર્પન્
ઘંટાટંકારઘોષૈઃ પ્રતિનદિતધનૈર્લમિતો માંસલત્વમ્ ।
ઉર્વીમાપૂર્ય તૂર્યધ્વનિરનવરતં સ્મારયન્ તાક્ષર્યપક્ષ—

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ८८ ॥

प्रांताघातांस्त्रिसंध्यं रचयति चकितं यत्र पाताललोकं ॥ ९४ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे जेरीजांकारपूरप्रणयमुकुरितः घोरघोरैः घंटाटंकारघोषैः प्रसर्पन् प्रवर्धमानः प्रतिनदितघनैः मांसद्वत्वं पुष्टत्वं द्वंजितः प्रापितः अनिशं तादृश्यपङ्कप्रांताघातान् स्मारयन् उर्वीं पृथ्वीं आपूर्य पूरयित्वा तूर्यध्वनिः वादित्रध्वनिः पाताललोकं त्रिसंध्यं चकितं रचयति । जेरीं वाद्यविशेषः तेषां जांकाराः शब्दाः तेषां पूरः समूहः तस्य प्रणयः संश्लेषः तेन मुकुरितः मुकुर आदर्शः तद्गदाचरितः प्रतिबिंबित इत्यर्थः । तादृर्यो गरुडः । पन्नगास्तादृर्पाद्विच्यति इति जावः ॥ ८४ ॥

जावार्थ—जे चैत्यनी अंदर जेरी नामना वाजाना जांकार शब्दोना समूहना स्नेहथी दर्पणनी जेम प्रतिबिंबित थयेदो अने अतिघोर घंटाओना टंकाराना घोषथी वृद्धि पामतो अने प्रतिध्वनिओना रणकाराथी पुष्ट थयेदो वाजित्रोना ध्वनि पृथ्वीने पूरी पाताल लोकने—नागलोकने गरुड पङ्कीनी पांखोना डेराना आघातनुं स्मरण करावी जयजीत करे डे. ८४

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ કુમારવિહાર ચૈત્યના વાજિત્રોની સમૃ-
દ્ધિ વર્ણવે છે તે ચૈત્યમાં જેરીના ઝાંકારો તથા ઘંટાઓના ટકોરાઓ એટલા
બધા થાય છે, કે તેના પ્રતિધ્વનિ સાથે તે ધ્વનિનો અવાજ પૃથ્વીને પુરી પા-
તાલ સુધી પોહોછે. તે વચ્ચે પાતાલવાસી સર્પોને ગરુડની પાંખોના ઢેરના
આઘાતનું સ્મરણ થાય છે, એટલે તેઓ જયજીત થઈ જાય છે. સર્પો ગરુડ-
થી ભયપામે છે, એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. ૯૪

પર્વોન્મીલન્મહિમ્ના ગુરુસરલવપુઃપ્રાંતપીતાંબરેણ
સ્વર્ણવ્યાસર્પિધામ્ના કૃતસતતપદં કેતુદંડેન મૂર્ધ્નિ ।
અદ્વૈતં દૈવતેષુ પ્રસભમભિદધત્ પાર્શ્વનાથસ્ય દૂરા-
દૂર્ધ્વાભૂતાંગુલીકઃ કર ઇવ યદિહ ક્ષોણિવધ્વા વિભાતિ ॥૯૫॥

મારવિહાર
શતકમ્ ॥
। ૧૧ ॥

અવચૂર્ણિ:—ફહ પત્તને પર્વોન્મીલ્નમહિમ્ના ગુરુસરલ્લવપુઃપ્રાંતપીતાંબરેણ સ્વર્ણવ્યાસર્પિધા-
મ્ના સ્વર્ણસ્ય વ્યાસર્પિ પ્રસરણશીલ્લં ધામ તેજો યસ્ય તેન કેતુદંતેન મૂર્ધ્નિ કૃતસતતપદં યચ્ચૈત્યં ક્ષોણિવ-
ધ્વાઃ પાર્શ્વનાથસ્ય દૈવતેષુ અદ્વૈતં પ્રસન્નં યથાસ્યાત્તથા અજિદધત્ કથયન્ દૂરાદૂર્ધ્વીઢૃતાંગુલીકઃ કર ઇવ
વિજ્ઞાતિ । પર્વસુ પૌષે શ્રીપાર્શ્વનાથજન્માદિકચ્ચાણકેષુ પંચપર્વ્યાં વા ઉન્મીલ્નન્ વર્ચ્ચમાનો મહિમા યસ્ય
અદ્વૈતં એકત્વં । ગુરુ મહત્ સરલ્લં દીર્ઘં યત્ વપુઃ તસ્ય પ્રાંતાઃ અવયવાઃ તૈઃ પીતં લક્ષણયા વ્યાપ્તં
અંબરં યેન ॥ ૧૧ ॥

જાવાર્થ—પર્વને વિષે જેનો મહિમા વૃદ્ધિ પામેલો છે, મોટા અને સર-
લ્લ એવા શરીરના અવયવોથી જે આકાશને વ્યાપ્ત કરનારો છે અને જેનું તે-
જ સુવર્ણથી પ્રસરી રહેલું છે એવા ધ્વજદંતે જેના શિખર ઉપર હંમેશાં સ્થાન
કરેલું છે એવું જે કુમારવિહાર ચૈત્ય “ દેવતાઓમાં પાર્શ્વનાથ અદ્વિતીય છે ”
એમ આગ્રહથી કહેતો અને જેની એક આંગલી ઝંચી કરેલી છે, અવો

પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનો હાથ હોય, તેવું દેખાય છે. ૧૫

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્ય ઉપર મોટો ધ્વજદંડ હતો, તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. પૌષમાસમાં જ્યારે પાર્શ્વ પ્રજ્ઞના જન્મ વગેરે કલ્યાણ ક આવે છે, ત્યારે તે ધ્વજ દંડનો મહોત્સવ થાય છે. અને તે ધ્વજદંડના અવયવો મોટા અને સરલ છે. તેથી તે આકાશમાં વ્યાપી રહેલો છે. વઢી તેની ઉપર સુવર્ણ મઢેલું હોવાથી તે ઘણો તેજસ્વી દેખાય છે, આવો ધ્વજ-દંડ જેના શિખર ઉપર છે. એવા તે ચૈત્યને ઉદ્દેશીને કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, એ ધ્વજદંડવાળું ચૈત્ય પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનો હાથ છે, તે એક ઝંચી આંગઢી કરી લોકોને જણાવે છે કે, સર્વ દેવતાઓમાં પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞ અઢિતીય છે, તેમના જેવો બીજો કોઈ દેવ નથી.' લોકોમાં પણ એકની સંખ્યા બતાવાને માટે હાથની એક આંગઢી ઝંચી કરવાનો પ્રચાર છે. ૧૫

पश्यंस्त्यक्तनिमेषमद्भुततमांस्तांस्तान्महीमध्यगान्

भूभागानितरेतरांगघटनादुत्क्षिप्य देहः परैः ।

मर्त्यत्वेऽपि जिनप्रभाववशतः प्राप्तामरत्वः क्षितिं

पद्भ्यां कश्चिदसंस्पृशंस्तत इतो यस्यांगणे भ्राम्यति ॥ ९६ ॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य अंगणे त्यक्तनिमेषं यथास्यात्तथा अद्भुततमान् तान् तान्
चूजागान् बहिः पश्यन् इतरेतरांगघटनात् परैः उत्क्षिप्य उत्पादितदेहः पद्भ्यां क्षितिं असंस्पृशन् मर्त्यत्वे-
ऽपि मनुष्यत्वेऽपि जिनप्रभावतः प्राप्तामरत्वः कश्चित्पुरुषः इतस्ततो भ्राम्यति । देवोऽपि चतुरंगुत्वेन भुवं न
स्पृशति विमानादिना उत्पादितदेहः स्यात् एतावता तिलः पतितोऽपि यत्र न माति एवंविधो जनानां
समर्हो यत्रास्तीति ॥ ९६ ॥

जावार्थ—कोऽपि पुरुष ते कुमारविहार चैत्यना आंगणामां बाहेरस्थी
तेना अति अद्भुत चूमिना जागने अनिमेष दृष्टिं जेतो हतो, परस्पर

જીનમાં રહેલા એક બીજાના અંગની ઘટનાથી બીજાઓએ તેના દેહને ઊચકી
લીધો એટલે પૃથ્વીને સ્પર્શ કર્યા વગર આમ તેમ જન્મતો હતો, તે જાણે
મનુષ્યપણામાં પણ જિન જગત્વંતના પ્રજાવથી દેવપણાને પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તેવો
દેખાતો હતો. ૯૬

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી અંદર તે ચૈત્યની અંદર થતી લોકોનો
જારે જીન દર્શાવી છે. તે ચૈત્યના આંગણામાં કોઈ પુરુષ આવો તેની રમણીય
જૂમિના જાગને બાહર રહો એકો નજરે જોતો હતો, તે લોકની જીડમાં આ-
વતાં તેને બીજાઓએ ઊચકી લીધો હતો, તેથી પૃથ્વીને અમ્મયા વગર આમ
તેમ જન્મવા લાગ્યો. તે ઉપર કવિ કૃત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, શ્રી જિન જગવાનના
પ્રજાવથી તે પુરુષે જાણે મનુષ્યપણામાં પણ દેવપણું પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તેવો તે
દેખાતો હતો દેવતા અનિમેષ દૃષ્ટિએ (મટકું માર્યા શિવાય) જુએ છે, તેમ તે

पुरुष चैत्य जूमिना रमणीय जागने तेवी दृष्टिथी जोतो हतो देवता पृथ्वीथी
उंचे चात्ते ठे, एटझे देवताना चरण पृथ्वीने अडकता नथी, तेम ते पुरुष
जीमने द्दक्षने बीजाओए ऊचकवाथी पृथ्वीने स्पर्श कर्या वगर जमतो हतो.
आ उपरयी कविए एम दर्शाव्युं ठे के, ते चैत्यमां एटझी बधी जीम हती
के, जो तन्ननो दाणो पण नाख्यो होय तो ते जमीन उपर पनतो न हतो. ए६

भाग्यप्रागल्भ्यलभ्यां किमपरममरैरप्यसाध्यामवाच्यां

अश्रद्धेयामशेषत्रिजगदभिनुतां यस्य सौंदर्यलक्ष्मीं ।

निध्यायान्नेर्निमेषं पुलकघनवपुर्लोचनानां सहस्रम् ।

स्पष्टं तुष्टाव सृष्टिं क्षितिमधिवसतां मानवानां च शक्रः ॥९७॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य जाग्यप्रागल्भ्यलभ्यां अवाच्यां अश्रद्धेयां अशेषत्रिजगद-

જિનુતાં અપરં કિં અમરૈરપિ અસાધ્યાં નિષ્પાદયિતુમશક્યાં સૌંદર્યં સૌજાગ્યં તસ્ય લક્ષ્મીં નિર્નિમેષં
નિર્ધ્યાયન્ પુલ્કકથનવપુઃ શક્રઃ સ્પૃષ્ઠં લોચનાનાં સહસ્રં ચ પુનઃ ક્ષિતિં પૃથ્વીં અધિ મધ્યં અધિવસતાં
માનવાનાં સૃષ્ટિં સર્જનં તુષ્ટાવ સ્તૌતિસ્મ । અવાચ્યાં વક્તુમશક્યાં અશ્રદ્ધેયાં શ્રદ્ધાતુમયોગ્યાં ॥ ૯૭ ॥

જાવાર્થ—મોટા જાગ્યથી લક્ષ્ય થાય તેવી, વચનથી ન કહી શકાય
તેવી, શ્રદ્ધા કરવાને અયોગ્ય, સર્વ ત્રણ જગતના લોકોએ સ્તવેલી, વધારે શું
કહેવું, દેવતાઓથી પણ ન કરી શકાય તેવી જે કુમારવિહાર ચૈત્યના સૌંદર્ય-
ની લક્ષ્મીને અનિમેષ દૃષ્ટિએ નીરખતો એવો ઇંદ્ર શરીરને રોમાંચિત કરી પો-
તાના હજાર નેત્રોને અને પૃથ્વીપર રહેનારા મનુષ્યોની સૃષ્ટિને સ્પષ્ટ રીતે
સ્તવતો હતો. ૯૭

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યની ઘણાં જાગ્યથી લક્ષ્ય, અનિર્વચનીય,
અશ્રદ્ધેય અને ત્રણ જગતના લોકોએ સ્તવેલી સૌંદર્ય લક્ષ્મી જોઈ ઇંદ્રના શરી-

ક્રમારવિહા-
શતકમ્ ॥
। ૧૦૨ ॥

રમાં રોમાંચ થઈ જાય છે અને તે વચ્ચે તે પોતાના હજાર નેત્રોની અને મા-
નવસૃષ્ટિની જારે પ્રશંસા કરે છે. કારણ કે, તેના હજાર નેત્રો આ ચૈત્યના
સૌંદર્યને જોવામાં વધારે ઉપયોગી થાય. અને આ પૃથ્વી ઉપર વસતા લોકોને
પણ આ ચૈત્યના દર્શનનો લાજ મળે છે. આ ઉપરથી ગ્રંથકારે દર્શાવ્યું છે
કે, તે ચૈત્યની શોજા ઇટલીવધી ઉત્તમ હતી કે, જેને જોઈ દેવતાઓનો સ્વા-
મી હંડ પણ ચકિત થતો હતો. ૯૭

યસ્ય ધ્વજાન્ ગણયિતું કનકાવલીઢાન્
ઊર્ધ્વે શિરોધિમધિકં પથિ કુર્વતીનામ્ ।
કુંભાઃ કુરંગકદશાં શિરસઃ પતંતો
યૂનાં ચિરં વિપણિનાં જનયંતિ હાસ્યમ્ ॥ ૯૮ ॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य कनकावलीढान् ध्वजान् गणयितुं संख्यातुं पथि मार्गे अधिकं ऊर्ध्वं शिरोधि कुर्वतीनां कुङ्गकदृशां शिरसः पतंतः कुंजाः विपणिनां हृद्वणिजां यूनां तरुणानां चिरं चिरकादं हास्यं जनयन्ति । कनकावलीढान् कनकदंरुत्तमान् । शिरोधिं ग्रीवां शिरसः मस्तकात् । कुंजाः पानीयघटाः ॥ ९८ ॥

जावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यना सुवर्णथी जमेदा ध्वजदंरु गणवाने पोतानी नोक वधारे उंची करती एवो नगरनी स्त्रीओना मस्तक उपरथी रस्तामां पनी जता एवा घमाओ बजारना तरुण वेपारीओने हास्य उत्पन्न करता हता. ९८

विशेषार्थ—रस्तामां जद्व जरी चाद्वी जती नगरनी स्त्रीओ ते चैत्यना सुवर्णमय ध्वज दंरुने उंची नोक करी गणती हती, ते वखते वधारे नोक उंची श्रवाथी तेमना मस्तक उपरथी पाणीना घमाओ पनीजता हता, ते जो-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १०३ ॥

इ बजारना जुवान पुरुषो हस्ता हता. आ उपरथी कविए ते चैत्यमां असं-
ख्य सुवर्णना ध्वजदंभो हता, एम दर्शव्युं ठे. ए०

यस्योत्तुंगविटंकलीढवियतः पातुं श्रियं पेशलां

दूरोत्तानितकंधरं निदधतां बद्धानुबंधा दृशः ।

पौराणामनवेक्षणे मिलदुरःसंघट्टबद्धक्रुधा—

मन्योन्यं नृपवर्त्मनि प्रतिकलं कोलाहलं जायते ॥ ९९ ॥

अवचूर्णिः—उत्तुंगविटंकलीढवियतः यस्य प्रासादस्य पेशलां मनाङ्गां श्रियं पातुं दृष्टुं
दूरोत्तानितकंधरं दूरं उत्तानिता ऊर्ध्वं कृता कंधरा ग्रीवा यत्र क्रियाविशेषणमेतत् दूरोत्तानितकंधरं यथास्या-
त्तथा बद्धानुबंधा दृशः निदधतां धरतां मित्रपुरःसंघट्टबद्धक्रुधां पौराणां नागरिकाणां अनवेक्षणेऽनव-
लोकने नृपवर्त्मनि अन्योन्यं परस्परं प्रतिकलं निरंतरं कोलाहलं कलकलं जायते वर्तते । बद्धः अनु-
बंध आदरो याजिस्ताः बद्धानुबंधा इतिदृग् विशेषणं । कपोतपात्री विटंकः तेन लोढं व्याप्तं वियत् आ-

કાશં યેન તત્ ॥ એએ ॥

જાવાર્થ—ઝંચા *વિટંકથી આકાશને વ્યાપ્ત કરી રહેલા જે ચૈત્યની સુંદર શોજા જોવાને ઝંચી મોક કરી આદરવાળી દૃષ્ટિઓને ધારણ કરતા નગરના લોકો એક બીજાને ન જોઈ શકવાથી અને પરસ્પર ઠાતીઓના સંઘટ્ટ ને લઈને ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાને લીધે રાજમાર્ગની અંદર તેમનો કોલાહલ નિરંતર થયા કરે છે. એએ

વિશેષાર્થ—જાહેર રસ્તાની અંદર ચાલતા લોકો ઝંચી ડોકે કરી કુમારવિહાર ચૈત્યની શોજાને જોતાં પરસ્પર જોઈ શકતા નથી, તેમ વલ્લી પરસ્પર ઠાતીઓના દબાવાથી તેમને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી લોકોનો

* વિટંક શબ્દનો અર્થ છજાં થાય છે, જેની ઉપર પાંચાં બંસે છે તે. તેનું બીજું નામ ‘કપોતપાલી’ કહેવાય છે.

मोटो कोझाहल्ल थइ पडे छे. आयी चैत्यनी सुंदर शोजानो उत्कर्ष ग्रंथ-
कारे दर्शव्यो ठे. एए

दिक्चक्रचुंबिभिरुदंशुशशांककांत-
भित्तिविषां पिहितपीठतले प्रतानैः ।
व्योमस्थमेतदिति बुद्धिरुदेति यत्र
देशांतरादुपयतः सततं जनस्य ॥ १०० ॥

अवचूर्णिः—उदंशुशशांककांतभित्तिविषां दिक्चक्रचुंबिभिः प्रतानैः समूहैः पिहितपी-
ठतले यत्र प्रासादे देशांतरात् उपयतः आगच्छतो जनस्य व्योमस्थमेतत् आकाशस्थं इति बुद्धिः सततमुदे-
ति उत्पद्यते । पिहितं आच्छादितं पीठतलं यन्माबंधो यस्य तस्मिन् प्रासादविशेषणं ॥ १०० ॥

जावार्थ—प्रसरता किरणोवाद्वा चंद्रकांतमणित्रोनी दीवाद्गोनी कां-

તિઓના દિશાઓના ચક્રને વ્યાપ્ત કરનારા સમૂહ વને જેનું પીઠતરૂ ઢંકાઈ
ગયેલ છે એવા તે પ્રાસાદને વિષે હંમેશાં દેશાંતરથી આવતા લોકોને “ આ
ચૈત્ય આકાશમાં રહ્યું છે, ’ એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૦૦

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિએ તે ચૈત્યની વિશ્વમાં વિખ્યાતિ દર્શા-
વી છે. દેશાંતરના ઘણા લોકો તે ચૈત્યની યાત્રા કરવાને આવે છે અને તે અ-
જાણ્યા લોકો જ્યારે તેને પ્રથમ અવલોકે છે, તે વખતે તે ચૈત્યમાં રહેલાં, ચં-
દ્રકાંતમણિઓની કાંતિનો પુંજ તેની આસપાસની દિશાઓમાં ફેટલોવધો
વ્યાપી જાય છે, કે જેથી તે પ્રાસાદનું પીઠતરૂ ઢંકાઈ જાય છે તેથી તેઓ તે
ચૈત્યને આકાશમાં રહેલું જાણે છે. ૧૦૦

શેષાહે: શિતય: ફણામણિભુવ: શોણા જિનાંગોદ્ભવા: ।

हृमारविहा-
शतकम् ॥
। १०५ ॥

श्वेताः कांचनकल्पितांगदरुहः पीताः प्रभाराशयः ।
नित्यान् यत्र विचित्रवर्णसुभगान् नेत्रैकगम्यस्थितीन्
बाह्याभ्यंतरमंडपेषु तरलांश्चंद्रोदयान् कुर्वते ॥ १०१ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे बाह्याभ्यंतरमंडपेषु शेषाहेः शितयः फणिमणिचतुवः शोणा जि-
नांगोद्भवाः श्वेताः कांचनकल्पितांगदरुहः पीताः प्रभाराशयः प्रज्ञासमूहाः विचित्रवर्णसुभगान् नेत्रै-
कगम्यस्थितीन् नेत्राणां एका गम्या दृष्टुं योग्या स्थितिर्येषां चंद्रोदयानां तान् नेत्रैकगम्यस्थितीन् नि-
त्यान् अविनश्वरान् तरलान् चपलान् चंद्रोदयान् कुर्वते । नीलं कृष्णमेकमिति न्यायात् पंचवर्णाः प्र-
भाराशय इति गम्यम् ॥ १०१ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर बाहेरना अने अंदरना मंडपोने विषे नि-
त्ये रहेला चंदरवाने शेषनागनी नीळी, तेनी फणाना मणिनी राती, प्रभुना
अंगनी धोळी अने प्रभुए धरेला सुवर्णना बाजुबंधनी पीळी एवी कांतिओना

સમૂહ નિત્ય, વિચિત્રવર્ણોથી સુંદર, નેત્રોને દર્શનીય સ્થિતિવાત્તા અને ચપટ્ટ કરે છે. ૧૦૧

વિશેષાર્થ—આ કાવ્યયત્રી ગ્રંથકાર ચૈત્યના બાહેર અને અંદરના મંરુ-પોને વિષે બાંધેલા ચંદરવાનું ચમત્કારી રીતે વર્ણન કરે છે. પ્રત્નુની પ્રતિમાને વિષે પંચવર્ણી કાંતિ રહેલી છે, ઇટલે પ્રત્નુના મસ્તકપર રહેલા શેષનાગની નીલકાંતિ છે, શેષનાગની ફણાના મણિની રાતી કાંતિ છે, પ્રત્નુના અંગની શ્વેત કાંતિ છે અને પ્રત્નુએ ધારણ કરેલા સુવર્ણના બાજુબંધની પીલ્લી કાંતિ છે —એ પંચવર્ણી કાંતિને લક્ષને ત્યાં બાંધેલા ચંદરવાઓ પણ પંચવર્ણી થવાથી નેત્રોને જોવા લાગ્યક થને છે, તે સાથે તે ચપટ્ટ દેખાય છે. આથી ગ્રંથકારે પ્રત્નુની પ્રતિમાના સૌંદર્યનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. નીલ અને શ્યામ એક ગણાય છે, તેથી તેને ત્રિવર્ણ ગણવાથી પંચવર્ણ થાય છે. ૧૦૧

कुमारविहा-
रशतकम्॥
॥ १०६ ॥

चंचन्नक्षत्रराशिग्रहानिकरपरिक्षिप्तपर्यंकभूमि-
दंडेन स्वर्णधाम्ना परिकरितवपुर्मूर्द्धलब्धांबरेण ।
मुक्तादामावचूलस्थपुटितविकटप्रांतकोटेर्निशीथे

श्वेतच्छत्रस्य लक्ष्मीं कलयति निखिलां यत्र राकाशशांकः ॥ १०२ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे निशीथे चंचन्नक्षत्रराशिग्रहानिकरपरिक्षिप्तपर्यंकभूमिः स्वर्णधा-
म्ना ऊर्ध्वलब्धांबरेण दंडेन परिकरितवपुः राकाशशांकः पृष्णिमाचंद्रः मुक्तादामानि मुक्ताहाराः तेषां
अवचूलाः गुच्छाः तैः स्यपुटिता विषमोन्नताः विवृता विस्तीर्णाः प्रांता अवयवास्तेषां कोटयो यस्य त-
स्य श्वेतच्छत्रस्य निखिलां लक्ष्मीं कलयति । परिक्षिप्ता व्याप्ता । पर्यंकभूमिः परिसरभूमिः । मूर्द्धनि
मस्तके लब्धं प्राप्तं अंबरं आकाशं वस्त्रं वा येन तेन । परिकरितं विष्टं वपुर्गस्य सः ॥ १०२ ॥

ज्ञावार्थः—जे चैत्यनी अंदर चन्नकता नङ्गत्रो, राशिओ अने ग्रहोना
समूहथी जेणे आसपासनी भूमिने व्याप्त करेली ते अने सुवर्णना तेजवाद्या

અને મસ્તક ઉપર અંબર (આકાશ પક્ષે વસ્ત્ર) ને પ્રાપ્ત કરનારા દંમથી જેનું શરીર વ્યાપ્ત થયેલું છે એવો પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર મોતીઓના હારના ગુચ્છોથી વિષમ અને ઝંચા વિસ્તારવાડા પ્રાંત જાગની અણિઓવાડા શ્વેત ઝત્રની પૂર્ણ શોજાને પામે છે. ॥ ૧૦૨ ॥

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ ચંદ્રને ઝત્રની સાથે સરખાવે છે. તે ઝંચા ચૈત્ય ઉપર આવેલો ચંદ્ર ઝત્રની પૂર્ણ લક્ષ્મીને—શોજાને પ્રાપ્ત કરે છે. ઝત્રની નીંચે દંમ હોય છે, તેમ ચંદ્રની નીંચે તે ચૈત્યનો ઝંચો ધ્વજદંમ છે. ઝંચે રહેલા ચંદ્રે નક્ષત્ર—તારા મંડલને વ્યાપ્ત કરેલા છે, અને તેના મસ્તક ઉપર આકાશ આવેલું છે. આથી મોતીઓના હારના ગુચ્છવાડા ઝત્રદંમના જેવો દેખાવ લાગે છે. અહિં અંબર શબ્દના બે અર્થ થાય છે. ધ્વજ દંડના મસ્તક ઉપર અંબર—આકાશ આવેલું છે અને અંબર—વસ્ત્ર પણ આવેલું છે.

कुमारविहा
रशतकम् ॥
॥ १०७ ॥

मोतीओने अने तारा मंरुद्धने सरखावी कविए पूर्णोपमा अन्नंकार व-
र्णव्यो छे. १०६

दिव्यश्रव्यावधीनां द्विषति मधुमुचां वेणुवीणारवाणां
तूर्योद्गीर्णे श्रवांसि स्थगयति निनदे निर्दयास्फारघोरे ।
अन्योन्यं गात्रगाढव्यतिकरनिहताशेषपाणिक्रियाणां
यात्रायां नेत्रनृत्यैर्भवति तनुभृतां यत्र कृत्योपदेशः ॥ १०३ ॥

अवचूर्णिः—दिव्यश्रव्यावधीनां मधुमुचां वेणुवीणारवाणां द्विषति तूर्योद्गीर्णे निर्दयास्फा-
रघोरे निनदे श्रवांसि स्थगयति यत्र प्रामादे अन्योन्यं गात्रगाढव्यतिकरनिहताशेषपाणिक्रियाणां तनुभृ-
तां नेत्रनृत्यैः कृत्योपदेशो भवति । द्विषोवातृश इति वेणुवीणारवाणां मति पष्टी । तत्र गाढव्यतिकरेण
निहता हता अशेषपाणिक्रिया येषां तनुभृतां । घोरे रौद्धे ॥ १०३ ॥

जात्रार्थ—जे चैत्यनी अंदर दिव्य गायननो अवधि रूप अने माधुर्यने

વર્ષનારા વેણુ, અને વીણાના શબ્દોનો દ્વેષ કરનાર તેમજ નિર્દય તામ્રનથી જ-
યંકર એવો વાજિત્રોનો શબ્દ જેમની કાંઈં ડ્રિયોને ઢાંકી દેતો હતો અને પર-
સ્પર શરીરના ગાઢ દબાવણે દહને જેમની હાથની બધી ક્રિયા હણાઈ ગઈ હતી;
એવા યાત્રાને વિષે આવેલા પ્રાણીઓના બધા કાર્યોનો ઉપદેશ નેત્રોના નચા-
વવાથી થાય છે. ૧૦૩

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર વાજિત્રોનો ધ્વનિ એટલો
મોટો થતો હતો કે, જે ધ્વનિ દિવ્ય ગાયનના અવધિ રૂપ અને માધુર્ય વર્ષ-
નારા વેણુ તથા વીણાના ધ્વનિઓનો દ્વેષ કરતો હતો અર્થાત્ તેમને દબાવી
દેતો હતો. તે ધ્વનિને દહને ત્યાં યાત્રાને માટે આવેલા લોકોના કાન બેહેરા
થઈ જતા તેથી તેઓ એક બીજાના શબ્દને સાંજ઼ી શકતા નહતા. વઢી તે-
મના શરીર પરસ્પર જીમ્માં આવતા અને તેથી તેમના હાથ બંધાઈ જતા હતા.

मारविहा-
शतकम् ॥
१०८ ॥

ज्यारे वाजित्रीना ध्वनिथी कान अने ज्रीरुने द्दशने हाथ अटकी परता, त्यारे
तेओ आंखोना इसाराथी परस्पर कार्यनी समजूती आपता हता. आ उपरथी
चैत्यना वाजित्रीनी अने यात्राना उत्सवनी उन्नति दर्शावी ठे. १०३

एणांकांशुनिभां प्रभां जवनिकाभ्रांत्योत्तरंगोद्भवा—

मुत्क्षिप्य प्रविशंति यत्र सरलस्वांता जनाः केचन ।

केचिद्रूप्यकपाटसंपुटपरीरोधावबोधाकुलाः

द्वारोद्घाटनिमित्तमंतिकगतं याचंति देवार्चकम् ॥ १०४ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे एणांकांशुनिनां उत्तरंगोद्भवां प्रभां जवनिकाभ्रांत्या उत्क्षिप्य
सरलस्वांताः केचन जनाः प्रविशंति । रूप्यकपाटसंपुटपरीरोधावबोधाकुलाः केचिद् द्वारोद्घाटनिमित्तं
अंतिकगतं देवार्चकं याचंति । सरलं ऋजु स्वांतं मनो येषां । कपाटानां संपुटं योजनं दानं वा तेन परी-

રોધઃ સ્વત્ત્વનં તસ્ય અવબોધો જ્ઞાનં તેન આકુલાઃ ॥ ૧૦૪ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યની અંદર કેટલાએક સરલ હૃદય વાલા લોકો ચં-
ડના કિરણોના જેવી દારના ઉપરના જાગના મણિઓની કાંતિને પરદાની
ત્રાંતિથી ડંચી કરી તેમાં પ્રવેશ કરે છે અને કેટલાએક તેને ‘ રૂપાનાં કમાન
વાસી અટકાયત કરી છે ’ એમ જાણી આકુલ—વ્યાકુલ થઈ દાર ઉધારવાને
માટે પાસે રહેલા પૂજારી (ગોઠી) ને વિનવે છે. ૧૦૪

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં પ્રંથકારે ત્રાંતિમાન્ અલંકારથી ચૈત્યના
દારની શોજા વર્ણવેલી છે. ચૈત્યના દારના ઉપરના જાગની ચંડના કિરણો-
ના જેવી રૂપેરી કાંતિ પમે છે, તેને કેટલાએક જોલા દિલના લોકો ‘ આ પ-
રદો છે ’ એવું ધારી તેને ડંચે કરી અંદર પ્રવેશ કરે છે. અને કેટલાએક લો-
કો ‘ આ દારનાં રૂપેરી કમાન બંધ કરી અટકાયત કરી છે ’ એવું જાણી

अंदर जवाने आकुल-व्याकुल थइ छार उधारवाने माटे गोडीने विनंति
करे बे. १०४

स्वच्छेदुग्राववेद्यां विचकिलरुचयः स्वर्णवर्णाः सुवर्ण-
स्तंभाभ्यर्णेषु नीलोपलतटनिकरे बर्हिणस्कंधभासः ।
सास्त्राः सूर्याश्मभाभिः करिषु च चकिता विस्मिताः पुत्रिकाभि-
र्यद्व्याख्यावेश्मरंगे दधति नटभटीपाटवं पूःपुरंध्रयः ॥ १०५ ॥

अवचूर्णिः—स्वच्छेदुग्राववेद्यां विचकिलरुचयः स्वर्णस्तंभाभ्यर्णेषु स्वर्णवर्णाः नीलोपल-
तटनिकरे बर्हिणस्कंधभासः सूर्याश्मभाभिः सास्त्राः सवाण्याः चपुनः करिषु चकिताः पुत्रिकाभिः वि-
स्मिताः पूःपुरंध्रयः नटभटीपाटवं दधति धरंति । मद्धिका स्याद्विचिकित्ताः । तटं तीरं । स्कंधो गलः ।
पूःपुरंध्रयः नगरनार्यः ॥ १०६ ॥

જાવાર્થ—સ્વચ્છ એવા ચંદ્રકાંત મણિઓની વેદિકાને વિષે મહ્લિકાનાં પુષ્પ જેવી કાંતિવાદી, સુવર્ણના સ્તંભની સમીપ સુવર્ણી રંગવાદી, નીલમણિના તટ પાસે મયૂર પક્ષીના ગદ્વાના જેવી કાંતિવાદી, સૂર્યકાંત મણિની કાંતિઓથી નેત્રમાં અશ્રુવાદી થતી, હાથીઓનાં ચિત્રોને લક્ષ્ણે જય પામતી અને પુતલીયોથી વિસ્મય પામતી નગરની સ્ત્રીઓ જે ચૈત્યની વ્યાખ્યાનશાલાની રંગજૂમિ ઉપર નટમીઓના ચાતુર્યને ધારણ કરતી હતી. ૧૦૫

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકાર કુમારવિહાર ચૈત્યની પાસે આવેલી વ્યાખ્યાનશાલાનું વર્ણન કરે છે. તે વ્યાખ્યાન શાલાને રંગજૂમિનું અને તેની અંદર આવતી સ્ત્રીઓને નટમીઓનું રૂપક આપે છે. નટમીઓ જેમ વિવિધ વર્ણના વેષ પહેરી રુદનનો, ભયનો અને વિસ્મયનો દેખાવ કરે છે તેમ તે વ્યાખ્યાનશાલામાં નગરની સ્ત્રીઓનો તેવો દેખાવ થતો હતો. તે સ્ત્રીઓ ચંદ્રકાં-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११० ॥

तमणिनी वेदीनी समीप रहेवाथी, मल्लिकाना पुष्पना जेवा धोला वर्णने धा-
रण करती हती. सुवर्णना स्तंजोनी पासे सुवर्णवर्णी थती हती अने नील-
मणिनी पासे मयूरनी डोकना जेवी देखाती हती. आ प्रमाणे पंचरंगी बनती
ते स्त्रीओ सूर्यकांतथी अश्रुवाली थती, हस्तीओनां चित्रोथी जय पामती अ-
ने पुतलीओने जोड़ विस्मय पामती हती. आ उपरथी व्याख्यानशास्त्रानी स-
मृद्धि पण कविए दर्शावी ठे. १०५

यत्र श्रद्धातुराणामजिरभुवि परिभ्राम्यतां विंबयोगात् ।
व्यालोलां वीक्षमाणो हरितमणिमयीं नेत्रवल्लीं स्फटासु ।
साक्षाज्जोर्गीन्द्रशंकाप्रभवभयभवद्वेपथुव्यस्तपाणिः ।
पूजां पार्श्वस्य लोको विरचयति सदा पूजकानां करेण ॥१०६॥

અવચૂર્ણિ:—યત્ર પ્રાસાદે અજિરજ્જુવિ પરિદ્રામ્યતાં શ્રદ્ધાતુરાણાં પૂજકાનાં કરેણ સ્ફ-
ટાસુ હસ્તિમણિમયીં નેત્રવદ્ધીં વિંવયોગાદીક્ષમાણઃ સાક્ષાદ્જોર્ગીઙ્ગશંકાપ્રજવજયજવદ્ધેપથુઃ વ્યસ્તપાણિઃ
લોકઃ પાર્શ્વસ્ય પૂજાં વિરચયતિ । વેપથુઃ કંપઃ તેન વ્યસ્તાઃ પાણયો यस્ય સઃ ॥ ૧૦૬ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જે ચૈત્યના આંગણામાં જમતા એવા શ્રદ્ધાલુ પૂજકોના ને-
ત્રોના સર્પની ફણાઓમાં પ્રતિવિંબ પન્નવાના યોગથી નીલમણિમય નેત્ર રૂપ વે-
દને જોઈ સાક્ષાત્ સર્પની શંકા થતાં તે વને ઉત્પન્ન થયેલા જથને લક્ષ્ને જેમને
કંપારો થઈ આવતાં હાથ ઢીલો થાય છે, એવા લોકો શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજુની
પૂજા ગોઠીઓને હાથે કરાવે છે. ૧૦૬

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યના આંગણામાં શ્રદ્ધાલુ પૂજકો ફરતા હતા, તેમના
નેત્રોનાં પાર્શ્વનાથ પ્રજુના મસ્તકે રહેલા સર્પની ફણાઓમાં પ્રતિવિંબ જોઈ,
તેઓ ‘ આ પ્રત્યક્ષ સર્પો છે ’ એમ ધારી મનમાં શંકિત થતા હતા, અને તે-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १११ ॥

ना जयथी कंपायमान थता हता. तेथी प्रचुनी पूजा करवामां तेमनो हाथ
अटकातो हतो. पढी तेओ गोठीओने हाथे प्रचुनी पूजा करावता हता.
आ उपरथी कविण पार्श्वनाथ प्रचुना मस्तकपर उत्राकारे रहेला सर्पोनी
मणिमय शोभा सूचवी ठे. १०६

मध्ये मामुपनीय दर्शय मुखांभोजं कथंचिन्मनाक्
भ्रातर्यामिक कामिकस्य महतस्तीर्थस्य पार्श्वप्रभोः ।

इत्थं यत्र महोत्सवेषु जनतासंघट्टरुद्धाध्वनां

वृद्धानां वचनानि कस्य करुणां वर्षति न श्रोत्रयोः ॥ १०७ ॥

अवचूर्णिः—हेयामिक ज्ञातः मां मध्ये उपनीय कामिकस्य महतः तीर्थस्य पार्श्वप्रभोः
मुखांभोजं कथंचित् कष्टेनापि मनाक् ईषत् दर्शय इत्थं यत्र प्रासादे महोत्सवेषु जनतासंघट्टरुद्धाध्वनां वृ-

ધ્વાનાં વૃષ્ઠસ્ત્રીણાં વચનાનિ કસ્ય શ્રોત્રયોઃ કરુણાં ન વર્ષતિ । જનતા જનસમૂહઃ તસ્ય સંઘટ્ટઃ તેન રુ-
ષ્ઠો માર્ગો યાસાં । ઉપનીય પ્રાપ્ય । કામાન્ દદાતીતિ કામિકઃ કામદ્ इत्यर्थः ॥ ૧૦૭ ॥

જાવાર્થ—“ હે જાઈ પેહેરાગીર, મને કષ્ટથી વચમાં લઈ જઈ કા-
મને આપનારા મોટા તીર્થરૂપ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુનું મુખકમલ જરા બતા-
વ ” આ પ્રમાણે જે ચૈત્યના મહોત્સવમાં લોકોના સમૂહથી જેમનો માર્ગ
રુંધાણ્લો છે, એવી વૃદ્ધ સ્ત્રીઓના વચનો કોના કાનમાં કરુણાને વર્ષાવ-
તાં નથી. ? ૧૦૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકાર તે કુમારવિહાર ચૈત્યના મહોત્સ-
વમાં થતી લોકોની ઝીરનું વિશેષવર્ણન કરે છે. તે ઝીરમાં પ્રત્યુના દર્શનને
નહીં પ્રાપ્ત કરી શકતી એવી મોટીઓ પેહેરેગીરોને પ્રાર્થના કરે છે કે, “હે
જાઈ, અમને પ્રત્યુના મુખકમલના જરા દર્શન કરાવ. ” આ તેમનાં વચનો

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११२ ॥

सांजळी दरेक पुरुषने करुणा उत्पन्न थती हती. १०७

भूम्ना धूनयतोः शिरः प्रतिदिनं व्यालोक्य लोकोत्तरान्
तांस्तान् यत्र विचित्ररत्नसुभगान् कुंभांस्तथा मंडपान् ।
साश्चर्यं प्रतितोरणं प्रतिशिलं प्रत्युत्सवं तिष्ठतो—

भेदः कोऽपि न लक्ष्यते सहृदयैरागंतुवास्तव्ययोः ॥ १०८ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे प्रतिदिनं लोकोत्तरान् विचित्ररत्नसुभगान् तान् तान् कुं-
जान् तथा जंरुपान् विद्वांश्च भूम्ना बाहुद्वयेन शिरः धूनयतोः साश्चर्यं साद्भुतं प्रतितोरणं प्रति-
शिलं प्रत्युत्सवं तिष्ठतोः आगंतुवास्तव्ययोः सहृदयैः कोपि जेदो व्यक्तिः न दृश्यते । आगंतुः प्रा-
द्युर्णकः ॥ १०८ ॥

जावार्थ—प्रति दिवस लोकोत्तर दिव्य अने विचित्र रत्नोथी सुंदर
एवा ते ते कन्नशो अने ते ते मंडपोने जोड़ पोताना मस्तकने आतिशय धुणा-

વતા અને દરેક તોરણે, દરેક શિલાએ અને દરેક ઉત્સવે આશ્ચર્ય સહિત ર-
હેતા એવા પરદેશી મીઝમાન અને ત્યાંના વતનનીવચ્ચે કોઈ જાતનો જોડ વિદ્વા-
ન પુરુષોના જાણવામાં આવતો નહોતો. ૧૦૮

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર બાહરથી આવેલો પરદેશી અને ત્યાં-
નો વતની—એ બંનેની વચ્ચે કોઈ જાતનો તફાવત જોવામાં આવતો નહોતો ;
કારણ કે ત્યાંના હંમેશના વતનનીને તે ચૈત્યને જોઈ જેવું આશ્ચર્ય થતું, તેવુંજ
પરદેશી નવા માણસને પણ થતું હતું. હંમેશાં ત્યાં રહેલા દિવ્ય અને વિચિત્ર
રત્નોથી સુંદર એવા કદ્દારો અને મંરુપો જોઈ વિદેશી અને વતની બંને સરખી
રીતે મસ્તક ધુણાવતા હતા. વધી તે ચૈત્યના દરેક તોરણે, દરેક મણિમય
શિલાએ અને દરેક ઉત્સવે તેઓ બંને સરખી રીતે આશ્ચર્ય પામતા હતા. તે
ઉપરથી વિદ્વાન પુરુષો પણ વિદેશી અને વતનીનો તફાવત જાણી

शकता न हता. १०८

गीतोद्गारोपहृतश्रुतिभिरभिनवोत्कृष्टनाट्यप्रबंध—

प्रारंभाक्रान्तनेत्रैः स्नपनपरिमलोपार्जितघ्राणमैत्र्यैः ।

नित्यैर्नैमित्तिकैश्च प्रतिदिवसभवैरुत्सवैरेवयस्य

भ्रश्यत्कामार्थकृत्यः स्पृशति पुरजनः कोपि निर्वेदमंतः ॥ १०९ ॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य गीतोद्गारोपहृतश्रुतिभिः चपुनः अजिनवोत्कृष्टनाट्यप्रबंध
प्रारंभाक्रान्तनेत्रैः स्नपनपरिमलोपार्जितघ्राणमैत्र्यैः नित्यैः नैमित्तिकैः प्रतिदिवसजैः उत्सवैः एव निश्चयेन भ्रश्य-
त्कामार्थकृत्यः कोऽपि पुरजनः अंतर्मनसि निर्वेदं वैराग्यं स्पृशति । गीतस्य उद्गारा उत्पत्तयः तेषु उपहृता
आमंत्रिताः श्रुतयः कर्णा यैरुत्सवैः ॥ १०९ ॥

जावार्थ—गायनना उद्गारोमां जेमाणे कण्ठेन्द्रियोने आमंत्रण करेहुं
छे, नवीन अने उत्कृष्ट नाटकोना प्रबंधना आरंभे जेमां नेत्रोने दबावेझां छे

અને સ્નાત્રના સુગંધે જેમાં નાસિકા ઇન્દ્રિયની મિત્રતા પ્રાપ્ત કરી છે એવા જે ચૈત્યના નિત્ય અને નૈમિત્તિક ઉત્સવોથી જેમના કામાર્થના કાર્યો નિશ્ચય-થી નાશ પામેલા છે એવો કોઈ નગરજન હૃદયમાં નિર્વેદ—વૈરાગ્યનો સ્પર્શ કરે છે, એટલે તેમને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૦૯

વિશેષાર્થ—ગ્રંથકાર આ કાવ્યથી તે ચૈત્યના નિત્ય અને નૈમિત્તિક ઉત્સવોમાં વૈરાગ્ય રસનું દર્શન કરાવે છે. જ્યારે માણસને વૈરાગ્ય થાય છે, ત્યારે તેનાં કર્ણેન્દ્રિય, નેત્રેન્દ્રિય અને નાસિકેન્દ્રિય વગેરે પોતાની કામ—વાસનાને ઊભી દે છે. અને અંતરમાં નિર્વેદ—વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ અહીં ચૈત્યમાં આવેલા નગર જનને માટે પણ તેમ બને છે. ત્યાં થતાં સંગીતને ઢલને તેનું કર્ણેન્દ્રિય, નવીન નાટકો જોવાને ઢલને નેત્રેન્દ્રિય અને સ્નાત્ર જલની ખુશબોને ઢલને નાસેન્દ્રિય—તેમાં તટ્વીન બનવાથી તે ઇન્દ્રિયોની બીજી કામ-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११४ ॥

ना नाश पामे ठे. तेथी तेना हृदयमां निर्वेद—वैराग्य उत्पन्न थयेदो देखाय
ठे. आ उपरथी ते चैत्यमां उत्सवोने विषे संगीत, नाटक अने स्नात्रविधि
जारे आमंवरथी यता हता, एम दर्शाव्युं छे. १०९

व्यालैर्बालान्गजैर्द्रैः कपिकरभरथैर्ग्राम्यसार्थान् चरित्रैः

श्रद्धालून् देवतानां नृपतिमृगदृशो वासवांतःपुरीभिः ।

नानानाढ्यैर्नटौघान् मरुदसुरभवैः संगरैर्वीरवर्गान्

एकाकिन्येव लोकांस्तरलयति मुहुर्यत्र चित्रस्य संसत् ॥११०॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे चित्रस्य एकाकिनी एव संसत् सजा मुहुः वारंवारं व्यालैः
शुष्टैः गजैर्द्रैः बालान् कपिकरजरथैः ग्राम्यसार्थान् देवतानां चरित्रैः श्रद्धालून् वासवांतःपुरीभिः इन्द्रा-
णीभिः नृपतिमृगदृशः नानानाढ्यैः नटौघान् मरुदसुरभवैः संगरैः संग्रामैः वीरवर्गान् लोकान् तरलयति
कपयो वानराः । करजा उष्ट्राः । ॥ ११० ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યની અંદર આવેલી ચિત્રશાલા એકત્રીજ વારંવાર લોકોને ચપલ કરે છે. હુદ્દા હાથીઓથી બાલકોને, વાનર, હંટ અને રથોથી ગામનીયા લોકોના સમૂહને, દેવતાઓનાં ચરિત્રોથી શ્રદ્ધાલુ—આસ્તિક લોકોને, ઇંદ્રાણીઓથી રાજાઓની રાણીઓને, વિવિધ જાતનાં નાટકોથી નટલોકોના સમૂહને અને દેવ અને અસુરોના સંગ્રામોથી વીર નરોને ચપલ કરે છે. ૧૧૦

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં ગ્રંથકારે કુમારવિહાર ચૈત્યની ચિત્રશાલાનું વર્ણન કરી બતાવ્યું છે. તે ચિત્રશાલામાં એવાં સુંદર અને ચિત્તાકર્ષક ચિત્રો હતાં કે જે આબેહૂબ લાગવાથી જુદા જુદા પ્રેક્ષકોના મન ઉપર જુદી જુદી અસર કરતાં હતાં. હનુમત હાથીનાં ચિત્રો જોઈ બાલકો ચપલ થતા હતા. વાનર, હંટ અને રથોનાં ચિત્રો ગામનીયા લોકોને ચપલ કરતાં હતાં. તેવીરીતે દેવતાઓનાં ચરિત્રો આસ્તિકોને ઇંદ્રાણીઓનાં ચિત્રો રાજાઓની રાણીઓને,

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११५ ॥

नाटकोनां चित्रो नट लोकोने अने देवता तथा दैत्योनां युद्धनां चित्रो शूर-
वीरोने चपल करतां हतां. ११०

शुभ्रं चंद्राश्मकांत्या नवयवहरितं नीलरत्नप्रभामि—

मुक्तादामावचूलैः प्रचलदलिकुलं लब्धमल्लीविलासैः ।

सर्वैरष्टापदस्थैर्मुकुरितकुतुकैर्वीक्ष्यमाणं जिनेन्द्रैः ।

प्रायः सर्वस्य दृष्टिः प्रविशति रतये यस्य लीलानिशांतम् ॥ १११ ॥

अवचूर्णिः—चंद्राश्मकांत्या शुभ्रं नीलरत्नप्रभाजिनवयवहरितं लब्धमल्लीविलासैः मुक्ता-
दामावचूलैः प्रचलदलिकुलं अष्टापदस्थैः मुकुरितकुतुकैः सर्वैः जिनेन्द्रैः वीक्ष्यमाणं यस्य प्रासादस्य ली-
लागृहं प्रायः सर्वस्य दृष्टिः रतये प्रविशति ॥ १११ ॥

भावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनुं लीलागृह चंद्रकांत मणिनी कांति-

થી શુદ્ધ હતું. નીલમણિની કાંતિઓથી નવા યવ—જ્વારા જેવું લીલું હતું. મ-
લ્લિકાના પુષ્પના જેવા વિકાશને પ્રાપ્ત કરનારા મોતીઓના હારના ગુચ્છોથી
ચંદ્રાયમાન એવા ચંદ્રમરાઓથી યુક્ત હતું. આ દેવલના લીલાગૃહ સમીપે અષ્ટાપદની
રચના હતી, તેમાં રહેલ રત્નની પ્રતિમાઓમાં આ દેવલની કૌતુક રચના પ્રતિ-
બિંબીત થયેલી તે જીનેડોએ જોવાતું તેવા લીલાગૃહમાં પ્રાપ્ત કરીને સર્વની
દૃષ્ટિ પ્રીતિને માટે પ્રવેશ કરે છે. ૧૧૧

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર આવેલું લીલાગૃહ ચંદ્રકાંત મણિની કાં-
તિથી ધોલું અને નીલરત્નની કાંતિથી નીલવર્ણી હતું. તેમજ મલ્લિકાના જેવા
મુક્તાફલના હારથી ચંદ્રમરાઓ ચાંતિવને તેમાં આવતા હતા. આવું મનોહર
લીલાગૃહ સમીપે અષ્ટાપદની રચના હતી ત્યાં રહેલી રત્નની પ્રતિમાઓમાં આ
દેવલની કૌતુક રચના પ્રતિબિંબીત થયેલી તે જીનેડોએ જોવાતું તેવા લીલા-

कुमारविहा
रशतकम् ॥
॥ ११६ ॥

गृहमां प्रायः सर्वनी दृष्टि प्रवेश करती हती. अर्हीं कवि अर्थार्तरन्यास अद्वं-
कारथी कहे ठे के, सर्वनी दृष्टि प्रीतिने अर्थे प्रवेश करे छे. तेथीते अष्टापद
उपर रहेबा जिनेंछो तेने जोता हता. आ उपरथी दीबागृहनी उत्कृष्टता
कविए दर्शावी ठे. १११

औत्सुक्यं कामुकानां मनसि विदधती तात्त्विकानां विवेकं
काष्ठामारोपयंती मुहुरुपदिशती धार्मिकाणां जुगुप्साम् ।
पांचाली यत्र काचिच्चपलकपिकराकृष्टनीवीनिवेशा
व्रीडां वृद्धासु हास्यं युवतिषु तनुते कौतुकं बालिकासु ॥ ११२ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे कामुकानां मनसि औत्सुक्यं विदधती तात्त्विकानां विवेकं
काष्ठां निश्चयं आरोपयंती मुहुः वारंवारं धार्मिकाणां जुगुप्सां उपदिशती चपलकपिकराकृष्टनीवीनिवेशा

काचित् पांचाद्वी वृद्धासु व्रीमां युवतिषु हास्यं बाह्निकासु कौतुकं तनुते । चपटो यः कपिः वानरः त-
स्य यः करः तेन आकृष्टा या नीवी श्रोणिस्थवस्त्रं तस्या निवेशः प्रवेशो यस्याः सा । जुगुप्सां
निंदाम् ॥ ११२ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यमां चंचल वानरना हाथथी जेनुं कटीवस्त्र खेंचायेदुं
ठे एवी कोइ पुतली कामीओना मनमां उत्कंठा करती, तत्त्वज्ञानीओना मन-
ने विवेकनो निश्चय करावती अने धर्मी जनोने वारंवार निंदानो उपदेश कर-
ती थकी वृद्ध स्त्रीओने लज्जा, युवतिओने हास्य अने बाह्निकाओने कौतुक
वधारती हती. ११२

विशेषार्थ—ते चैत्यनी अंदर कोइ एवी पुतली रचेली हस्ती के जेना
कटीजाग उपरथी वानरे वस्त्र खेंचेदुं हतुं. तेने जोइ कामिओना मनमां
उत्कंठा थती हती, तत्त्वज्ञानीओना मनमां विवेकनो निश्चय थतो हतो अने

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११७ ॥

धर्मी जनोने मनमां सूग चडती हती. तेमज तेवे जोइने वृद्ध स्त्रीओ शरमाती
हती, युवान स्त्रीओने हास्य आवतुं हतुं अने बालिकाओने कौतुक थतुं हतुं.
आ उपरथी कविए ते चैत्यमां चित्रनी शिष्टपकझानी प्रौढतां दर्शावी ठे. ११२

उष्णीषी लंबकूर्चो गुरुतरजठरः पीवरोरुस्फिगंध्रि—

निम्नग्रीवोऽल्पकायः प्रलघुमुखशिरोनासिकाकर्णनेत्रः ।

श्रोणीवद्धासिधेनुर्मृगहननचलत्पुत्रिकाभ्यर्णवर्ती

यस्मिन्नेकः किरातस्तटघटितवपुर्दृष्टिदोषं रुणद्धि ॥ ११३ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे उष्णीषी लंबकूर्चः गुरुतरजठरः पीवरोरुस्फिगंध्रिः नम्रग्रीवः
अल्पकायः प्रलघुमुखशिरोनासिकाकर्णनेत्रः श्रोणीवद्धासिधेनुः मृगहननचलत्पुत्रिकाभ्यर्णवर्ती तटघ-
टितवपुः एकः किरातो दृष्टिदोषं रुणद्धि। उष्णीषं मूर्ध्वेष्टं तद्वान् यद्वा वनपुष्पमयूरपिच्छादिमयावतंसः।

શ્રોણી કટી તસ્યાં વચ્ચા અસિધેનુઃ કુરિકા યેન સઃ । મૃગાણાં હનનં તસ્મિન્ ચક્ષન્ ગચ્છન્ પુત્રિકાયા
અન્યર્ણ સમીપં તત્ર વર્તી । તટે તીરે પાષાણઘટિતં વપુર્યસ્ય સઃ । પીવરૌ પુષ્પૌ ઝરૂ સ્ફિગૌ યુગૌ ંધ્રી
પાદૌ ચ યસ્ય સઃ ॥ ૧૧૩ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યના તટ ઉપર પાષાણથી જેની મૂર્તિ ઘડેલી છે એવો
એક કિરાત-જિહ્વ રાખ્યો છે, તે દૃષ્ટિ દોષને (નજર દોષને) અટકાવે છે.
તે જિહ્વને માથે પાઘની છે. તેની ઢાઢી મૂઝ ઢાંબી છે. અતિશય મોટું પેટ છે.
સાથઢ, કટીજાગ અને પગ પુષ્ટ છે. મોક ઢુંકી છે. કાયા ઊંચળી છે. મુખ,
માથું, નાક, કાન અને આંખો નાના છે. કટી ઉપર ઢરી બાંધેલી છે અને તે
મૃગને મારવાને જતો એક પુતળીની પાસે રહેલો છે. ૧૧૩

વિશેષાર્થ—જે અતિ સુંદર પદાર્થ હોય તેને કોઈની નજર ન ઢાગે
તેને માટે તેનીપાસે કોઈ કઢૂપી પદાર્થ રાખવો જોઈએ, એવા શ્રાવણથી તે ચૈ-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११८ ॥

त्यनी चित्रशास्त्रानी नजीक एक नीह्वनुं पुतळुं उचुं करेळुं छे, तेनुं वर्णन कवि-
ए आ श्लोकथी आपेळुं ठे. ११३

युग्मम् ।

कर्पूरागुरुकल्पमानविविधस्त्रात्रं भ्रमत्कामिनी—
संघट्टत्रुटितार्द्धहाररभसभ्रश्यन्नितं बांवरम् ।
वक्षःपीडनलभ्यमानसरणि ज्येष्ठानुषंगत्रपा—
ताम्यत्पौरकुलांगनं नववधूसंप्रार्थ्यमानात्मजम् ॥ ११४ ॥
खेलन्मंगलगीति दीव्यदमरीसार्थपठन्मागधं
नृत्यत्पौरपुरंधि याचकशतव्यातीर्यमाणांगदम् ।

स्नात्रांबुग्रहणोच्छलत्पटुचटुव्याहारमुच्चैर्ध्वनन

नानानाटकमर्दलं प्रतिकलं यद्वर्त्तते सर्वतः ॥ ११५ ॥

अवचूर्णिः—कर्पूरागुरुकटपमानविविधस्नात्रं त्रमत्कामिनीसंघट्टुटितार्द्धहाररजसभ्रश्यन्नि-
तंबावरं वक्त्रः पीरुनद्वज्यज्ञानसरणि ज्येष्ठानुषंगत्रपाताम्यत्पौरकुक्षांगनं नववधूसंप्रार्थ्यमानात्मजं खेदन्मं-
गलगीति दीव्यदमरीसार्थं पठन्मागधं नृत्यत्पौरपुष्टि याचकशतव्यातीर्यमाणंगदं स्नात्रांबुग्रहणोच्छल-
त्पटुचटुव्याहारं उच्चैर्ध्वनन्नानानाटकमर्दलं प्रतिकलं यच्चैत्यं सर्वतः वर्त्तते । वक्त्रः हृदयं तस्य पीरुनं द-
द्वनं तेन द्वज्यमाना सरणिः मार्गो यस्मिन् तत् । कर्पूरागुरुच्यां मिश्रितं यत् पानीयं तेन कटपमानं क्रि-
यमाणं स्नात्रं यस्मिन् । अर्द्धहारः चतुःषष्टिस्रो हारः ॥ ११४—११५ ॥

जावार्थ—जे कुमारविहार चैत्य सर्व रीते द्वाणे द्वाणे एवुं बने ठे के,
जेनी अंदर कपूर अने अगुरु चंदनथी विविध जातनां स्नात्रो थयां करतां ह-
तां. ज्यां फरती स्त्रीओनी जीरुने दक्षेने चोसठ शेरना, अष्टदश शेरना, तथा नव-

शेरना हारो तुटी जता अने उतावद्वथी तेमना कटी जागनां वस्त्रो खशी जतांहतां.
ठातीओना दबावाथी ज्यां रस्तो मेद्ववी शकातो हतो. जेमां पोताना वन्दिओनी
साथे अथमावाथी नगरनी कुन्नवान् स्त्रीओ शस्माइने खेद पामती हती. ज्यां
नवी परणेद्वी वधूओ पुत्रने माटे प्रार्थना करती हती. ज्यां मंगलिक गीतो गवातां
हतां, ज्यां देवीओना समूह क्रीमा करता हता. ज्यां चारण जाटो कविता-
ना पाठ जणता हता. ज्यां नगरनी स्त्रीओ नृत्य करती हती. ज्यां सैकमो
याचकोने बाजुबंधनां दान अपातां हतां. स्नात्रजल लेवाने माटे ज्यां चतुरा-
इ अने खुशामतवादा उद्गारो उठद्वता हता. अने ज्यां विविध प्रकारनां
नाटकनां वाजाओ उंचे स्वरे वागतां हतां. ११४—११९

विशेषार्थ—ग्रंथकारे आ ठेठ्ठां बे काव्यथी कुमारविहार चैत्यनुं सर्व
प्रकारनुं उपसंहार तरीके वर्णन करी बताव्युं ठे. अने तेथी ते चैत्यमां थतां

ह्मात्रो, दर्शननी ज्ञीमो, प्रार्थनाओ, मंगलगीतो, देवीओनी क्रीमाओ, चारण-
जाटनी कविताओ, याचकोने दानो, ह्मात्रजदने माटे मांगणीओ अने नाट-
कोना वाजिंत्रोना ध्वनिओनुं दिग्दर्शन कराव्युं ठे. ११४—११५

आस्तां तावन्मनुष्यः प्रकृतिमालिनधीः शाश्वतालोकचक्षु-
र्वक्तुं वक्तृत्वैश्चतुर्भिर्विधिरपि किमलं तस्य सौंदर्यलक्ष्मीम् ।

क्षीणाशेषाभिलाषः परमलयमयं स्थानमाप्नोऽपियस्मि-

न्नास्थां श्रीपार्श्वनाथस्त्रिभुवनकुमुदारामचंद्रश्चकार ॥ ११६ ॥

अवचूर्णिः—तावत् आदौ प्रकृतिमलिनधीः मनुष्यः आस्तां शाश्वतालोकचक्षुः विधिर-
पि चतुर्भिः वक्तृत्वैः तस्य सौंदर्यलक्ष्मीं वक्तुं किं अलं समर्थः स्यात् अपितु न तस्य कस्य यस्मिन् त्रि-
भुवनकुमुदारामचंद्रः क्षीणाशेषाभिलाषः परमलयमयं स्थानं आप्नोऽपि श्रीपार्श्वनाथः आस्थां आस्थानं-
चकार । प्रकृत्या स्वजावेन मल्लिना समक्षा बुद्धिर्यस्य शाश्वत आलोक उद्योतः स एव चक्षुर्यस्य सः

कुमारविहार-
रशतकम् ॥
॥ १२० ॥

किं द्वेपार्थः । अद्वं समर्थः । क्षीणाः क्षयंतीताः अशेषाः संपूर्णाः अजिह्वाषा वांश यस्य परमः प्रकृष्टो
द्वयो ध्यानं स प्रकृतो यस्मिन् परमद्वयमयः । प्रकृते मयद् । त्रिजुवनं स्वर्जुर्जुवः तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश
इति न्यायात् सुरासुरनराः त एव कुमुदारामः तत्र चंद्र इव चंद्रः चंद्रसदृश इत्यर्थः । पक्षे रामचंद्रः श्री-
हेमाचार्यसहाध्यायी महासौजाग्यवान् श्रीरामचंद्रगणी इति कर्तृनाम ॥ १६ ॥

ज्ञावार्थ—प्रथम स्वज्ञावथीज मल्लिन बुद्धिवाला माणसनीवाततो ए-
क तरफ रही, परंतु शाश्वत—हंमेशना उद्योतरूपी नेत्रवाद्गो विधि—ब्र-
ह्मा पण पोताना चार मुखथी ते चैत्यना सौंदर्यनी लक्ष्मीने कहेवाने शुं सम-
र्थ थाय ? अर्थात् न थाय. कारणके, त्रणजुवनरूपी पोयणाना उपवनमां
चंद्र समान अने जेमनी सर्व अजिह्वाषाओ क्षय पामी ठे एवा श्री पार्श्व-
नाथ प्रजु परम ध्यानमय एवा स्थानने—मोक्षने प्राप्त थयेदा छे, ते उतां
जे कुमारविहार चैत्यमां आस्था (स्थान) करीने रहेदा ठे. ११६

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकार ठेवट उपसंहार करीने कहे ठे के,
ते चैत्यनुं वर्णन मारा जेवा मनुष्यथी थइ शके तेम नथी, कारणके, मनुष्य-

ની બુદ્ધિ મલિન હોય છે. તેવા મનુષ્યની વાતતો એક તરફ રહી, પણ નિત્ય
જ્ઞોતરૂપી નેત્રવાદો અર્થાત્ દિવ્ય દૃષ્ટિને ધારણ કરનારો બ્રહ્મા પણ પોતાના
ચાર મુખથી તે ચૈત્યનું વર્ણન કરવાને સમર્થ નથી. કારણકે, જે ચૈત્યની અં-
દર નિઃસ્પૃહ અને પરમ સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા પણ પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુએ રહેવાને
આસ્યા કરેલી છે. એટલે નિઃસ્પૃહ અને પરમ પદને પામેલા પ્રજ્ઞુ જેમાં આસ્થા
કરે તેવા ચૈત્યનું વર્ણન કોનાથી થઈ શકે છે ? ગ્રંથકારે ઢેવટના પદમાં
' રામચંદ્ર ' એવું પોતાનું નામ પણ દર્શાવ્યું છે. આ ગ્રંથના કર્તા ' રામચંદ્ર
ગણી ' શ્રી હેમાચાર્યના સહાધ્યાયી હતા. ૧૧૬

इति श्रीरामचंद्रगणिविरचितं

श्रीकुमारविहारशतकम्

समाप्तम्.

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १५१ ॥

श्रीरामचंद्र गणीए रचेद श्रीकुमारविहारशतक समाप्त थयुं.

श्रीमत्तपागच्छीयश्रीसोमसुंदरसूरि—

शिष्यश्रीविशाद्वराजशिष्यपंक्ति—

विवेकसागर गणिशिष्यपंक्तितोत्तम—

विबुधराजसुधानूषणगणिविरचिता

अवचूर्णिः समाप्ता ॥

श्री तपागच्छना श्री सोमसुंदरसूरिना शिष्य श्री विशाद्वराज, तेमना शिष्य पंक्ति विवेक
सागर गणी अने तेमना शिष्य पंक्तितोमां उत्तम अने विद्वानोना राजा समान
श्री सुधानूषण गणीए रचेद्वी आ अवचूर्णि समाप्त थइ.

इति श्री रामचंद्रगणी विरचित.
श्री कुमारविहारशतक.